

*Enquêteonderzoek onder
allochtonen*

Problemen en oplossingen

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Prinses Beatrixlaan 428
2273 XZ Voorburg

Prepress

Centraal Bureau voor de Statistiek
Facilitair Bedrijf

Druk

OBT bv, Den Haag

Omslag

WAT ontwerpers, Utrecht

Inlichtingen

Tel. 0900 - 0227 (€ 0,50 per minuut)
Fax: (045) 570 62 68
E-mail: infoservice@cbs.nl

Bestellingen

E-mail: verkoop@cbs.nl

Internet

www.cbs.nl

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen, 2005.

Bronvermelding is verplicht. Verveelvoudiging voor eigen gebruik of intern gebruik toegestaan.

Prijzen zijn excl. administratie- en verzendkosten.

Prijs: € 24,90

ISBN 90-357-2926-9

Verklaring der tekens

.	= gegevens ontbreken
*	= voorlopig cijfer
x	= geheim
–	= nihil
–	= (indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	= het getal is minder dan de helft van de gekozen eenheid
niets (blank)	= een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2004–2005	= 2004 tot en met 2005
2004/2005	= het gemiddelde over de jaren 2004 tot en met 2005
2004/'05	= oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2004 en eindigend in 2005
1994/'95–2004/'05	= boekjaar enzovoort, 1994/'95 tot en met 2004/'05

In geval van afronding kan het voorkomen, dat de som van de aantallen afwijkt van het totaal.

Verbeterde cijfers in de staten en tabellen zijn niet als zodanig gekenmerkt.

Inhoud

Voorwoord	7
Problemen en oplossingen bij enquêteonderzoek onder allochtonen: een overzicht	9
1. Allochtonen en andere moeilijk waarneembare groepen	17
2. Allochtonen: demografische ontwikkelingen nu en in de toekomst	29
3. Allochtonen tellen: een kwestie van definiëren	39
4. Het benaderen van allochtonen in internationaal perspectief	45
5. De gevolgen van selectieve non-respons onder allochtonen	55
6. De respons en non-respons van allochtone bevolkingsgroepen	71
7. Slecht bereikbare allochtonen, autochtone weigeraars	81
8. De ontwikkeling van een benaderingsstrategie	89
9. Veldwerkevaluatie: interviewers over het interviewen van jonge allochtonen	101
10. Effecten van beloningen en dataverzamelmethode bij jonge allochtonen	109
11. Weging van het Onderzoek gezinsvorming jonge allochtonen	121
12. Heeft telefonische enquêtering van jonge allochtonen een toekomst?	131
13. Paneluitval in de Enquête beroepsbevolking	139
14. Culturele opvattingen van Marokkaanse en Turkse jongeren	145
15. De demografische levensloop van jonge Turken en Marokkanen	153
16. De leefsituatie van allochtonen	169
<i>Enquêteonderzoek onder allochtonen</i>	5

17. Monitoren van de respons van bevolkingsgroepen: de responsmatrix	177
18. Steekproeven voor onderzoek onder allochtonen	183
Aan deze publicatie werkten mee	189

Voorwoord

Voor u ligt de CBS-publicatie *Enquêteonderzoek onder allochtonen. Problemen en oplossingen*. De publicatie is een resultaat van het strategisch onderzoeksprogramma *Non-respons en moeilijk waarneembare groepen*. Het CBS voert dat programma uit in samenwerking met andere Nederlandse onderzoeksinstituten. Allochtonen zijn op het eerste gezicht zo'n moeilijk waarneembare groep. Vooral eerste generatie niet-westerse allochtonen doen bij een eerste bezoek van de interviewer minder vaak mee met het enquêteonderzoek van het CBS.

In de publicatie wordt de opzet van enquêteonderzoek onder allochtonen belicht, waaronder de selectie van de onderzoeksgroep, het trekken van een steekproef en de beste manier waarop allochtonen voor het interview kunnen worden benaderd. De non-respons wordt geanalyseerd, waarbij ingegaan wordt op de selectiviteit en methoden om hiervoor te corrigeren. Enquêteurs die allochtonen hebben geïnterviewd, komen aan het woord over hun ervaringen. De effecten op de respons van het geven van een beloning en het vergroten van het aantal contactpogingen worden geïllustreerd.

Een opvallend resultaat is dat allochtonen slechter bereikbaar zijn dan autochtonen, maar niet vaker weigeren. Het verhogen van het aantal contactpogingen van drie naar zes is vooral gunstig geweest voor de respons bij allochtonen. Dat leverde een responswinst op van 10 procent voor de meeste allochtone bevolkingsgroepen. De responstoename van de autochtone bevolking is bij een dergelijke maatregel veel minder effectief. Een verdubbeling van het aantal bezoeken leidt bij deze groep slechts tot een toename van de respons met 2 procent.

Het CBS heeft meer in huis aan artikelen en cijfers over allochtonen dan wat in *Enquêteonderzoek onder allochtonen. Problemen en oplossingen* is opgenomen. Alle informatie kunt u kosteloos vinden op de website van het CBS (www.cbs.nl). De cijfers staan in de elektronische databank StatLine.

Verder verschijnen over allochtonen dit jaar nog het *Jaarrapport Integratie* en een rapport over de verdere ontwikkeling van de *Integratiekaart*, beide in samenwerking met andere instellingen.

De Directeur-generaal van de Statistiek,

Drs. G. van der Veen

Voorburg / Heerlen, juli 2005

Problemen en oplossingen bij enquêteonderzoek onder allochtonen: een overzicht

Allochtonen doen doorgaans slecht mee in CBS-enquêteonderzoek. De relatief hoge non-respons was de belangrijkste reden voor het starten van een onderzoek naar de inzichten in de non-respons en de wijzen waarop de respons zou kunnen worden verbeterd. Allochtonen vormen met enkele andere bevolkingsgroepen de zogenoemde 'moeilijk waarneembare groepen'. In dit boek wordt ingegaan op talrijke facetten – van de opzet tot en met de interpretatie van de gegevens – die op enquêteonderzoek onder allochtonen betrekking hebben.

Als dit boek één ding duidelijk maakt, dan is het dat allochtonen niet eenduidig als een 'moeilijk waarneembare groep' getypeerd kunnen worden. De vaak geconstateerde lage respons van allochtonen is te verklaren uit de verschillende achtergrondkenmerken van allochtonen en autochtonen. Vergelijken we groepen allochtonen en autochtonen met dezelfde achtergrondkenmerken dan wijken de deelnemingspercentages aan enquêteonderzoek maar in beperkte mate af. Diverse analyses in dit boek – op basis van cijfers over 1998 en 2004 (hoofdstukken 5, 6 en 7) – hebben dit aangetoond. Lager dan gemiddeld is de respons vooral in de grote steden en bij personen met een slechte arbeidspositie, kenmerken bij uitstek van allochtonen.

Zelfs de 'lastigste' groep, de in het buitenland geboren niet-westerse allochtonen, doet nog redelijk mee met enquêteonderzoek. Een lagere respons dan 50 procent kwam alleen voor bij Turken (45 procent) en Marokkanen (41 procent) van 12 tot 35 jaar. Van de 35-plussers is de respons van de Turken met 41 procent relatief laag, maar dat geldt niet voor de Marokkanen, van wie 58 procent respondeert. Bepaalde allochtone bevolkingsgroepen responderen zelfs beter dan autochtonen. Dit geldt bijvoorbeeld voor de in Nederland geboren Turken en Surinamers in de niet-stedelijke gebieden.

Geconcludeerd kan worden dat de responspercentages van allochtone en autochtone bevolkingsgroepen met identieke achtergrondkenmerken niet veel afwijken. Aangezien een grotere variatie in respons aangetroffen wordt naar stedelijkheidsgraad, is te overwegen om vooral maatregelen te treffen die de respons in de sterk tot zeer sterk verstedelijkte gebieden doen toenemen. Daar wonen vooral de allochtonen.

Bovenstaande neemt niet weg dat allochtonen zich in hun responsgedrag wel onderscheiden van autochtonen. Taalproblemen spelen een rol: een op de twaalf westerse allochtonen en een op de zeven niet-westerse allochtonen moeten worden afgeboekt als gevolg van taalproblemen. Daar staat tegenover dat allochtonen minder vaak weigeren dan autochtonen. Een evident bewijs hier-

voor is echter niet voorhanden omdat het lastig is om bepaalde non-responsfactoren – zoals taalproblemen en weigeren – van elkaar te onderscheiden. Bovendien zijn allochtonen thuis lastiger te bereiken voor een interview dan autochtonen. Telefonisch enquêteren is, voor het CBS, zelfs bijna onmogelijk omdat van maar weinig allochtonen een vast telefoonnummer beschikbaar is (hoofdstukken 12 en 13). Het inzetten van andere dataverzamelingmethoden die meer rekening houden met de privacy – zoals het zelf intoetsen van de antwoorden door allochtone respondenten, de CASI-methode – heeft vooralsnog niet geleid tot een verbetering van de kwaliteit van de gegevens.

Benaderingsstrategie en bereikbaarheid

Op verschillende manieren is geprobeerd de respons van allochtonen in CBS-enquêtes te verbeteren. Evenmin als statistiekbureaus in het buitenland (zie hoofdstuk 4) maakt het CBS gebruik van allochtone interviewers om de geselecteerde personen in de eigen taal te kunnen aanspreken. In het *Onderzoek gezinsvorming jonge allochtonen* (OGJA) zijn Nederlandstalige interviewers ingezet, maar zijn alleen jonge Turken en Marokkanen benaderd die in Nederland zijn geboren of opgegroeid en die de Nederlandse taal spreken. Op die manier is het taalprobleem omzeild. De steekproefpersonen zijn via een speciale instructie, met een aanschrijfbrief en extra informatie, over het onderzoek én over het CBS benaderd, de interviewers zijn met specifieke richtlijnen op pad gestuurd (hoofdstuk 8).

Andere maatregelen om de non-respons terug te dringen bieden meer perspectief. Het opvoeren van het aantal contactpogingen heeft gunstig gewerkt. In het *Permanent onderzoek leefsituatie* van 2004 heeft de uitbreiding van het aantal contactpogingen van minimaal drie naar zes zo'n 10 procentpunt responswinst opgeleverd onder sommige groepen allochtonen (hoofdstuk 7). Bij de autochtonen en de tweede-generatie westerse allochtonen was er nauwelijks sprake van responswinst. Ondanks de forse extra respons blijft ook na zes contactpogingen nog steeds een aanzienlijk deel van de westerse en niet-westerse allochtonen niet bereikbaar in CBS-enquêteonderzoek. Te overwegen is om het aantal contactpogingen voor deze groepen verder uit te breiden, bijvoorbeeld tot acht. Denkbaar is ook om het aantal contactpogingen flexibel in te zetten, afhankelijk van de beschikbare informatie. Het ontwikkelen van een responsmatrix om de respons te monitoren kan het inzicht in de werking van het instrument van de flexibele contactfrequentie vergroten (hoofdstuk 17). Voor Amsterdam is daaruit een goed beeld verkregen van bevolkingsgroepen die slecht worden bereikt, zoals de niet-westerse allochtonen van 12 tot 45 jaar. Voor Amsterdam is te overwegen om het aantal contactpogingen zelfs te verhogen tot tien. Overigens is dit aantal internationaal niet uitzonderlijk (hoofdstuk 4). In Duitsland is het aantal contactpogingen al tien, in Zweden zelfs twaalf pogingen.

Het verlengen van de veldwerkperiode is een andere optie. Zo'n 6 tot 7 procent non-respons ontstaat omdat er in de maand van het interview geen

geschikt tijdstip gevonden kan worden om te praten. Het verruimen van de veldwerkperiode ligt dus voor de hand.

Belonen

In het OGJA is geëxperimenteerd met het geven van een beloning (hoofdstukken 8–11). De helft van de respondenten kreeg, na een afgenomen interview, 10 euro, de andere helft kreeg die beloning niet. Gebaseerd op ervaringen die zijn beschreven in de literatuur was de verwachting dat de beloning de respons zou verhogen. Dat bleek niet zo te zijn. De beloning had nauwelijks effect op de respons: met beloning was de respons 52 procent, zonder beloning was dat 51 procent. Een nadere analyse toonde aan dat de respons van Marokkanen wel toeneemt als zij een beloning ontvangen. Met beloning is de respons 47 procent, zonder beloning 41 procent. Bij Turken is er geen effect. Van de groep die een beloning was beloofd, reageerde 57 procent, van de groep zonder beloning deed 61 procent mee. Verder bleek dat belonen vooral het percentage weigeringen onder Marokkaanse vrouwen terugdringt.

Het beloningsexperiment gaf nog een ander opmerkelijk resultaat te zien. Met beloning waren de responsverschillen tussen Marokkanen en Turken aanzienlijk kleiner (10 procentpunt) dan zonder beloning (20 procentpunt). We kunnen het ook anders zeggen: een beloning garandeert geen hogere respons, maar beïnvloedt wel de selectiviteit. Dit hoeft niet te betekenen dat de vertekening van de doelvariabelen minder groot wordt, maar vermoedelijk is dat wel het geval. Turken en Marokkanen verschillen immers in hun culturele opvattingen en hun gedrag (hoofdstukken 14 en 15).

Gelet op de relatief hoge respons onder jonge Turken van de tweede generatie is er geen reden om deze groep als een moeilijke groep in de waarneming te zien. De oorzaken van de beduidend lagere respons onder de Marokkaanse jongeren zijn vooralsnog onduidelijk. Nadere analyses – waaronder het vergelijken van achtergrondkenmerken – zijn nodig om deze oorzaken op te sporen. Bekend is bijvoorbeeld dat de arbeidsparticipatie van Marokkaanse jongeren geringer is dan van Turkse jongeren (Beckers, 2004). Aangezien de respons samenhangt met de sociaal-economische positie zouden hiermee de verschillen in responspercentage tussen jonge Marokkanen en Turken verklaard kunnen worden. Indien echter de lagere respons inherent is aan het gedrag van Marokkanen en niet toegeschreven kan worden aan dergelijke kenmerken, dan is selectief belonen wel degelijk een kansrijke optie. Het OGJA is evenwel qua omvang (aantal respondenten) en doelgroep (jonge, voornamelijk tweede-generatie Turken en Marokkanen) te beperkt om nu maar meteen positief te adviseren over het gebruik van het beloningswapen. Belonen kost bovendien geld – 10 euro per gerealiseerd interview. Deze kosten kunnen overigens meevallen als de beloning selectief, voor een bepaalde groep zoals allochtonen, wordt ingezet. Het eenzijdig belonen van ‘moeilijke’ groepen in de waarneming kent echter ook een ethische kant: de ene persoon moet gratis meedoen aan enquêteonderzoek, terwijl de ander daarvoor een beloning ontvangt. Om

een duidelijker advies te kunnen geven over het gebruik van beloningen als panacee voor de bestrijding van de non-respons, selectiviteit en vertekening, zal in 2005 en 2006 een nieuw, grootschaliger, experiment worden uitgevoerd (Wetzels en Schmeets, 2004). In het 'Experiment postzegel beloning' worden de effecten onderzocht van het geven van een kleine beloning in de vorm van postzegels. Een belangrijk verschil met het OGJA is dat de beloning vooraf wordt gegeven en dat aan de beloning geen verplichtingen zijn verbonden. Dat het beloven van een beloning niet leidde tot een duidelijk hogere respons van jonge Turken en Marokkanen wordt ondersteund door het Duitse ALLBUS-onderzoek. Het geven van een beloning van 10 euro resulteerde in Duitsland tot een lichte toename van de respons onder Duitsers, maar tot een duidelijke daling van de respons onder de, voornamelijk Turkse, niet-Duitsers.

Dataverzameling

In diverse hoofdstukken is besproken op welke wijze de gegevens zijn verzameld. De gangbare manier van dataverzameling is dat interviewers de deelnemers aan het onderzoek thuis bezoeken. De interviewers toetsen de antwoorden in de computer in. Dit is de zogeheten CAPI-methode. In het OGJA konden de geïnterviewden (een deel van) de antwoorden zelf intikken (CASI). Deze wijze van interviewen ligt voor de hand bij sterk privacygevoelige vragen, bijvoorbeeld over seksuele omgang en drugsgebruik. Het vooronderzoek leerde dat de aanwezigheid van andere personen in het huishouden – zoals vader en/of moeder – de teneur van de antwoorden kon beïnvloeden.

De resultaten met de CASI-methode toonden echter aan dat van zo'n effect geen sprake was. Op de meeste vragen verschilden de antwoorden niet, of ze nu via CASI of via CAPI waren verkregen. De CASI-methode biedt dus geen aantoonbare voordelen boven de CAPI-methode.

Telefonisch enquêteren (CATI) is een derde dataverzamelingsmethode. Deze methode is voor alloctonenonderzoek sterk af te raden (hoofdstukken 12 en 13). Alloctonen beschikken veel minder vaak dan autoctonen over een vaste telefoonlijn. Telefonisch enquêteren leidt dan ook tot een veel lagere respons vergeleken met de andere manieren van enquêteren. Met andere, hybride dataverzamelingsmethoden – de zogenoemde *mixed mode* varianten – wordt thans geëxperimenteerd binnen het CBS. Diverse onderzoeken, zoals de op basis van POLS-modules ontwikkelde *Veiligheidsmonitor 2005*, worden telefonisch afgenomen, waarbij het huisbezoek voorbehouden blijft voor de groep die men telefonisch niet kan bereiken. Veel alloctonen zullen evenwel via CAPI benaderd blijven worden. In de analyses zal dan met zogeheten dataverzamelingseffecten rekening moeten worden gehouden.

Steekproefontwerp

Als alle doenlijk te nemen toegesneden maatregelen de respons niet verbeteren, dan resteert het zogeheten steekproefontwerp (hoofdstuk 18). Indien vooraf bekend is dat bepaalde bevolkingsgroepen in mindere mate responderen, dan kan men dergelijke groepen bij het trekken van de steekproef oververtegenwoordigen. Dit heeft als voordeel dat de lagere respons van deze groepen als het ware over meer personen wordt uitgesmeerd en dat er meer 'massa' is waarop de statistische bevindingen over deze groepen gebaseerd zijn. Als gevolg daarvan wordt de variantie van de ophooggewichten kleiner. En kleine gewichten hebben in enquêteonderzoek de voorkeur boven grote. Maar het is wel een paardenmiddel.

Resultaten

Om meer grip te krijgen op de responsproblematiek is het belang dat wij weten welke kenmerken van invloed kunnen zijn op de respons. Want allochtone bevolkingsgroepen, zoals Turken en Marokkanen, verschillen niet alleen in respons, zij reageren ook anders op het krijgen van een beloning.

Jonge Marokkanen zijn bijvoorbeeld minder traditioneel over de rol van de vrouw in het huishouden en de maatschappij dan jonge Turken (hoofdstuk 14). Verder trouwen Turkse jongeren vaker bij het verlaten van het ouderlijke huis dan Marokkaanse jongeren (hoofdstuk 15). Ook blijkt dat rond 25-jarigen leeftijd een groter deel van de Turken met een partner samenwoont dan van de Marokkanen. Tevens geldt dat de in Nederland geboren Turken op jongere leeftijd trouwen dan Marokkanen. Ook op talrijke andere leefsituatieaspecten verschillen allochtone bevolkingsgroepen (hoofdstuk 16).

Tot slot

Huiver om de leefsituatie van allochtonen te beschrijven op basis van het *Permanent onderzoek leefsituatie* was een van de aanleidingen om de respons van allochtonen te bestuderen. De onderzoeken die in dit boek zijn gepresenteerd laten zien dat er nauwelijks aanleiding is om te veronderstellen dat gegevens over de leefsituatie van allochtonen aantoonbaar slechter zijn dan van autochtonen.

Meer problematisch is de interpretatie van de gegevens over allochtonen. De bevindingen over allochtone bevolkingsgroepen mogen immers niet zo maar naast die van de autochtonen gelegd worden (hoofdstuk 16). De samenstelling van de groep allochtonen wijkt in sterke mate af van die van autochtonen. Allochtonen, en dan vooral de niet-westerse allochtonen van de tweede generatie, zijn gemiddeld jonger dan autochtonen. En leeftijd correleert sterk met

talrijke leefsituatieaspecten, zoals gezondheid. Allochtonen zijn gemiddeld gezonder dan autochtonen, maar na correctie voor leeftijd zijn allochtonen ongezonder.

In deze publicatie wordt nauwelijks ingegaan op de ontwikkeling van de respons. Vooral onder allochtonen is de responstoename fors. Tussen 1998 en 2004 is de respons van bijvoorbeeld de niet-westerse allochtonen met bijna 20 procentpunt gestegen. Voor een deel komt dit door het verhogen van het aantal minimale contactpogingen van drie naar zes. Ongetwijfeld zijn ook andere verbeteringen van het veldwerkapparaat hier debet aan.

Respons wordt doorgaans beschouwd als een kwaliteitscriterium van het uitgevoerde enquêteonderzoek. Maar respons is meer dan dat. Respons in CBS-enquêtes geeft aan welke bevolkingsgroepen meer of minder dan gemiddeld meedoen aan een onderzoek van de overheid. In die zin is de deelname aan enquêtes een graadmeter voor maatschappelijke betrokkenheid. Mocht deze betrokkenheid inderdaad toenemen, is dit voor de toekomst van het enquêteonderzoek gunstig.

Opbouw van het boek

Het boek kent de volgende opbouw. In hoofdstuk 1 worden de allochtonen als zogenoemde ‘moeilijk waarneembare groep’ geïntroduceerd. In hoofdstuk 2 worden demografische cijfers gepresenteerd. Beschreven wordt hoe groot de allochtone bevolking in ons land is, in 2004 en in de toekomst, en hoe de groep is samengesteld naar etniciteit. Een internationale vergelijking leert dat definitieën over allochtonen van land tot land verschillen maar dat de benaderingsstrategie in enquêteonderzoek niet sterk divergeert (hoofdstukken 3 en 4).

Dan wordt de respons van autochtone en allochtone bevolkingsgroepen belicht in het *Permanent onderzoek leefsituatie* van 1998 en 2004 (hoofdstukken 5 en 6). Daarna worden de resultaten geanalyseerd van enkele maatregelen om de respons te verbeteren. Hoofdstuk 7 handelt over het effect van het verhogen van het aantal contactpogingen. In de hoofdstukken 8, 9 en 10 wordt nagegaan hoe de respons van jonge Turken en Marokkanen verandert als zij een beloning krijgen wanneer zij aan het onderzoek meedoen en hoe hun antwoorden veranderen als zij de gevoeligste vragen uit de vragenlijst zelf op de computer invullen. In hoofdstuk 11 wordt besproken hoe in het *Onderzoek gezinsvorming jonge allochtonen* door middel van weging gecorrigeerd is voor de selectiviteit. In de hoofdstukken 12 en 13 worden de mogelijkheden van het telefonisch enquêterend verkend. In de hoofdstukken 14 tot en met 16 ten slotte wordt ingegaan op de opvattingen van jonge Turken en Marokkanen over diverse aspecten van hun relatievorming en leefsituatie.

Daarmee is lang niet alles gezegd over de problemen en oplossingen bij enquêteonderzoek onder allochtonen (zie ook Stoop, 2005). Een hulpmiddel waarvan een prototype gereed is – de responsmatrix – zal in de toekomst meer zicht geven op de respons en redenen van non-respons. De eerste resultaten van deze responsmatrix worden in hoofdstuk 17 besproken. Hoofdstuk 18 biedt het

overzicht van het trekken van toegesneden steekproeven. Indien – ondanks de getroffen maatregelen om de respons op te krikken – de respons van bepaalde bevolkingsgroepen te laag is, kan het steekproefontwerp in ieder geval zorgen voor een groter aantal personen voor dergelijke minder goed responderende groepen.

Literatuur

Beckers, I., 2004, Vaker werkloos. In: Allochtonen in Nederland 2004 (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen), p. 51–56.

Stoop, I.A.L., 2005, The Hunt for the Last Respondent. Nonresponse in sample surveys. Academisch Proefschrift (Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag).

Wetzels, W. en H. Schmeets, 2004, Projectplan 'Experiment Postzegel Beloning'. SOO-2005-H4/intern (Centraal Bureau voor de Statistiek, Heerlen/Voorburg).

1. Allochtonen en andere moeilijk waarneembare groepen

Het verzamelen en bewerken van informatie tot statistieken is doorgaans geen sinecure. Dit geldt vooral voor groepen in de samenleving die – om diverse redenen – moeilijk zijn waar te nemen. Allochtonen vormen bij uitstek een moeilijk waarneembare groep, vooral omdat ze doorgaans minder vaak mee (kunnen) doen aan enquêteonderzoek. Maar er zijn meer van deze groepen. Dit zijn dak- en thuislozen, bewoners van instellingen, instituten en tehuizen, asielmigranten en illegalen. Vanuit het perspectief van de dataverzameling zijn er zowel overeenkomsten als verschillen met allochtonen¹⁾.

1. Aanleiding en onderzoeksvragen

Allochtonen staan volop in de belangstelling. Er gaat bijna geen dag voorbij of er wordt melding gemaakt van specifieke problemen die op allochtonen betrekking hebben, zoals een minder gunstige positie op de arbeidsmarkt en in het onderwijs. Toch is weinig bekend over de leefsituatie van allochtonen. Dit geldt trouwens ook voor andere maatschappelijk relevante groepen, waarover informatie in de reguliere statistieken nauwelijks voorhanden is. Zo wordt er gepleit voor meer onderzoek naar de ‘dak- en thuislozen’, mede om de omvang van deze groep te bepalen (De Volkskrant, 2003). Ook andere bevolkingsgroepen – waaronder bewoners van instellingen, instituten en tehuizen (IIT-bewoners), asielmigranten (asielzoekers en vluchtelingen) en illegalen – komen maar in beperkte mate in de statistieken voor. Over de IIT-bewoners zijn meestal alleen demografische gegevens beschikbaar uit registers. Illegalen, asielmigranten en dak- en thuislozen staan zelfs niet of foutief in de gemeentelijke bevolkingsregisters vermeld. Kennisinstituten als het Sociaal en Cultureel Planbureau ervaren de beperktheid aan statistische informatie in enquêtes en registers over dergelijke groepen als een gemis, waardoor in veel opzichten nog altijd sprake is van een ‘onbekende’ samenleving (Schnabel, 2003).

Met het wegnemen van de oorzaken die ervoor zorgen dat sommige groepen het stempel ‘moeilijk waarneembaar’ krijgen, zijn nog niet alle problemen overwonnen. De ideale situatie is natuurlijk dat alle personen in een basisregister zijn opgenomen en aan steekproefonderzoek mee willen en kunnen doen. In een dergelijke solide statistische basis zijn de mogelijkheden om informatie over doelgroepen op basis van steekproefonderzoek te presenteren, mits voldoende massa, nagenoeg onbeperkt. Er dient dan alleen nog nagedacht te worden over de doelgroepen waar statistische informatie over wordt gegeven. Dit is echter lang niet altijd eenvoudig.

Een onderschat probleem is de afbakening. Wanneer is iemand illegaal? Aan welke kenmerken moet een persoon voldoen, voordat hij of zij tot de daklozen wordt geteld? In welk opzicht verschillen asielzoekers van vluchtelingen? En om het nog complexer te maken: in welke mate overlappen de groepen elkaar? Zo behoort een deel van de dak- en thuislozen tot de IIT-bewoners en zijn illegalen vaak dakloos en bijna allemaal allochtoon.

Door het schetsen van de overlap wordt de cumulatie van de problemen bij het verzamelen van statistische informatie zichtbaar. Bij allochtonen zal het lastiger zijn om gegevens te verzamelen van de eerste generatie – in het buitenland geboren – allochtonen en allochtonen van niet-westerse herkomst. Als deze allochtonen daarnaast nog tot een andere moeilijke groep behoren, wordt het nog lastiger.

Voor elke ‘moeilijk waarneembare groep’ is een toegesneden mix van maatregelen nodig om statistische informatie te kunnen genereren. Daarmee wordt een eerste stap gezet die nodig is voor het opstarten van vervolgonderzoek onder groepen die moeilijk zijn waar te nemen, zoals allochtonen, asielzoekers, vluchtelingen, illegalen, dak- en thuislozen en IIT-bewoners²⁾.

Het voorgaande resulteert in de volgende vragen waar we in dit hoofdstuk een antwoord op zullen geven:

1. Hoe zijn de vermelde ‘moeilijk waarneembare groepen’ af te bakenen en welke overlap is er tussen deze groepen?
2. Waarin onderscheiden deze groepen zich in de problematiek waardoor de dataverzameling als ‘moeilijk’ is te typeren?
3. Welke maatregelen kan men treffen om statistische informatie over deze groepen te verzamelen?

2. Afbakening van moeilijk waarneembare groepen

2.1 Allochtonen, asielzoekers, vluchtelingen en illegalen

Om af te kunnen bakenen is een definitie nodig. In Nederland wordt de volgende definitie van een allochtoon gebruikt: ‘*Allochtonen zijn personen die woonachtig zijn in Nederland en van wie ten minste één ouder is geboren in het buitenland.*’ Aangezien allochtonen als aparte groep in de statistieken terecht komen, is het van belang dat eenduidig kan worden bepaald of een persoon daartoe behoort of niet. Tevens worden allochtonen verder onderverdeeld. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen (1) de eerste generatie allochtonen: personen die zelf in het buitenland geboren zijn en (2) de tweede generatie allochtonen: personen die zelf in Nederland geboren zijn, maar ten minste één ouder hebben die in het buitenland is geboren. Degenen die in het buitenland geboren zijn, maar twee in Nederland geboren ouders hebben, worden tot de autochtone bevolking gerekend. Hun kinderen worden echter wederom bij de allochtone bevolking geteld. Overigens worden in andere landen andere definities gebruikt, zoals de nationaliteit (zie hoofdstuk 3).

De groep asielzoekers en personen met een status als erkend vluchteling (de 'statushouders') worden aangeduid als asielmigranten. Het CBS rekent doorgaans alleen asielzoekers, statushouders en uitgenodigde vluchtelingen tot de asielmigranten voorzover ze zijn ingeschreven in de Gemeentelijke basisadministratie (GBA) (Nicolaas en Sprangers, 2001b; Nicolaas, Sprangers en Witvliet, 2003). Heeft een asielzoeker een verblijfstatus voor bepaalde tijd (een asielstatus), dan wordt de asielzoeker beschouwd als vluchteling, ook als hij of zij al dertig jaar in Nederland is.

Men kan zich afvragen of het conceptueel juist is dat personen die al (zeer) lang in ons land verblijven nog steeds getypeerd worden als vluchteling. Een vluchteling verblijft hier omdat de situatie in zijn vaderland onhoudbaar is. Men kan opvoeren dat iemand geen vluchteling meer is als hij niet meer terug zou willen naar zijn vaderland, ook niet als de situatie daar is verbeterd. Deze informatie is niet bekend en zou door aanvullende enquêtering verzameld moeten worden.

Mogelijk zou hiervoor de nationaliteit als indicator genomen kunnen worden. Wanneer iemand naturaliseert is hij/zij volgens deze zienswijze geen vluchteling meer. Tevens worden, naast personen die in de GBA zijn geregistreerd, ook personen die daarin (nog) niet staan ingeschreven tot de asielmigranten gerekend. Deze overwegingen resulteren in de volgende definitie: *'Een vluchteling is iemand die een verblijfsvergunning heeft omdat hij in zijn vaderland gegronde vrees heeft voor vervolging, vanwege een godsdienstige of politieke overtuiging, nationaliteit, ras of het behoren tot een bepaalde sociale groep, en nog niet de Nederlandse nationaliteit heeft.'*

Asielzoekers hebben nog geen verblijfstatus. Een definitie van een asielzoeker die binnen het CBS wordt gebruikt, is (CBS, 2002): *'een persoon die in Nederland een aanvraag om toelating als vluchteling heeft ingediend en nog geen verblijfstatus heeft.'*

Illegalen zijn personen die al geruime tijd niet staan geregistreerd. Veelal wordt dit geassocieerd met het verrichten van betaalde arbeid zonder werkvergunning. Maar ook indien deze personen geen betaald werk verrichten, kunnen ze als illegaal te boek staan. Door Reep (2003) is het volgende definitievoorstel gedaan: *'Illegalen zijn alle vreemdelingen die zonder geldige vestigings- of verblijfsvergunning vier maanden of langer in Nederland verblijven.'*

2.2 Dak- en thuislozen

Dak- en thuislozen worden meestal in één adem genoemd en iedereen lijkt intuïtief aan te voelen wie met deze term bedoeld worden. Wanneer echter onderzocht moet worden hoeveel 'dak- en thuislozen' in Nederland zijn, komt de vraag naar voren wie er eigenlijk geteld moeten worden. Er moet dan worden nagedacht over waar, wanneer en hoe lang iemand geen huis of tehuis heeft om als 'dak- en/of thuisloos' bestempeld te worden en wat de oorzaak is.

De Gezondheidsraad heeft in 1995 een definitie voorgesteld die door velen is omarmd (Deben, De Feijter en Heydendaal, 1997; Greshof, 1996), maar die ook

kritiek heeft gekregen (Wolf, 2000). In deze definitie wordt een onderscheid aangebracht tussen daklozen, thuislozen en marginaal gehuisvesten (Gezondheidsraad, 1995). Daklozen beschikken volgens de Gezondheidsraad niet over zelfstandige huisvesting of residentiële huisvesting (inclusief ziekenhuizen en gevangenissen) en kunnen ook niet terecht bij familie of vrienden. Zij leiden langere tijd (ten minste vier weken) een zwervend bestaan en brengen de nacht door op straat of in opvangcentra (rekening houdend met de regels ter plaatse). De bovenstaande argumentatie leidt tot het volgende definitievoorstel: *'Daklozen zijn personen zonder reguliere huisvesting. Zij leiden al minstens vier weken achtereenvolgend een zwervend bestaan en brengen de nacht door op straat of in niet-commerciële opvangcentra.'*

Thuislozen kunnen niet beschikken over of niet langdurig gebruikmaken van zelfstandige reguliere huisvesting, maar maken langdurig, bijvoorbeeld langer dan een jaar, gebruik van residentiële huisvesting (waaronder sociale pensions, vormen van beschermd wonen, thuislozeninternaten en algemene opvangvoorzieningen). Daaruit volgt de volgende definitie: *'Thuislozen zijn personen zonder reguliere huisvesting. Zij verblijven minstens een jaar in residentiële opvangmogelijkheden zoals internaten, sociale pensions en vormen van beschermd of begeleid wonen.'*

Marginaal gehuisvesten verblijven in een kraakpand, commercieel pension, caravan et cetera, of wonen in bij familie of vrienden. Hun verblijf wordt gekenmerkt door het feit dat zij zonder pardon op straat kunnen worden gezet. Dit resulteert in de volgende definitie: *'Marginaal gehuisvesten zijn personen die minstens vier weken achtereenvolgend verblijven op plaatsen die geen garantie bieden op langdurige huisvesting zoals kraakpanden, commerciële pensions, caravans of bij familie of vrienden.'*

Een nadeel van deze definities is dat personen die een verblijf in opvangcentra vaak onderbreken met een zwervend bestaan of marginale huisvesting tot geen enkele groep behoren. Dit geldt ook voor personen die bijvoorbeeld een zwervend bestaan frequent afwisselen met een verblijf in een marginale huisvesting. Deze groep, die getypeerd wordt met kortstondige verblijven in opvangcentra en/of marginale huisvesting, eventueel onderbroken met korte perioden van dakloosheid, wordt aangeduid met wisselende dak- en thuislozen. Definitie: *'De wisselende dak- en thuislozen zijn thuislozen die hun verblijf in een residentie kortdurend onderbreken door een straat- of marginaal onderkomen of daklozen die hun verblijf op straat onderbreken door een kortdurend verblijf in een residentie of marginale huisvesting.'*

2.3 Bewoners van instellingen, instituten en tehuizen

In Nederland wonen 215 duizend mensen in instellingen, instituten en tehuizen. Zij vormen de zogenoemde institutionele bevolking of IIT-bewoners. Tot de instellingen, instituten en tehuizen behoren verzorgingshuizen, verpleeghuizen, inrichtingen voor verstandelijk gehandicapten, psychiatrische ziekenhuizen, gezinsvervangende tehuizen en opvangcentra, opleidingsinternaten, kloosters en gevangenissen.

Het aantal IIT-bewoners is de afgelopen jaren gestaag gedaald. Toch is dit nog steeds een omvangrijke bevolkingsgroep – 1,3 procent van de bevolking – die in CBS-onderzoeken niet wordt waargenomen. Zij zijn een selecte groep die de statistieken gemakkelijk kunnen vertekenen. Hierbij kan gedacht worden aan de vraag naar zorg en het aantal ziektegevallen, waarvoor kan worden aangenomen dat deze onder bejaarden hoger is dan onder de rest van de bevolking (De Klerk, 2001).

Bij een institutioneel huishouden gaat het in het algemeen om een relatief grote woongemeenschap van doorgaans sterk zorgafhankelijke personen, zoals hoogbejaarden, zwaar gehandicapten, langdurig verpleegden en jeugdigen, of om een woongemeenschap van aan bepaalde leefregels onderworpen personen, zoals gedetineerden en kloosterlingen. Op het voorgaande is de definitie van IIT-bewoners gestoeld: *‘De bevolking in institutionele huishoudens die bestaat uit personen voor wie in huisvesting en in dagelijkse levensbehoeften door derden bedrijfsmatig wordt voorzien’*.

3. Overlap tussen de ‘moeilijk waarneembare’ groepen

De hier besproken moeilijk waarneembare groepen sluiten elkaar niet uit. Uitgaande van de in paragraaf 2 gehanteerde definities kan worden vastgesteld welke groepen elkaar theoretisch kunnen overlappen. Om het inzicht hierin wat te vergroten, is in *figuur 1* schematisch weergegeven welke groepen dat zijn. Het is echter vooralsnog ondoenlijk om de mate van overlap te kwantificeren. Bij deze figuur dient dus geen waarde te worden gehecht aan de grootte van de cirkels en de grootte van de overlap, aangezien deze niet corresponderen met bevolkingsaantallen. Om praktische redenen zijn in de figuur de dak- en thuislozen niet verdeeld over de daklozen, thuislozen en marginaal gehuisvesten. Dat zou ten eerste de overzichtelijkheid niet ten goede komen, ten tweede wisselen personen gedurende een langere periode deze drie vormen van marginaal bestaan kortstondig af.

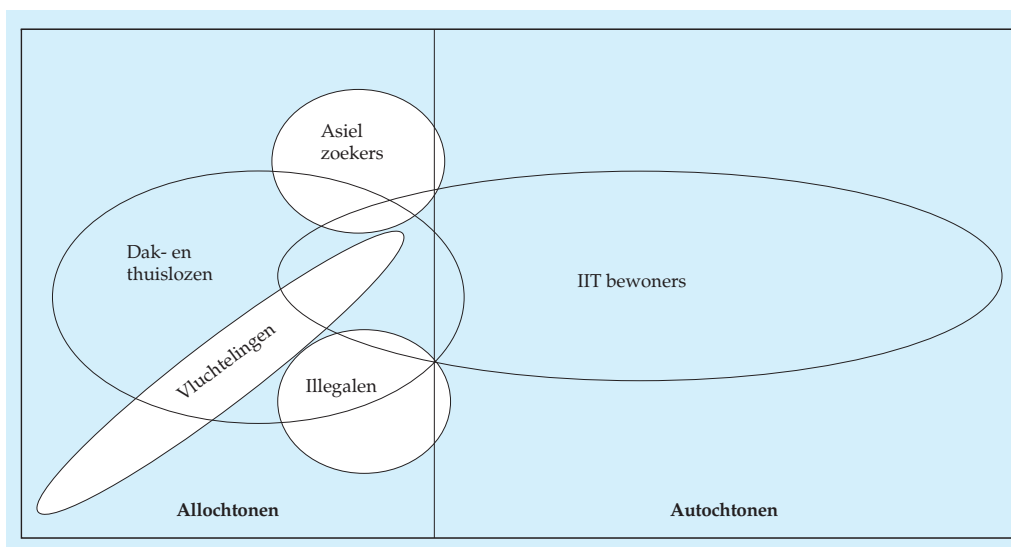
Ondanks deze kanttekeningen is de figuur toch informatief. In een oogopslag is te zien welke groepen overlappen en welke niet. De volgende groepen sluiten elkaar uit: (1) allochtonen en autochtonen, (2) vluchtelingen en autochtonen, (3) vluchtelingen, asielzoekers en illegalen.

De definitie van een allochtoon is duidelijk. Op basis van de informatie over de ouders kan men vaststellen of een persoon allochtoon is of niet. Dit betekent dat het aantal allochtonen dat in Nederland woont empirisch is te bepalen. Ook de scheidslijn tussen vluchtelingen en autochtonen is duidelijk te trekken. Iemand die als vluchteling wordt beschouwd, komt uit een ander land. Een vergaande gedachtesprong is noodzakelijk om een situatie te bedenken waarin een vluchteling tevens autochtoon is.

Vluchtelingen, asielzoekers en illegalen sluiten elkaar ook uit. Een erkende vluchteling is immers geen asielzoeker meer, aangezien hij of zij een verblijfsvergunning heeft. De status van vluchteling blijft gehandhaafd totdat iemand de Nederlandse nationaliteit heeft. Een asielzoeker bevindt zich nog in het sta-

dium van het indienen van een verzoek om als vluchteling een permanente verblijfstatus te krijgen. De asielzoeker heeft wel een vestigings- of verblijfsvergunning en daarin verschilt hij van de illegaal. Daaraan dient te worden toegevoegd dat een persoon pas illegaal wordt als hij of zij al minstens vier maanden in Nederland verblijft.

1.1 Overlap tussen de 'moeilijk waarneembare' groepen¹⁾

¹⁾ Oppervlak correspondeert niet met aantallen.

Het spreekt voor zich dat zowel autochtonen als allochtonen dak- en thuisloos kunnen zijn. Evenzeer zijn er legio voorbeelden van allochtone en autochtone IIT-bewoners. Lastiger zijn combinaties van autochtone asielzoekers en autochtone illegalen. Te denken valt aan allochtonen van de derde generatie, de kleinkinderen van illegalen of van personen die een verzoek om toelating als vluchteling hebben ingediend. Hun aantal is waarschijnlijk zeer klein. Tevens is er een overlap tussen dak- en thuislozen en IIT-bewoners. Zij zitten in de diverse gezinsvervangende tehuizen en opvangcentra, zoals blijf-van-mijn-lijf-huizen, waar vooral de thuislozen een onderkomen vinden.

Asielmigranten (asielzoekers en vluchtelingen) zijn bijna altijd allochtonen. Uitzonderingen zijn asielzoekers van wie de kinderen tot de zogenoemde derde generatie behoren. Asielmigranten kunnen dak- en thuisloos zijn. Ook is er een overlap tussen asielmigranten en IIT-bewoners. Zo kunnen vluchtelingen onderdak vinden in een opvangcentrum. Waarschijnlijk is de overlap tussen asielzoekers en IIT-bewoners minder groot. Aangezien de opvangcentra voor asielzoekers geen deel uitmaken van de institutionele huishoudens, moet hierbij gedacht worden aan een verblijf in de gevangenis, een verpleeghuis of psychiatrisch ziekenhuis. Ook illegalen kunnen IIT-bewoner zijn. Een voorbeeld zijn illegalen die in de gevangenis zitten. In theorie kunnen illegalen ook autochtoon zijn, zoals in Nederland illegaal verblijvende (klein)kinderen van

illegale allochtonen. Ten slotte zijn de illegalen vaak dakloos of behoren tot de groep marginaal gehuisvesten.

4. Oorzaken en remedies

4.1 Vijf redenen

Er zijn vijf redenen waarom wij zo slecht zijn geïnformeerd over de in dit hoofdstuk vermelde ‘moeilijk waarneembare’ bevolkingsgroepen. De eerste reden is dat niet alle personen in de gemeentelijke bevolkingsregisters staan ingeschreven. Personen die een half jaar of langer in Nederland verblijven, dienen zich in de gemeente van hun woonplaats te registreren. Op deze wijze komen ze in de gemeentelijke basisadministratie (GBA). Een deel van de bevolking is daar niet geregistreerd, zoals illegalen en een groot aantal asielzoekers. Asielzoekers die in een centrale opvang verblijven, mogen zich pas na een half jaar laten inschrijven in de GBA. In de praktijk doen ze dit meestal niet omdat zij hier geen belang bij hebben (Nicolaas en Sprangers, 2001a). De GBA geeft dan ook geen juiste afspiegeling van de asielzoekers in de administraties van de gemeenten. De GBA wordt meestal gebruikt als kader voor enquêtes, waardoor personen die niet in de GBA zijn opgenomen buiten beeld blijven.

De tweede reden waarom er zo weinig bekend is over de moeilijk waarneembare groepen is dat bepaalde groepen, ook al kennen we ze uit de GBA, vooraf uit onderzoeken over de Nederlandse bevolking worden verwijderd. Dit geldt bijvoorbeeld voor de leefsituatieonderzoeken van het CBS, waarin geen data worden verzameld over de IIT-bewoners.

Niet alleen bij het bepalen van het steekproefkader vindt uitval plaats. Ook bij de uitvoering van het veldwerk is het niet mogelijk om over alle personen van de steekproef informatie te krijgen. Zo vindt om diverse redenen geen contact plaats tussen de interviewer en de beoogde respondent, bijvoorbeeld omdat de respondent niet thuis is. Dit komt nog het meest voor in buurten in de grote steden met een oververtegenwoordiging van allochtonen, asielmigranten en illegalen. Dit vormt de derde verklaring waarom informatie over bepaalde bevolkingsgroepen schaars is.

Maar ook als er wél contact heeft plaatsgevonden, betekent dit niet altijd dat het komt tot een interview. De vierde reden is de geringe responsgeneigdheid, de bereidheid om aan het onderzoek mee te doen. Deze bereidheid is vooral gering onder illegalen, dak- en thuislozen en asielmigranten.

Ten slotte is een aantal personen niet in staat om mee te doen aan het onderzoek. Het gaat dan bijvoorbeeld om hoogbejaarden in verzorgingstehuizen die niet zelfstandig een (vraag)gesprek kunnen voeren, en (eerste generatie) allochtonen die de Nederlandse taal onvoldoende beheersen.

4.2 Remedies

Een oplossing is niet eenvoudig gevonden. Buiten de GBA zijn er nauwelijks alternatieve bronnen. Er zijn de registraties over daklozen waar het Leger des Heils en de Federatie Opvang over beschikken, maar dergelijke registraties zijn verre van representatief.

Het tweede probleem – het vooraf verwijderen van bepaalde groepen uit het steekproefkader – is op het eerste gezicht eenvoudig op te lossen door deze groepen in het steekproefkader te laten. Maar dergelijke groepen zijn niet zonder reden verwijderd. Vraaggesprekken met gevangenen, psychiatrische patiënten, verstandelijk gehandicapten en personen die verpleging nodig hebben, zijn veelal niet eenvoudig.

Aan de derde oorzaak – geen contact kunnen krijgen – valt ook wel iets te doen. Verderop in dit boek wordt duidelijk dat dit probleem specifiek geldt voor allochtonen (zie hoofdstuk 7). Het aantal contactpogingen kan men uitbreiden (Snijkers en Kockelkoren, 2004). En dit sorteert effect: de in maart 2004 getroffen maatregel om de contactpogingen uit te breiden van drie naar zes heeft geresulteerd in een forse responstoename, in het bijzonder van eerste generatie allochtonen (zie hoofdstuk 7). Maar er valt zeker meer te bereiken. Te denken valt aan het inzetten van twee of meer interviewers per bezoek in bepaalde buurten, onderzoek in het weekend en 's avonds of het extra belonen, motiveren en opleiden van interviewers om ook in moeilijke buurten te enquêteren. Ook kan de veldwerkperiode verlengd worden.

De vierde oorzaak, de non-respons door geringe responsgeneigdheid, heeft meestal betrekking op het weigeren van respondenten om aan het onderzoek mee te werken. Afhankelijk van de redenen en motieven waarom men er niet in slaagt om een vraaggesprek te realiseren, kan een specifieke strategie bewandeld worden om toch de respons binnen te halen. Het betalen voor een interview biedt enig soelaas. Bekend is dat beloningen (*incentives*) de respons verhogen (Groves en Couper, 1998, Van den Brakel en Renssen, 2000). Voor jonge allochtonen is echter gebleken dat een beloning van 10 euro geen extra stimulans is om aan een enquêteonderzoek over relatie- en gezinsvorming mee te doen (zie hoofdstuk 10). Dit zou er op kunnen duiden dat bij deze groep een kleine beloning – zonder verplichting vooraf – een betere methode is om de respons proberen te verbeteren. Het ligt ook voor de hand dat door het inzetten van ervaren interviewers de respons zal toenemen, vooral als deze interviewers over technieken beschikken waarmee weigeraars toch over de streep kunnen worden getrokken.

Het probleem dat personen wel bereikbaar zijn en wel ook mee willen doen maar daartoe niet in staat zijn, is lastiger op te lossen. Soms geeft de interviewer bijvoorbeeld aan dat het interview niet kon plaatsvinden vanwege een taalbarrière of gezondheidsklacht. Een gerichte benadering is een mogelijke oplossing. Voor IIT-bewoners kan het gebruik van (sterk) aangepaste vragenlijsten leiden tot een betere respons. Ook *proxy*-interviews waarbij, in plaats van de IIT-bewoners zelf, het verplegende personeel en/of familieleden de informatie geven, kunnen helpen. Bij analfabeten en allochtonen die de Neder-

landse taal onvoldoende beheersen is een *proxy*-interview ook een optie. Ook allochtonen zijn met maatwerk beter te bereiken (zie hoofdstuk 8).

Er zijn alternatieven voor het *computer assisted personal interview* (CAPI) waarbij de interviewer de personen thuis bezoekt. Informatie kan verkregen worden door schriftelijke en vertaalde vragenlijsten, het *paper-and-pencil interview* (PAPI). Een enquête kan ook telefonisch worden afgenomen (*computer assisted telephone interview*: CATI) of via het internet (*computer assisted web interview*: CAWI). Voor allochtonen is CATI echter geen goede optie doordat ze veel lastiger dan autochtonen telefonisch te bereiken zijn (zie hoofdstukken 12 en 13). Daarnaast is te overwegen om in een CAPI-enquête de privacygevoelige vragen door de respondenten zelf te laten invullen in plaats van de antwoorden te geven aan de interviewer. Deze variant, het *computer assisted self interview* (CASI) is toegepast op het onderzoek naar relatie- en gezinsvorming onder jonge allochtonen. Maar ook hieraan kleven nadelen (zie hoofdstuk 10). Dergelijke toegesneden benaderingen kosten geld, maar leveren bovendien additionele, veelal onvoorziene, ongewenste effecten op, waaronder andere antwoorden. Dit maakt de interpretatie van de bevindingen lastig.

5. Conclusies en discussie

Het afbakenen van moeilijk waarneembare groepen is een complexe materie. Toch is afbakening een noodzakelijke eerste stap bij het verzamelen van statistische informatie. Afbakenen begint met het definiëren van de groep. Die definitie moet vanuit theoretisch oogpunt verdedigd kunnen worden en meetbaar zijn, om tot een zorgvuldige operationalisering te kunnen komen. Op basis van de merites van de alternatieven zal uiteindelijk een afweging gemaakt worden. Dit is niet alleen nodig om de groep exact af te bakenen, maar ook om de resultaten van diverse onderzoeken met elkaar te kunnen vergelijken. Op deze manier kan zicht worden verkregen in de veranderingen van zowel de omvang als de samenstelling van de moeilijk waarneembare groepen.

Door de moeilijke groepen zo af te bakenen en de overlap tussen de groepen te schetsen, is een antwoord op de eerste vraag gegeven. Het afbakenen vormt echter slechts een eerste stap. De vervolgstappen – het verzamelen, analyseren en interpreteren van de gegevens – zullen nog gemaakt moeten worden. En dat is zeker niet eenvoudig.

In dit hoofdstuk is ingegaan op vijf moeilijk waarneembare groepen, elk met een eigen waarnemingsproblematiek. Zo zijn de dak- en thuislozen moeilijk op te sporen in registraties omdat ze daarin als zodanig lastig herkenbaar zijn. Ook zal het veel inspanning kosten om ze te enquêteren. Het aanwijzen van de IIT-bewoners is veel eenvoudiger. Het probleem ligt vooral in de wijze waarop de informatie over IIT-bewoners moet worden verzameld. Hierbij zijn op deze bewoners toegesneden waarnemingsmethoden vereist. Ook de allochtonen zijn vrij eenvoudig te herkennen. Uit de GBA is immers af te leiden of iemand allochtoon is. Bij deze groep vormen de non-respons en de mogelijke vertekening van de uitkomsten de grondslag voor de terughoudendheid in de

verspreiding van informatie. Asielzoekers die binnenstromen zijn met behulp van het Centraal Register Vreemdelingen (CRV) makkelijk te traceren. Ook informatie over het aantal personen met een status als vluchteling is via het CRV beschikbaar. Aangezien asielzoekers in asielcentra verblijven, is het niet lastig ze op te sporen. Problemen zijn vooral te verwachten met het voeren van gesprekken in de Nederlandse taal. Daarnaast zullen zowel culturele verschillen als een achterstand in de kennis over de Nederlandse samenleving dwingen om te kiezen voor een specifieke benadering en een aanpassing van de vragenlijst. Illegalen vormen de moeilijkste groep om statistische informatie over samen te stellen. Ze zitten slechts gedeeltelijk, en bovendien waarschijnlijk als een selectieve groep, in de registraties. Ook zal het lastig zijn om ze te benaderen: veel illegalen hebben er immers belang bij dat ze anoniem blijven. Hiermee is de tweede vraag – het onderscheid in de problematiek bij de dataverzameling – beantwoord.

Wat is er, tot slot, nog aan maatregelen te verzinnen om meer over de groepen te weten te komen? Diverse mogelijkheden zijn in dit hoofdstuk aangestipt. Genoemd zijn (1) het aanboren van registraties met informatie over deze ‘moeilijk waarneembare’ groepen; (2) het verkrijgen van informatie via derden, zoals familieleden en verpleegkundigen (in verpleeg- en verzorgingstehuizen); (3) het verhogen van het aantal contactpogingen, het uitbreiden van de veldwerkperiode; (4) het inzetten van beloningen; (5) het inzetten van meer dan één interviewer, in elk geval van ervaren interviewers en (6) alternatieven voor de gebruikelijke CAPI-variant, zoals telefonisch enquêteren (CATI), gebruiken van schriftelijke en vertaalde vragenlijsten (PAPI), internetwaarneming (CAWI) en het laten invullen van (een deel van) de vragenlijst door de respondent zelf (CASI), waarbij rekening gehouden wordt met de wensen van de respondent. Hiermee is de derde vraag – de te treffen maatregelen – beantwoordt.

In enkele hoofdstukken in dit boek worden maatregelen uitgewerkt en toegepast op het benaderen van allochtonen in enquêteonderzoek. Daaruit zal blijken dat ogenschijnlijk voor de hand liggende remedies voor een betere dataverzameling onder allochtonen in de praktijk lang niet altijd het te verwachten resultaat geven. Aan de andere kant is de zoektocht naar een optimale benaderingsstrategie ook een uitdaging.

Literatuur

Beljon, J.A.S. en J.K. Jonker, 1990, Voorstel inzake standaardindelingen van huishoudens en van de bevolking in huishoudens. Intern CBS-rapport 12 oktober 1990 (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen).

Brakel, J.A., van den, en R.H. Renssen, 2000, A field experiment to test effects of incentives and a condensed questionnaire in the Netherlands Fertility and Family Survey. *Research in Official Statistics*, 3 (1), p. 55–63.

- CBS, 2002, Maandstatistiek van de Bevolking, 50 (1), p. 20–26 (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen).
- Deben, L., H. de Feijter en P. Heydendael, 1997, Hoeveel daklozen zijn er? Geen idee! Sociologische Gids, 44 (4), p. 271–290.
- Gezondheidsraad, 1995, Daklozen en thuislozen (Gezondheidsraad, Den Haag).
- Greshof, D., 1996, Wie we zijn is waar we slapen 's nachts. Daklozen, thuislozen en andere zwervers. Passage 5 (2), p. 55–62.
- Groves, R.M. and M.P. Couper, 1998, Nonresponse in Household Interview Surveys (John Wiley & Sons, New York).
- Klerk, M., de, 2001, Hoe gezond zijn ouderen echt? In: Sociaal en Cultureel Planbureau. In plaats van kaarsen. Nieuwjaarsuitgave 2001, p. 27–30 (Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag).
- Nicolaas, H. en A. Sprangers, 2001a, Gezinshereniging van asielmigranten nog gering. Maandstatistiek van de Bevolking, januari 2001, p. 8–14 (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen).
- Nicolaas, H. en A. Sprangers, 2001b, Klein deel van asielzoekers is ingeschreven in de GBA. Maandstatistiek van de Bevolking, oktober 2001, p. 4–7 (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen).
- Nicolaas, H. en A. Sprangers en H. Witvliet, 2003, Ontwikkelingen in de volgmigratie van asielmigranten, Bevolkingstrends 51 (2), p. 13–19.
- Reep, C., 2003, Moeilijk Waarneembare Groepen. Een inventarisatie. Intern CBS-rapport H1568-03-SOO (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen).
- Reep, C., H. Schmeets en G. Snijkers, 2003, Verslag workshop moeilijk waarneembare groepen, 8 mei 2003. Intern CBS-rapport H2606-03-SOO (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen).
- Schmeets, H., Reep, C. en G. Snijkers, 2003, Afbakenen van moeilijk waarneembare bevolkingsgroepen. Bevolkingstrends, 51 (3), p. 62–68.
- Schnabel, 2003, De ongekende en onbekende samenleving. In: CBS, Sturen op statistieken. Visies in de samenleving, p. 76–77 (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen).
- Snijkers, G., 2003, Programmaplan Strategisch Programma 'Non-respons en Moeilijk Waarneembare Groepen': Naar een optimale meetstrategie. CBS-rapport H3318-03-SOO (Centraal Bureau voor de Statistiek, Heerlen).

Snijkers, G. en S. Kockelkoren, 2004, De gestandaardiseerde Benaderingsstrategie 2003: Evaluatie en Aanbevelingen. CBS-rapport H415-04-SOO (Centraal Bureau voor de Statistiek, Heerlen).

De Volkskrant, 17 mei 2003, Daklozen groeiend probleem.

Wolf, J., A. Elling en I. de Graaf, 2000, Monitor maatschappelijke opvang. Deelmonitoren vraag, aanbod en gemeentelijk beleid (Trimbos instituut, Utrecht).

Noten in de tekst

¹⁾ Dit hoofdstuk is een bewerking en ingekorte versie van het artikel 'Afbakenen van moeilijk waarneembare bevolkingsgroepen' (Schmeets, Reep en Snijkers, 2004) en is mede gebaseerd op Reep (2003) en een workshop over moeilijk waarneembare groepen van 8 mei 2003 (Reep, Schmeets en Snijkers, 2003).

²⁾ Zie Snijkers (2003) voor een overzicht van de moeilijk waarneembare groepen en de relatie met het strategische programma 'Non-respons en moeilijk waarneembare groepen'.

2. Allochtonen: demografische ontwikkelingen nu en in de toekomst

Op 1 januari 2004 woonden er 3,09 miljoen allochtonen in Nederland. Zij vormden een vijfde deel van de totale bevolking. Ruim de helft bestaat uit niet-westerse allochtonen. Van de 1,67 miljoen niet-westerse allochtonen behoorden er bijna 650 duizend tot de tweede generatie. Het aantal niet-westerse allochtonen in Nederland zal in ieder geval tot 2010 blijven groeien. De eerste generatie blijft stabiel rond 1,02 miljoen personen, de tweede generatie groeit tot bijna 810 duizend personen.

Het aantal westerse allochtonen blijft ook groeien, zij het minder hard van 1,42 miljoen in 2004 tot 1,46 miljoen in 2010. Alle grote allochtone subpopulaties, met uitzondering van personen met een herkomst in Indonesië of voormalig Nederlands-Indië en Afrika (exclusief Marokko), zullen in omvang toenemen.

1. Achtergrond

Er bestaan grote demografische verschillen tussen de diverse groepen allochtonen. Sommige groepen allochtonen lijken in hun demografisch gedrag meer op autochtonen dan op andere allochtonen. Dit zijn voornamelijk westerse allochtonen bijvoorbeeld uit Duitsland of België. Het verschil in demografisch gedrag komt tot uiting in bijvoorbeeld het kindertal. Westerse allochtonen krijgen ongeveer evenveel kinderen als autochtonen, niet-westerse allochtonen krijgen beduidend meer kinderen (Alders, 2005). Westerse allochtonen verschillen wat economische en culturele aspecten betreft minder van de autochtonen dan van de niet-westerse allochtonen. Westerse allochtonen verkeren in het algemeen niet of nauwelijks in een achterstandssituatie. In de praktijk hebben westerse allochtonen een Europese afkomst of zijn ze afkomstig uit landen waar veel Europeanen of hun afstammelingen worden aange troffen (Noord-Amerika). Ook Japanse allochtonen worden tot de groep westerse allochtonen gerekend. Het gaat doorgaans om hoogopgeleide werknemers van internationaal georiënteerde Japanse bedrijven (zie kader). Niet-westerse allochtonen hebben vaak een lager opleidingsniveau, zijn vaker werkloos, hebben minder te besteden en ontvangen vaker een uitkering dan westerse allochtonen en autochtonen (CBS, 2004).

In dit hoofdstuk wordt nagegaan hoe de groep westerse en niet-westerse allochtonen zich tot 2010 zal ontwikkelen in omvang en samenstelling. Deze ontwikkelingen worden bepaald door toekomstige ontwikkelingen in geboorte, sterfte en buitenlandse migratie.

Allochtonen naar herkomstgroepering

Het CBS rekent personen tot de allochtonen als ten minste één ouder in het buitenland is geboren. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen personen die zelf in het buitenland zijn geboren (de eerste generatie) en personen die in Nederland zijn geboren (de tweede generatie). De herkomstgroepering wordt bepaald aan de hand van het geboorteland van de persoon zelf (eerste generatie) of dat van de moeder (tweede generatie), tenzij de moeder in Nederland is geboren. In dat geval is gerubriceerd naar het geboorteland van de vader. Er wordt onderscheid gemaakt tussen westerse en niet-westerse allochtonen. Tot de categorie niet-westerse allochtonen behoren allochtonen uit Turkije, Afrika, Latijns-Amerika en Azië met uitzondering van Indonesië en Japan. Op grond van hun sociaal-economische en sociaal-culturele positie worden allochtonen uit deze twee landen tot de westerse allochtonen gerekend. Het gaat vooral om mensen die in voormalig Nederlands-Indië zijn geboren en werknemers van Japanse bedrijven met hun gezin. Tot de categorie westerse allochtonen behoren allochtonen uit alle landen in Europa (met uitzondering van Turkije), Noord-Amerika, Oceanië, Japan en Indonesië (inclusief het voormalig Nederlands-Indië). Autochtonen zijn personen van wie beide ouders in Nederland zijn geboren, ongeacht het land waar ze zelf zijn geboren.

De eerste generatie groeit door immigratie en neemt af door emigratie en sterfte. De tweede generatie neemt toe door geboorte uit de eerste generatie. Buitenlandse migratie heeft slechts een beperkte invloed op de omvang van de tweede generatie. Omdat de meeste allochtone deelpopulaties relatief jong zijn, heeft de sterfte op korte termijn nog maar een gering effect op de omvang van de allochtone bevolking. Dit geldt zowel voor de eerste als de tweede generatie. Alleen voor personen die geboren zijn in Indonesië of voormalig Nederlands-Indië of in enkele andere landen is het jaarlijkse aantal sterfgevallen van betekenis, doordat deze allochtone populaties relatief oud zijn.

2. Methode en data

De uitkomsten in dit hoofdstuk zijn afkomstig van de allochtonenprognose van het CBS en zijn gebaseerd op het rekenmodel van de bevolkingsprognose. Het principe van het bevolkingsprognosemodel is simpel: het aantal mensen van leeftijd x en geslacht y op 1 januari van jaar t is gelijk aan het aantal mensen van leeftijd $x-1$ en geslacht y op 1 januari van jaar $t-1$ plus de immigranten van leeftijd $x-1$ in jaar $t-1$ minus de emigranten van leeftijd $x-1$ in jaar $t-1$ minus de overledenen van leeftijd $x-1$ in jaar $t-1$. De leeftijdsgroep 0 in jaar t is gelijk aan het aantal levendgeborenen in jaar $t-1$ minus het aantal pasgeborenen dat in het geboortjaar is overleden plus immigratie van kinderen in hun geboortjaar minus emigratie van kinderen in hun geboortjaar.

Het bevolkingsprognosemodel staat bekend als het cohort-component model. Het model beschrijft de bevolking onderscheiden naar geboortjaar (geboortecohort), en de veranderingen in de bevolking worden onderscheiden in de componenten geboorte, sterfte en migratie. De prognose van de toekomstige bevolking naar leeftijd en geslacht is dus gebaseerd op een prognose van jaar-

lijkse veranderingen in de bevolking door geboorte, sterfte en migratie. Omdat de bevolking wordt onderscheiden naar leeftijd en geslacht, wordt ook de prognose van de componenten geboorte, sterfte en migratie onderscheiden naar leeftijd en geslacht. Voor de allochtonenprognose worden deze componenten tevens onderscheiden naar herkomstgroepering.

Met het model wordt de bevolking naar herkomstgroepering berekend. Voor de allochtonenprognose wordt naast herkomstgroepering ook onderscheid gemaakt naar de eerste en tweede generatie en naar het feit of personen één of twee in het buitenland geboren ouders hebben.

Het startpunt voor de meest recente prognose vormt de bevolking van de verschillende allochtone subpopulaties naar leeftijd en geslacht op 1 januari 2004. Vervolgens wordt de omvang en samenstelling van zowel de eerste generatie als de tweede generatie tot 2050 voorspeld met behulp van leeftijds- en geslachtsspecifieke immigratieaantallen, emigratiekansen en sterftetekansen voor alle jaren tussen 2004 en 2050. Voor de prognose van de tweede generatie worden tevens de aantallen geboorten berekend op grond van leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers voor de eerste generatie. Voor elk prognosejaar zijn de geboorten uit allochtone vrouwen berekend door de leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers te vermenigvuldigen met het aantal allochtone vrouwen uit de eerste generatie in de leeftijdscategorie van 15–49 jaar. Om het aantal kinderen te verkrijgen met twee in het buitenland geboren ouders, is het aantal geboorten verminderd met het aantal kinderen geboren uit een in het buitenland geboren moeder en een in Nederland geboren vader. Het aantal kinderen met minstens één in het buitenland geboren ouder is verkregen door het aantal geboorten te vermeerderen met het aantal kinderen met een in Nederland geboren moeder en een in het buitenland geboren vader (De Jong en Nicolaas 2005; Alders 2005).

De bouwstenen voor de bevolkings- en allochtonenprognose zijn de veronderstellingen over het toekomstige verloop van leeftijdsspecifieke geboortecijfers en leeftijds- en geslachtsspecifieke immigratieaantallen, emigratiekansen en sterftetekansen (zie De Jong, 2005; De Jong en Nicolaas, 2005). Deze veronderstellingen zijn gebaseerd op verschillende typen onderzoeken, zoals tijdreeksanalyses op demografische gegevens uit de Gemeentelijke basisadministratie (GBA), gevoeligheidsanalyses, verklarende modellen, monitoring van eerder gemaakte prognoses, literatuuronderzoek en toekomstverwachtingen over relatie- en gezinsvorming uit het *Onderzoek gezinsvorming*.

Voor de allochtonenprognose zijn vooral de veronderstellingen met betrekking tot immigratie, emigratie en het gemiddelde kindertal van belang (Alders, 2005). De veronderstellingen over immigratie zijn gebaseerd op een onderscheid naar immigratiemotief, in het bijzonder asielmigratie, arbeidsmigratie en gezinsmigratie. Voor asielmigratie wordt onder meer onderzocht hoe de afhandeling van asielaanvragen verloopt. Voor ontwikkelingen in de arbeidsmigratie wordt een relatie gelegd met de economische situatie en de mogelijke toekomstige krapte op de arbeidsmarkt ten gevolge van de vergrijzing van de beroepsbevolking. De toekomstige omvang van gezinsmigratie blijkt samen te hangen de omvang van de allochtone bevolking in Nederland en de mate zij een partner uit het buitenland willen halen. Hiervoor biedt het *Onder-*

zoek gezinsvorming jonge allochtonen (OGJA) inzicht. De veronderstellingen over het toekomstige gemiddelde kindertal zijn gebaseerd op de feitelijke ontwikkelingen die aangeven dat het gemiddelde kindertal van diverse groepen allochtone vrouwen steeds meer dat van autochtone vrouwen nadert.

3. Uitskomsten

3.1 Recente ontwikkelingen

Nederland telde op 1 januari 2004 bijna 16,3 miljoen inwoners. Daarvan waren 1,4 miljoen westerse allochtonen en 1,7 miljoen niet-westerse allochtonen. Turken vormen de grootste groep niet-westerse allochtonen. Op 1 januari 2004 woonden er ruim 350 duizend allochtonen met een Turkse achtergrond in Nederland.

In 2002 werd ongeveer de helft van de groei van het aantal niet-westerse allochtonen bepaald door de buitenlandse migratie. In 2003 is dit nog maar een derde. Er komen steeds minder asielmigranten. In de periode 1999–2002 kwamen gemiddeld 23 duizend immigranten per jaar naar ons land, in 2003 waren het er nog maar 13 duizend. De strengere asielwetgeving speelt hierbij een rol (CBS, 2004). Ook het aantal arbeidsmigranten neemt af. In 2001 kwamen nog 20 duizend migranten naar Nederland voor werk. Twee jaar later waren dat er bijna 4 duizend minder. Dat komt onder andere door een minder gunstig economisch klimaat (De Beer 2004). Terwijl het aantal asiel- en arbeidsmigranten vermindert, komen steeds meer migranten om te studeren. Kwamen in 1995 nog zo'n 2 duizend studenten naar Nederland, in 2003 waren dat er 9 duizend. Het aantal gezinsherenigers is sinds 1996 gedaald. De nadruk is eind jaren negentig verschoven naar immigratie om een gezin te vormen. Tussen 1999 en 2003 is het aantal gezinsvormers dat naar Nederland komt met ruim 7 duizend toegenomen. Daarmee vormen gezinsvormers in 2003 de grootste groep migranten. Drie op de tien immigranten komen naar ons land om te trouwen of samen te wonen. Gezinsvormers komen vooral uit Turkije en Marokko. Terwijl de groei van de eerste generatie niet-westerse allochtonen in 2003 sterk afnam, groeide de tweede generatie met 29 duizend personen. Hun aantal groeide wel iets minder dan in 2002. Daarmee kwam tweederde van de groei van de niet-westerse allochtone bevolking in 2003 voor rekening van de tweede generatie. In 2002 was dit ongeveer de helft.

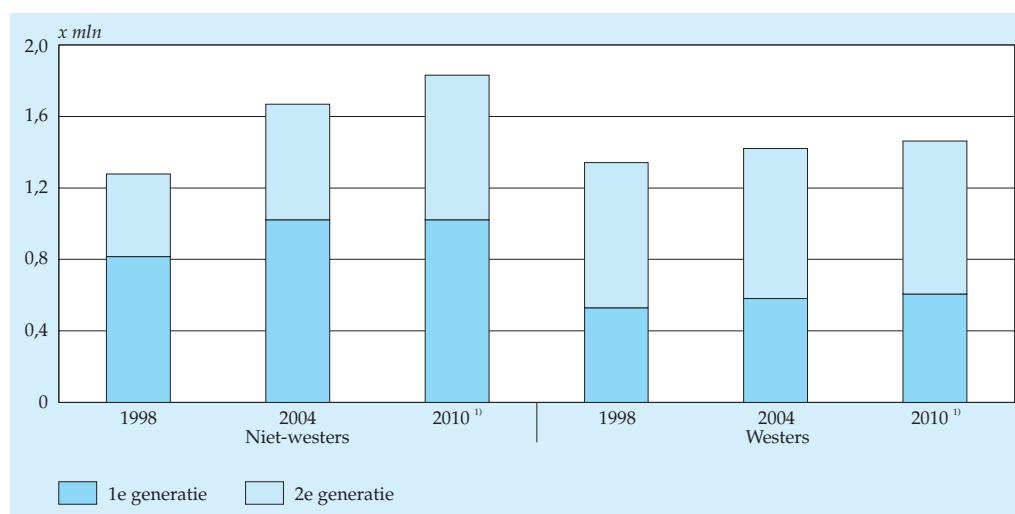
3.2 Prognose: aantal allochtonen groeit, aantal autochtonen krimpt

Op dit moment wonen er bijna 1,7 miljoen niet-westerse allochtonen in Nederland. In 2010 zullen dit er ruim 1,8 zijn, 160 duizend meer (grafiek 2.1). Dit komt volledig voor rekening van de tweede generatie. Deze toename in een periode van zes jaar is beduidend kleiner dan in de periode 1998–2004, toen het aantal

niet-westerse allochtonen nog met bijna 400 duizend toenam. Het aantal westerse allochtonen bedraagt op dit moment ruim 1,4 miljoen. Deze groep groeit, net als in de afgelopen jaren, minder snel dan de niet-westerse bevolking en zal in 2010 uit bijna 1,5 miljoen personen bestaan, slechts 43 duizend meer dan nu. De minder snelle toename van het aantal allochtonen heeft vooral te maken met een lagere immigratie en hogere emigratie in de komende jaren.

2.1 Niet-westerse en westerse allochtonen

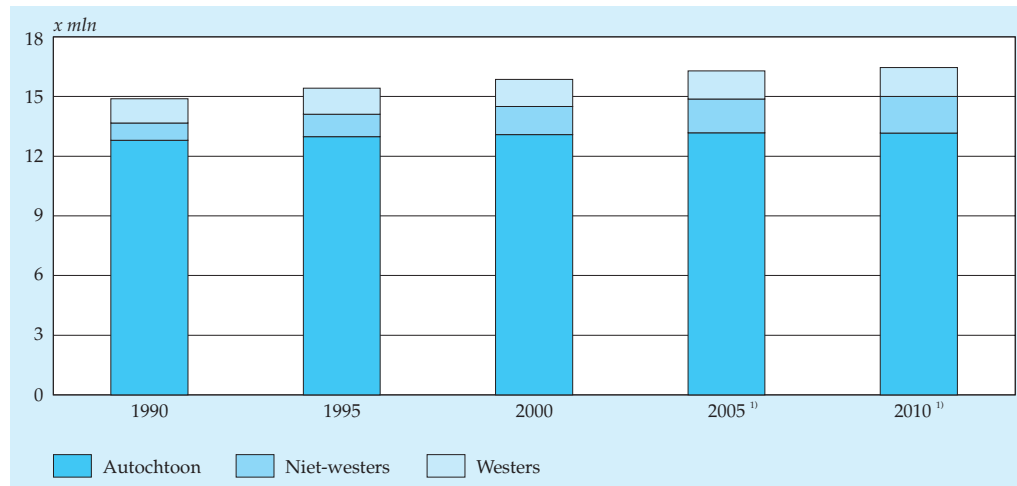

¹⁾ Prognose.

Terwijl het aantal allochtonen de komende jaren zal toenemen, staat de autochtone bevolking op het punt te gaan krimpen. De autochtone bevolking is de afgelopen decennia maar langzaam in omvang toegenomen. Vanaf 2007 wordt zelfs een daling verwacht (*grafiek 2.2*). De toename van het aantal niet-westerse allochtonen is een belangrijke motor achter de groei van de totale bevolking van Nederland. De totale bevolking groeit tot 2010 met ongeveer 200 duizend personen. Bijna 80 procent van deze groei komt van de toename van het aantal niet-westerse allochtonen, de overige 20 procent komt van de toename van het aantal westerse allochtonen. Het aantal autochtonen in 2010 is vrijwel gelijk aan het huidige aantal.

De verwachte toename van niet-westerse allochtonen betreft vooral de tweede generatie (*grafiek 2.3*). De niet-westerse tweede generatie zal toenemen van bijna 650 duizend naar ruim 800 duizend in 2010. Deze toename betreft kinderen die worden geboren met een niet-westerse moeder van de eerste generatie en/of een niet-westerse vader van de eerste generatie. De groei van de tweede generatie hangt samen met de groei van de niet-westerse eerste generatie in de afgelopen jaren. Daar komt bij dat steeds meer vrouwen en mannen van de eerste generatie op de leeftijd komen dat ze kinderen krijgen.

2.2 Autochtonen en allochtonen

¹⁾ Prognose.

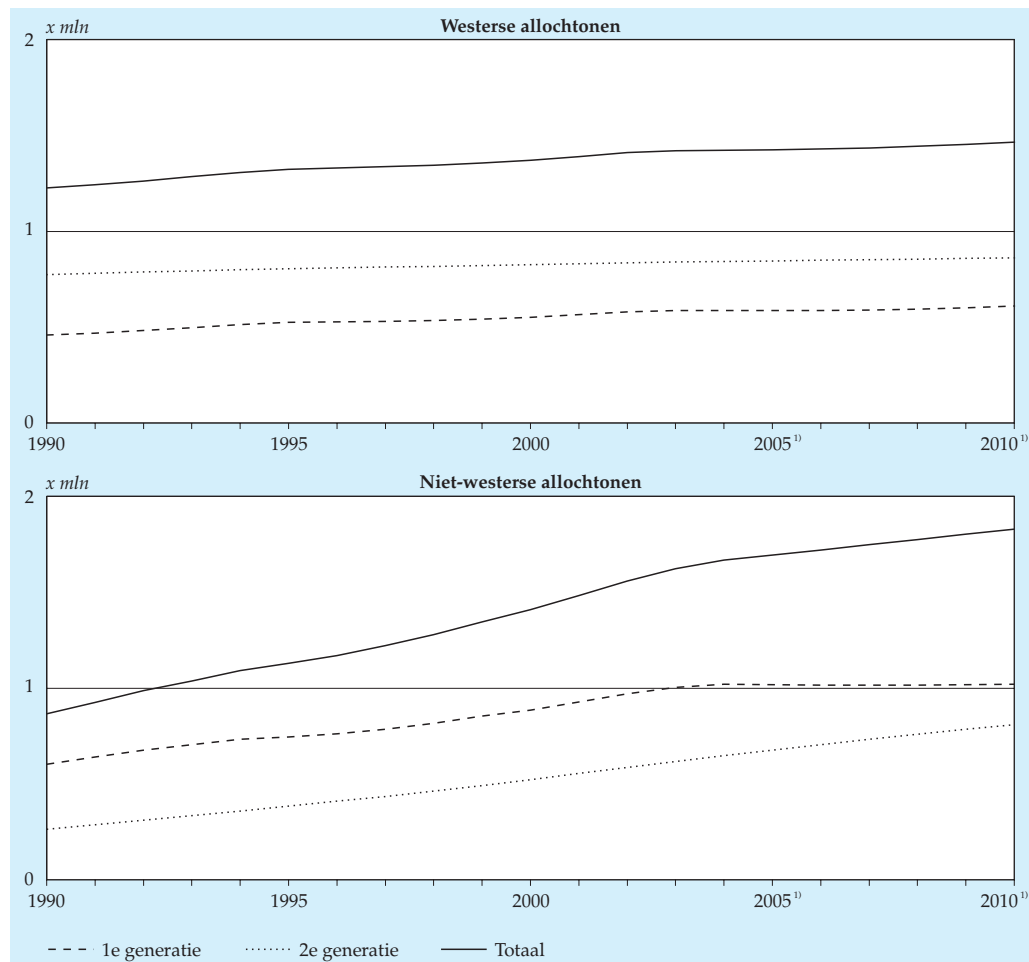
De omvang van de niet-westerse eerste generatie zal de komende jaren met iets meer dan een miljoen vrijwel gelijk blijven. De afgelopen jaren is de immigratie sterk gedaald. Ook de komende jaren zal het migratiesaldo voor deze groep zo laag zijn dat het nauwelijks de sterfte onder deze bevolkingsgroep kan compenseren. Het aantal sterfgevallen onder deze groep is laag omdat het een jonge bevolkingsgroep betreft.

De westerse eerste- en tweede generatie zullen tot 2010 maar nauwelijks in omvang toenemen (*grafiek 2.3*). De eerste generatie neemt nauwelijks toe omdat een laag migratiesaldo wordt verwacht. Ook de westerse tweede generatie zal, net als in het verleden, maar weinig toenemen. De reden is dat veel westerse migranten maar tijdelijk in Nederland verblijven en hier geen gezin stichten. Daarnaast is de westerse tweede generatie een relatief oude bevolkingsgroep. Het zijn de kinderen van Nederlanders die in het verleden met bijvoorbeeld een Belg of een Duitser zijn getrouwd.

3.3 Sterke toename aantal Aziaten

De toename van het aantal niet-westerse allochtonen tot 2010 doet zich bij de meeste groepen voor. Alleen de groep Afrikanen (exclusief Marokkanen) zal tussen 2004 en 2010 dalen van 195 duizend naar 192 duizend personen (*grafiek 2.4*). De tweede generatie Afrikanen zal met 18 duizend personen toenemen, de eerste generatie neemt met 21 duizend af. De eerste generatie kent al jaren een dalend vestigingsoverschot. In 2004 is dat omgeslagen in een vertrekoverschot. Ook voor de komende jaren wordt een vertrekoverschot verwacht, vooral omdat niet wordt verwacht dat het aantal asielmigranten weer zal toenemen. Daarnaast wordt verwacht dat het aantal emigranten hoog zal blijven.

2.3 Niet-westerse en westerse allochtonen naar generatie

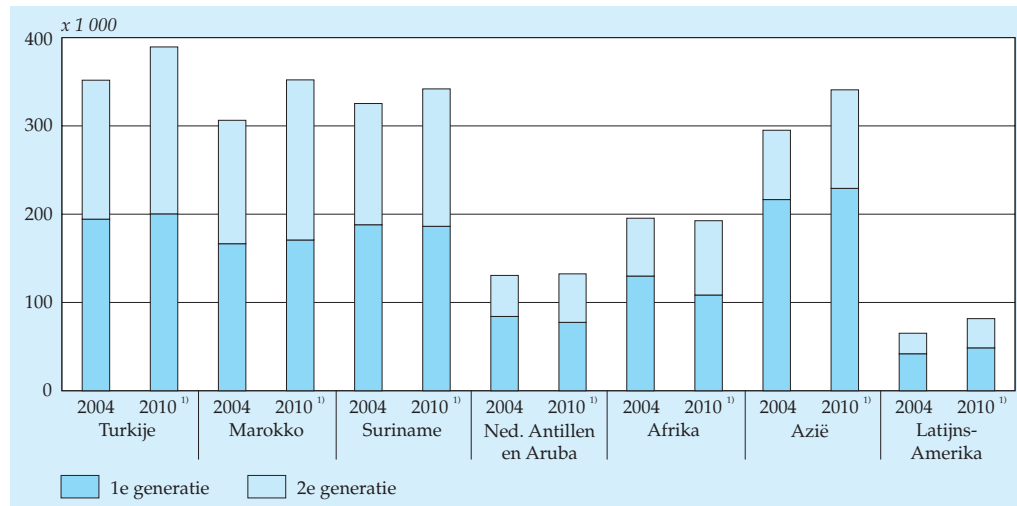

¹⁾ Prognose.

In 2004 bestond tweederde van de niet-westerse allochtonen uit Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen en Arubanen. Van deze vier groepen vormen Turken met 352 duizend personen de grootste groep niet-westerse allochtonen (grafiek 2.4). Vooral door de toename van de tweede generatie neemt het aantal Turken tot 2010 toe tot 389 duizend. De tweede groep in grootte, de Surinamers, neemt minder snel in omvang toe. Enerzijds komen er per saldo minder Surinamers naar Nederland dan Turken, anderzijds krijgen Surinaamse vrouwen gemiddeld minder kinderen dan Turkse vrouwen.

Marokkanen zijn van de vier groepen de snelst groeiende groep. Dit komt doordat Marokkaanse vrouwen van de onderscheiden groepen gemiddeld de meeste kinderen krijgen. In 2010 zullen er 352 duizend Marokkanen in Nederland wonen, 46 duizend meer dan nu. Het aantal Antillianen en Arubanen in Nederland neemt tot 2010 maar nauwelijks toe. De laatste jaren is het aantal immigranten vanaf de eilanden fors gedaald, terwijl het aantal emigranten is

2.4 Niet-westerse alloctonen naar herkomstgroepering

¹⁾ Prognose.

gestegen. Hierdoor is een vertrekoverschot ontstaan dat de komende jaren zal aanhouden.

De Aziatische bevolkingsgroep in Nederland groeit snel, zowel de eerste als de tweede generatie. De eerste generatie neemt toe doordat komende jaren een positief migratiesaldo wordt verwacht van bijna drie duizend per jaar. De tweede generatie groeit snel, van 78 duizend in 2004 tot 111 duizend in 2010. Het gaat hier vooral om kinderen van de grote groep Aziatische migranten die de afgelopen jaren naar Nederland zijn gekomen.

Latijns-Amerikaanse alloctonen blijven de kleinste onderscheiden groep niet-westerse alloctonen. In 2010 zal deze groep uit 82 duizend personen bestaan, waaronder 48 duizend vrouwen. Veel van deze vrouwen zijn getrouwd met een autochtone man.

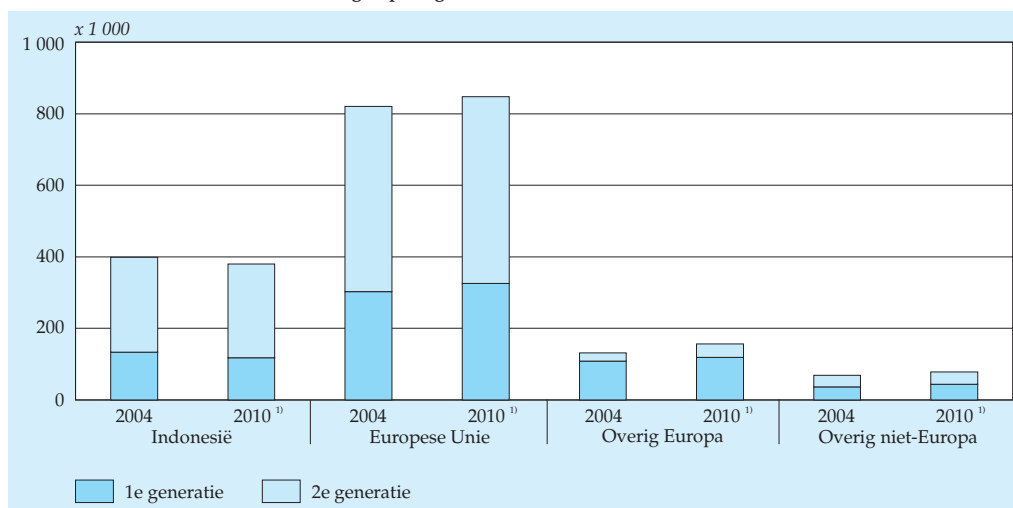
3.4 Aantal EU-burgers neemt fors toe

Op 1 januari 2004 woonden er 820 duizend personen uit de Europese Unie in Nederland, inclusief personen afkomstig uit de tien landen die op 1 mei 2004 tot de Europese Unie zijn toegetroeden. Bijna de helft (389 duizend) zijn Duitsers. Van hen behoren er 287 duizend tot de tweede generatie, van wie ruim 90 procent één in Duitsland geboren ouder en één in Nederland geboren ouder heeft.

De immigratie vanuit de EU is de laatste jaren gedaald, de emigratie is gestegen. In 2004 zullen zich per saldo nog geen 4 duizend EU-burgers in Nederland vestigen. In 2010 zal dit aantal zijn toegenomen tot bijna 12 duizend. Dit aantal heeft betrekking op de 24 landen die op 1 mei lid waren van de Europese Unie. Ervan uitgaande dat de economie weer zal aantrekken, kan worden

verwacht dat de immigratie over enkele jaren weer zal toenemen. Ook wordt in de nieuwe prognose verondersteld dat op de lange termijn krapte op de arbeidsmarkt zal ontstaan als gevolg van de vergrijzing. Vanwege deze krapte wordt een immigratiestroom uit onder meer Oost-Europa voorspeld. Door uitbreiding van de Europese Unie is het voor werknemers uit de nieuw aangesloten landen gemakkelijker geworden om onder andere naar Nederland te komen. Dit geldt in het bijzonder voor Polen. Het is vooral door het positieve migratiesaldo dat het aantal allochtonen uit de EU de komende jaren zal toenemen, tot 847 duizend in 2010 (grafiek 2.5). Deze toename betreft vooral de eerste generatie. Het aantal allochtonen uit de overige Europese landen zal naar verhouding sterk toenemen, van 132 duizend personen in 2004 tot 157 duizend personen in 2010.

2.5 Westerse allochtonen naar herkomstgroepering

¹⁾Prognose.

De Indonesische bevolking (vooral mensen uit voormalig Nederlands-Indië en hun kinderen) is de enige onderscheiden groep die op dit moment al in omvang afneemt. In 2010 zullen er nog 380 duizend in Nederland wonen, tegen bijna 400 duizend in 2004. Deze krimp heeft te maken met de gemiddeld hoge leeftijd van deze bevolkingsgroep.

Literatuur

Alders, M., 2005, Allochtonenprognose 2004–2050: belangrijkste uitkomsten. *Bevolkingstrends* 53 (1), p. 31–40.

Beer, J. de, 2004, Immigratie uit Europese Unie hangt samen met conjunctuur. *Bevolkingstrends* 52 (2), p. 43–44.

CBS, 2004, Minder asielmigratie, meer arbeidsmigratie. In: CBS, De Nederlandse samenleving 2004. Sociale trends (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen), p. 18–19.

Jong, A. de, 2005, Bevolkingsprognose 2004–2050: veronderstellingen. Bevolkingstrends 53 (1), p. 19–23.

Jong, A. de, en H. Nicolaas, 2005, Prognose van emigratie op basis van een re-tourmigratiemodel. Bevolkingstrends 53 (1), p. 23–30.

3. Allochtonen tellen: een kwestie van definiëren

In ons land is bijna een vijfde van de bevolking (18,8 procent) allochtoon. In Zweden, Frankrijk, Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en België is hun aandeel veel geringer. Een van de redenen is dat in bevolkingsonderzoeken het aantal allochtonen niet altijd op dezelfde manier wordt geteld. Wordt hun aantal op uniforme wijze geteld, dan verschillen de allochtonenaandelen in de bevolking in de diverse landen veel minder en heeft Frankrijk er, vóór Nederland, de meeste.

1. Inleiding

Allochtonen zijn volgens de definitie van het CBS personen die woonachtig zijn in Nederland (opgenomen in de Gemeentelijke basisadministratie) en van wie ten minste één ouder in het buitenland is geboren. Andere statistische bureaus hanteren andere definities. In Duitsland, Frankrijk en België is nationaliteit de indicator voor het identificeren van etnische minderheden, Zweden gebruikt het geboorteland als indicator. In het Verenigd Koninkrijk mogen mensen zelf aangeven tot welke etnische groep zij zich rekenen. Vergelijkbaar zijn de nationale onderzoeken over allochtonen dan ook niet. In dit hoofdstuk wordt beschreven hoe de diverse nationale statistische instituten in het buitenland allochtonen hebben gedefinieerd en wat de overeenkomsten en verschillen zijn.

2. Definities

De omvang van een bevolkingsgroep wordt in sterke mate bepaald door de afbakening: wie behoort wel en wie niet tot de groep. De verschillen in de gehanteerde definities die de aangeschreven nationale statistische bureaus hanteren, zijn opvallend. Het CBS gebruikt de volgende, brede definitie: personen die woonachtig zijn in Nederland (opgenomen in de Gemeentelijke basisadministratie) en van wie ten minste één ouder in het buitenland is geboren (zie ook hoofdstuk 2). Daarbij wordt ook nog een onderscheid gemaakt tussen de allochtonen die zelf in het buitenland zijn geboren (de zogeheten eerste generatie) en allochtonen die in Nederland zijn geboren (de tweede generatie). Ook wordt vaak nog een onderscheid gemaakt tussen westerse allochtonen en niet-westerse allochtonen. Tot de categorie 'westers' behoren allochtonen met als herkomstgroepering Europa (exclusief Turkije), Noord-Amerika, Oceanië, Indonesië of Japan. Tot de categorie 'niet-westers' behoren allochtonen met als

herkomstgroepering Turkije, Afrika, Latijns-Amerika of Azië met uitzondering van Indonesië en Japan.

Statistics Sweden definieert etnische minderheden als personen die woonachtig zijn in Zweden en in het buitenland geboren zijn. Dit komt vrijwel overeen met de CBS-definitie van de eerste generatie allochtonen. Nederland telt alleen die personen die in het buitenland geboren zijn als eerste generatie allochtoon van wie ook ten minste een van beide ouders in het buitenland geboren is. Hierdoor worden in de Nederlandse definitie de zogenoemde Shell-kinderen niet meegeteld. Duitsland, Frankrijk en België gebruiken nationaliteit als indicator voor het identificeren van etnische minderheden. In het Verenigd Koninkrijk, ten slotte, geven mensen zelf aan van welke etnische groep ze zich rekenen (ONS, 2003). Hoe groot de groep allochtonen of etnische minderheden in een land is, wordt dan ook niet alleen bepaald door historische ontwikkelingen en immigratie, maar ook door de gebruikte definitie (*staat 3.1*).

Staat 3.1
Allochtonen volgens de definities van de statistische bureaus, 2003/ 2004

	Gehanteerde 'eigen' definitie	Eigen definitie	Nationaliteit
		%	
België	Nationaliteit onderzoekspersoon (OP)	8,2	8,2
Frankrijk	Nationaliteit OP	12,2	12,2
Duitsland	Nationaliteit OP	8,9	8,9
Nederland	Minstens een van ouders OP geboren in buitenland	18,8	4,1
Verenigd Koninkrijk	Persoonlijke perceptie OP	7,9	¹⁾
Zweden	(een van) ouders en OP zelf geboren in buitenland	12,0	5,3

¹⁾ Niet beschikbaar.

In de tweede kolom van staat 3.1 staat een korte beschrijving van de gehanteerde eigen definitie in de zes landen. In België, Duitsland en Frankrijk is nationaliteit het criterium en is iemand een allochtoon als hij of zij niet beschikt over een binnenlands paspoort. In Nederland en Zweden wordt het geboorteland van de ouders en van de persoon zelf als maatstaf gehanteerd. In het Verenigd Koninkrijk is de persoonlijke perceptie maatgevend om te bepalen wie allochtoon is of niet. Volgens de eigen definitie behoort bijna een op de vijf ingezetenen in Nederland tot de allochtone bevolkingsgroep. Dit is een hoger percentage dan in Zweden, waar echter alleen de eerste generatie als allochtoon is gedefinieerd. In het Verenigd Koninkrijk wordt het aantal allochtonen subjectief bepaald. Hun aandeel in de bevolking is 7,9 procent. Als de Zweedse definitie wordt toegepast op de Nederlandse situatie, wonen in Zweden meer allochtonen (12 procent) dan in ons land (9,9 procent). Indien de nationaliteit als indicator wordt gebruikt, dan verschilt het aantal allochtonen in België (8,2 procent van de bevolking), Duitsland (8,9 procent) en Frankrijk (12,2 procent) niet sterk van het aantal eerste generatie allochtonen in Zweden en Nederland.

Gelet op de verschillende definities die gebruikt worden, is het lastig, zo niet ondoenlijk, om te bepalen in welke landen de meeste allochtonen wonen. Tellen op basis van nationaliteit zou de oplossing kunnen zijn, want ook in Nederland en Zweden zijn hierover cijfers voorhanden. Opmerkelijk is dan dat het aantal allochtonen in Zweden fors daalt (5,3 procent) indien alleen de allochtonen zonder binnenlands paspoort worden geteld.

Ook van de Nederlandse bevolking is slechts een beperkt deel (4,1 procent) niet in het bezit van een Nederlands paspoort. Dit zijn nagenoeg allemaal allochtonen die zelf in het buitenland zijn geboren (de eerste generatie). Indien personen met een dubbele nationaliteit ook tot de allochtone bevolkingsgroep worden gerekend, dan zou volgens de nationaliteitsdefinitie het aandeel allochtonen 10,0 procent zijn. Voor Zweden zijn er geen cijfers bekend van het aantal ingezetenen met meer dan één nationaliteit.

Staat 3.2 laat de geografische achtergrond van de etnische minderheden in de verschillende landen zien. In Nederland zijn er zes grote groepen allochtonen. Naast de grotere vier groepen niet-westerse allochtonen uit de landen Turkije, Marokko en Suriname/Antillen/Aruba, bestaan er grote groepen allochtonen met een Duitse en Indonesische achtergrond. In Duitsland leven veel buitenlanders met een Turkse nationaliteit. In het Verenigd Koninkrijk is het koloniale verleden van het land nog goed zichtbaar in de samenstelling van de etnische minderheden: veel ingezetenen voelen zich verwant met een Indische of Pakistaanse etnische groepering. Een grote groep buitenlanders, woonachtig in Frankrijk, komt uit Noord-Afrika.

3. *Conclusie*

De diverse statistische bureaus gebruiken verschillende definities voor allochtonen. In drie landen is de nationaliteit bepalend, in Zweden het geboorteland en in het Verenigd Koninkrijk de eigen perceptie. In Nederland wordt gekeken naar het geboorteland van de ouders. In Duitsland wordt een in Turkije geboren inwoner met de Duitse nationaliteit niet tot het allochtone deel van de bevolking (buitenlander) gerekend. In Nederland behoort een inwoner met een Nederlands paspoort en een in België geboren vader wel tot de allochtone bevolkingsgroep.

Nederland kent door de brede definitie de meeste allochtonen (18,8 procent van de bevolking). In Zweden en Frankrijk is hun aantal geringer (12 procent). In Duitsland en België, die dezelfde definitie gebruiken als Frankrijk, is respectievelijk een op de elf en een op de twaalf personen een allochtoon. In het Verenigd Koninkrijk is volgens de eigen perceptie ook een op de twaalf inwoners allochtoon.

Staat 3.2
Autochtonen en allochtonen in zes landen naar geografische achtergrond

	Bevolking						
		Autochtoon	Europa	Afrika	Azië	Anders	Totaal
	<i>x mln</i>	%					
<i>België</i>							
		<u>Belgische nationaliteit</u>					
2004	10 396	91,7	5,9	1,2	0,8	0,2	100
w.v.							
Italië			1,8				
Marokko				0,8			
Turkije ³⁾					0,4		
<i>Frankrijk</i>							
		<u>Franse nationaliteit</u>					
2004	61 684	87,8	6,1	5,0	0,9	0,2	100
w.v.							
Maghreb ²⁾				4,0			
<i>Duitsland</i>							
		<u>Duitse nationaliteit</u>					
2003	82 537	91,9	4,8	0,4	3,4	0,4	100
w.v.							
Italië			0,7				
Joegoslavië ¹⁾			0,7				
Turkije ^c					2,3		
<i>Nederland</i>							
		<u>Autochtoon</u>					
2004	16 258	81,0	5,9	3,1	6,5	3,6	100
w.v.							
Duitsland			2,4				
Marokko				1,9			
Turkije					2,2		
Indonesië					2,5		
Suriname en Antillen						2,8	
<i>Zweden</i>							
		<u>In Zweden geboren</u>					
2003	8 976	88,0	7,0	0,7	3,3	1,0	100
w.v.							
Scandinavië			0,3				
Joegoslavië ¹⁾			0,1				
<i>Verenigd Koninkrijk</i>							
		<u>'White'</u>	<u>'Mixed'</u>	<u>'Black' (British)</u>	<u>'Asian' (British)</u>		
2001	58 789	92,1	1,2	2,0	4,4	0,4	100
w.v.							
India					1,8		
Pakistan					1,3		

¹⁾ Servië en Montenegro.

²⁾ Tunesië, Algerije, Marokko, Mauritanië en Libië.

³⁾ Turkije is geclassificeerd als een Aziatisch land.

Als voor Nederland en Zweden de allochtonen ook op basis van de nationaliteit bepaald zouden worden, dan levert dit aanmerkelijk lagere percentages allochtonen op vergeleken met de andere landen. Een reden is dat het waarschijnlijk makkelijker is om in Nederland en Zweden een binnenlands paspoort te krijgen dan in de andere landen.

Literatuur

CBS, 2003, Allochtonen in Nederland 2003 (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen).

ONS, 2003, Ethnic Group Statistics: A Guide for the Collection and Classification of Ethnicity Data (Office for National Statistics, Newport).

4. *Het benaderen van allochtonen in internationaal perspectief*

Allochtonen hebben de laatste jaren lagere responscijfers bij enquêtes in Nederland dan autochtonen. De lagere respons van allochtonen is geen typisch Nederlands probleem. Ook in België, Frankrijk, Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en Zweden kampen de statistische bureaus met het probleem dat allochtonen minder goed meedoen met enquêteonderzoek dan autochtonen. Hoe krijgen we allochtonen weer aan de praat? En wat kunnen we leren van buitenlandse ervaringen?

1. *Onderzoeksvragen*

De respons is in enquêteonderzoek een belangrijk aandachtspunt. Vooral als respons niet gelijk verdeeld is over de bevolkingsgroepen en er dus sprake is van selectiviteit, kan dit tot een onjuiste weergave van de resultaten leiden. We zeggen dan dat de schattingen vertekend zijn. Een gangbare remedie om de selectiviteit tegen te gaan, is het gebruik van correctietechnieken. Het corrigeren of rechtekken van de selectiviteit kan echter niet onbeperkt gebeuren. Dit geldt vooral indien de respons van bepaalde groepen in de enquêtes erg laag is. Bij de aanname dat het responderende deel min of meer representatief is voor de groep in de populatie kunnen dan vraagtekens worden geplaatst. De gecorrigeerde gegevens kunnen dan nog steeds vertekend zijn.

Door de zorgen over vertekening van de cijfers heeft het CBS het onderzoek naar de kwaliteit van de gegevens meer prioriteit gegeven. In 2003 is het bureau samen met enkele andere kennisinstellingen, waaronder de Universiteit Utrecht, het strategische onderzoeksprogramma 'Non-respons en moeilijk waarneembare groepen' gestart. Allochtonen zijn een van de vijf groepen bij wie zich moeilijkheden voordoen bij de dataverzameling¹⁾. In een van de deelprojecten binnen dit programma is onderzoek gedaan naar de strategieën die andere Europese statistische bureaus toepassen om data onder allochtonen te verzamelen. Twee zaken komen hier aan de orde:

1. Wat is de respons van de allochtonen?
2. Welke strategieën worden door diverse statistische bureaus gehanteerd bij het verzamelen van gegevens over allochtonen? Wat zijn de belangrijkste overeenkomsten en verschillen?

2. *Methoden en beschikbare data*

Om informatie in te winnen over de definities, benaderingswijze en responscijfers is een vragenlijst gestuurd naar informanten van de statistische bureaus

van België, Duitsland, Frankrijk, Nederland, het Verenigd Koninkrijk en Zweden. Deze landen zijn geselecteerd op een zogenoemde *purposive sampling rationale* (Creswell, 1998). Alle landen kampen met een dalende respons (De Heer, 1999), zijn hoogontwikkelde westerse landen en kunnen als een homogeen cluster beschouwd worden. Definities van allochtonen, zoals gebruikt door de verschillende nationale statistische instituten, staan beschreven in hoofdstuk 3. Het onderzoek naar responscijfers onder allochtonen en de gebruikte veldwerkstrategieën om de non-respons te reduceren in deze landen is gericht op het verzamelen van informatie over strategieën om de enquêtedeelname van allochtonen te verbeteren. De vragenlijst (zie kader) bevat vragen over responscijfers (uiteindelijke respons, contactcijfers, weigeringcijfers en non-respons door taalproblemen), responsdefinities, definities van allochtonen, benaderingsstrategieën en resultaten van experimenten.

Vragenlijst voor de informanten van vijf nationale statistische bureaus over definities, benaderingswijze en respons van allochtonen.

1. How are ethnic minorities defined? (For example, the definition for a foreigner used by Statistics Netherlands is: 'Every person residing in the Netherlands of whom one or both parents were born abroad');
2. What contacting and persuading strategies are currently being used by your organization as to ethnic minorities in the sample?
Things of interest are here:
  - Translated advance letters
  - Questionnaire: translated questionnaire, length,
  - The applied survey mode (CAPI/CATI)
  - Interviewer profile
  - Extra incentives (for interviewer and respondent)
3. Do you apply different contacting and persuading strategies to subgroups of ethnic minorities? If so, how do these strategies differ?
4. Do the contacting and persuading strategies used for ethnic minorities differ from those used for the native population? If so, how?
5. What are the non-response rates of the different ethnic groups, and how are these rates calculated?

Later is deze vragenlijst ook nog naar informanten van het Zentrum für Umfragen, Methoden und Analysen (ZUMA) en de Administratie Planning en Statistiek (APS) gestuurd, en naar semi-publieke instanties in Duitsland en België. Door het verplichte karakter van belangrijke enquêtes in deze landen en de federale opbouw van de dataverzameling in Duitsland is het erg moeilijk om vergelijkbare data van de statistische bureaus te krijgen. Het nationale statistische instituut van België is het zelfs bij wet verboden om data gespecificeerd naar etniciteit aan derden te verstrekken (*Article 24 quinquies*). Idealiter zouden data uit verschillende surveys over langere periode nodig zijn om ontwikkelingen internationaal te vergelijken. Responscijfers naar de verschillende etnische groepen waren echter lang niet altijd beschikbaar. Desondanks hebben de informanten rijke resultaten van verschillende experimenten en cijfers van de *Labor force survey* en de *Survey on living conditions* (vergelijkbaar met de *Enquête beroepsbevolking* en het *Permanent onderzoek leefsituatie*) opge-

stuurd. Ook hadden we de beschikking over responscijfers van de door ZUMA uitgevoerde ALLBUS-enquête (Allgemeine Bevölkerungsumfrage der Sozialwissenschaften). De vragenlijst voorzag ook in informatie over relevante definities, steekproefmethoden en organisatorische aspecten.

3. *Non-respons en huidige strategieën voor het verzamelen van data onder allochtonen*

Door het hanteren van verschillende definities van allochtonen en de beperkte hoeveelheid data is het lastig om responscijfers met elkaar te vergelijken. Desondanks geldt in de onderzochte landen over het algemeen dat allochtonen in mindere mate participeren in enquêteonderzoek dan autochtonen. Het verder uitsplitsen van non-respons in het niet bereiken van respondenten, weigeren van deelname aan enquêteonderzoek en andere redenen van non-respons laat zien dat in alle landen allochtonen vooral lagere contactcijfers hebben in vergelijking met de autochtone bevolking. Allochtonen weigeren minder vaak een verzoek tot interviewdeelname. Andere redenen van non-respons, zoals non-respons door taalmoeilijkheden, zijn hoger onder allochtonen (zie *staat 4.1*). Hierbij dient echter opgemerkt te worden dat de personen die deel uitmaken van de steekproef en niet gecontacteerd zijn, geen kans hebben om een verzoek tot deelname aan een enquête te weigeren (Hox en De Leeuw, 1998). Bovendien kunnen ook taalproblemen gebruikt worden om op een vriendelijke manier deelname te weigeren.

Op enkele kleine uitzonderingen na gebruiken de aangeschreven nationale statistische bureaus geen aparte strategieën voor het verzamelen van gegevens onder allochtonen. In het Verenigd Koninkrijk worden wel zogenoemde *language cards* gebruikt. Hierin worden in twaalf talen de werkzaamheden van het statistische bureau beschreven. Deze kaarten worden overhandigd aan personen van wie de interviewer al heeft vastgesteld dat ze de Engelse taal onvoldoende beheersen.

4. *Reduceren van non-respons onder allochtonen*

4.1 *Verminderen van het aantal 'niet uitzetbare' steekproefeenheden*

Het uitsplitsen van non-respons in verschillende oorzaken maakt het mogelijk strategieën op maat te ontwikkelen, zodat de specifieke responsproblemen gereduceerd kunnen worden. Een van de redenen voor het moeilijker behalen van respons onder allochtonen is de minder goede kwaliteit van het steekproefkader. Voordat het veldwerk wordt uitgevoerd, wordt een steekproef getrokken. Door de hogere mobiliteit onder allochtonen en de complexere huishoudenstructuur (vaker grote gezinnen en meer dan een huishouden op een adres), is

Staat 4.1
Respons en non-respons onder autochtonen en allochtonen in vier landen

	Duitse nationaliteit	Niet-Duitse nationaliteit
<i>Duitsland</i>		
	%	
ALLBUS 2002		
Respons	48,0	38,2
Geen contact	4,6	6,9
Weigering	31,8	21,3
Niet in staat	4,6	15,8
Anders	11,0	17,7
Aantal personen	5 052	361
	Autochtonen	Allochtonen
<i>Nederland</i>		
	%	
POLS 2004		
Respons	65,5	55,6
Geen contact	11,2	17,3
Weigering	23,2	19,0
Niet in staat	0,1	8,0
Aantal personen	21 822	4 297
	In Zweden geboren	Niet in Zweden geboren
<i>Zweden</i>		
	%	
LFS 2003		
Respons	85,0	74,8
Geen contact	7,4	17,3
Weigering	6,7	6,7
Niet in staat	0,7	1,2
Aantal personen	79 506	12 301
	Franse nationaliteit	Niet-Franse nationaliteit
<i>Frankrijk</i>		
	%	
Health 2003		
Respons	67,0	68,0
Geen contact	9,3	12,0
Weigering	7,9	8,4
Niet in staat	1,4	2,8
Anders	14,3	8,8
Aantal personen	22 083	3 003

het steekproefkader voor allochtonen minder goed dan voor autochtonen. Dit resulteert in een hogere non-respons onder allochtonen. Dit maakt het lastig om de eigenlijke respons (exclusief kaderfouten) te bepalen. Als het steekproefkader (sterk) verouderd is, bijvoorbeeld door verhuizingen, dan moeten deze personen worden opgespoord. Indien een adres als ingang wordt genomen voor het bepalen van de bruto steekproef, dan zal het aantal allochtonen lager zijn dan men op basis van de (landelijke) bevolking zou verwachten. Dit betekent dat er meer uitgezette steekproefeenheden nodig zijn voor het bereiken van een bepaalde steekproefomvang.

4.2 Contact krijgen

Een efficiënte manier om het aantal niet bereikte allochtonen te reduceren, is het verhogen van het aantal contactpogingen bij eerder non-contact. In Nederland heeft het CBS in maart 2004 het aantal verplichte contactpogingen verhoogd van drie naar zes (Snijkers en Kockelkoren, 2004). Dit heeft ertoe geleid dat in het *Permanent onderzoek levenssituatie* de responscijfers onder de allochtonen is gestegen van 50 naar 57 procent, terwijl de responsstijging bij de autochtonen beperkt bleef tot 2 procent: van 64 naar 66 procent. De responsstijging verschilt per allochtone bevolkingsgroep. Bij de niet-westerse allochtonen steeg de respons met 10 procentpunt tot 53 procent voor de eerste generatie en 62 procent voor de tweede generatie (zie hoofdstuk 7). Ook bij de eerste generatie westerse allochtonen nam de respons fors toe, van 49 tot 58 procent. Bij de tweede generatie westerse allochtonen bleef het effect van de verhoging van het aantal contacten beperkt tot 2 procent, waarmee een respons van 62 procent gerealiseerd werd. Een vergelijkbaar resultaat is gevonden in Duitsland. Daar is in de ALLBUS 2002 het aantal contactpogingen verhoogd van vier naar tien. Het contactcijfer onder personen met een Duitse nationaliteit steeg direct van 94 procent in 2000 naar 95 procent in 2002. Deze stijging was onder niet-Duitsers substantieel hoger: van 90 naar 93 procent.

In landen die hun respondenten zeer vaak benaderen, zoals in Zweden (minimaal twaalf contactpogingen) zijn het contactcijfer en het responscijfer onder allochtonen relatief hoog. In Zweden was de respons onder allochtonen in de *Labour force survey* van 2003 77 procent, in *Survey on living conditions* 2001 67 procent. Ook in andere landen waar het aantal contactpogingen altijd al hoog is, zoals Frankrijk (minimaal vijf, maximaal zeven contactpogingen), lijkt het verschil in respons tussen allochtonen en autochtonen niet groot. Een aanvullende mogelijkheid om meer allochtonen te bereiken, is het verlengen van de interviewperiode in uren en dagen. Allochtonen werken relatief meer in ploegdienst (Seifert, 1992) en zijn 's avonds soms pas laat thuis. Anderen zijn vaker voor langere tijd in hun herkomstland (Blohm en Diehl, 2001).

4.3 *Verminderen van weigeringen*

Het inzetten van beloningen is een veel gebruikt middel om de deelname onder de bereikte steekproefeenheden te vergroten (Singer, 2002; Groves en Couper, 1998). Recente experimenten laten echter zien dat het aanbieden van beloningen de coöperatiegraad niet of nauwelijks verhoogde²⁾. In het *Onderzoek gezinsvorming jonge allochtonen* werd respondenten een waardebon van tien euro beloofd. Er werd echter geen hoofdeffect van deze cadeaubon op de responscijfers gevonden (zie hoofdstuk 10 en Van den Brakel, Vis-Visschers en Schmeets, 2004). Hierbij dient echter wel opgemerkt te worden dat in dit onderzoek een beloning is beloofd en niet vooraf uitgereikt, zoals in de meeste literatuur over dit onderwerp wordt aanbevolen (Groves en Couper, 1998). In de enquête ALLBUS 2002 kregen de deelnemers aan de enquête een munt van tien euro. Het resultaat was dat de participatiegraad onder Duitsers steeg van 54 procent in 2000 naar 60 procent in 2002, de deelname van niet-Duitsers daalde van 70 procent naar 64 procent. Deze cijfers dienen echter wel met enige voorzichtigheid geïnterpreteerd te worden. De beloningen zijn niet in een experimentele omgeving aangeboden en de ALLBUS 2002 is door een andere onderzoeksorganisatie uitgevoerd. Verschillen in respons kunnen dus ook verklaard worden door de uitvoering door verschillende onderzoeksorganisaties. Athiainen, verbonden aan Statistics Sweden, wijst, naast de geringe invloed, ook op principiële problemen bij het gebruik van financiële beloningen onder allochtonen. Vooral het inzetten van loterijtickets zou voorzichtig moeten gebeuren, omdat gokken onder verschillende allochtone bevolkingsgroepen, zoals moslims, om religieuze redenen niet is toegestaan. Het geven van een grotere (naams)bekendheid over de onderzoeksinstelling is een geschiktere methode is om het aantal weigeraars te reduceren, bijvoorbeeld door het aankondigen van een enquête in populaire media. Op deze manier zal de angst voor het geven van persoonlijke informatie en het weigeren van medewerking door onbekendheid met de onderzoeksinstelling verminderen.

4.4 *Verminderen van het aantal personen dat 'niet in staat is tot deelname'*

In elke enquête is een groep die men wel kan bereiken en die vaak ook wel mee wil doen, maar om de een of andere reden toch niet meedoet. Deze groep die 'niet in staat is' om aan enquêteonderzoek mee te doen, is onder allochtonen meestal groter als gevolg van problemen met de taal. Geen van de nationale statistische bureaus gebruikt echter anderstalige vragenlijsten. ONS Engeland is wel bij wet verplicht vragenlijsten in het Engels én in het Welsh aan te bieden. Wessberg geeft aan dat Statistics Sweden ervaring heeft met het gebruik van maar liefst twaalf verschillende talen in de enquêtes. Deze vertalingen zijn echter niet meer in gebruik, omdat deze niet de moeite waard werden gevonden met betrekking tot non-responsreductie. Desondanks kan door

het inzetten van meertalige vragenlijsten het aantal non-respondenten door taalproblemen verminderd worden (Blohm en Diehl, 2001).

Wanneer (meertalige) interviewers met dezelfde etnische achtergrond als de respondent worden ingezet, kunnen zich onvoorziene effecten voordoen. Antwoorden op vragen van de interviewer die door de respondent als indringend of pijnlijk worden ervaren, kunnen op een meer traditionele, conformistische wijze worden gegeven dan het geval zou zijn als de interviewer een autochtoon was. Ook blijkt het vaak praktisch niet eenvoudig om geschikte interviewers met dezelfde etnische achtergrond te rekruteren (Blohm en Diehl, 2001). Athiainen wijst op het, vooral bij vluchtelingen, bestaan van angst voor spionage vanuit het herkomstland. Desondanks kunnen volgens Athiainen allochtone interviewers erg nuttig zijn om in specifieke allochtonenonderzoeken contacten te leggen en allochtonen op te sporen. Het inzetten van meertalige interviewers en vertaalde vragenlijsten lijkt praktisch moeilijk haalbaar, zeker in algemene enquêtes. Door de diversiteit van allochtonen (zie hoofdstuk 3, staat 2) zouden vertalingen van vragenlijsten of de beschikbaarheid van tweetalige interviewers in meerdere talen nodig zijn om de non-respondenten voor wie de taal een probleem is, te bereiken. Het gebruik van vertalingen vermindert bovendien de standaardisatie van de enquête en is financieel kostbaar (Shoua-Glusberg en Miller, 2004). Een andere, goedkopere manier om taalproblemen te reduceren, is het inzetten van familieleden als vertaler. Deze methode wordt door ONS United Kingdom en Statistics Sweden toegepast.

5. *Conclusies en aanbevelingen*

Het verzamelen van gegevens onder allochtonen is vaak niet eenvoudig. Er doet zich vooral een responsprobleem voor, wat kan resulteren in vertekening van puntsschattingen. Deze vertekening door non-respons kan deels door wegingstechnieken recht getrokken worden, maar het is beter non-respons te voorkomen door het optimaliseren van de onderzoeksopzet. In deze bijdrage is aan de hand van ervaringen van andere Europese statistische bureaus gekeken naar strategieën om non-respons onder allochtonen te reduceren. Responscijfers en anekdotisch bewijs laten zien dat de respons onder allochtonen in alle landen in het algemeen lager is dan onder autochtonen. Hoewel het coöperatiecijfer onder allochtonen vaak hoger ligt dan onder autochtonen, wordt dit positieve effect op de uiteindelijke respons ruimschoots tenietgedaan door lagere bereikbaarheidscijfers en non-respons door taalproblemen. De relatief hoge respons onder allochtonen in Frankrijk en Zweden laat zien dat een hoog aantal contactpogingen bij eerder non-contact een positief effect heeft op de respons.

In de onderzochte landen bestaan thans nauwelijks speciale strategieën voor het verzamelen van data onder allochtonen. Het verstrekken van beloningen had nauwelijks of geen effect op het responscijfer. Het kan wel van belang zijn meer middelen in te zetten om de onderzoeksinstelling meer bekend te maken

onder allochtonen, zodat minder mensen zullen weigeren uit onwetendheid over deze organisatie of uit angst voor het verstrekken van persoonlijke gegevens. Taalproblemen blijken zich vooral voor te doen onder oudere allochtonen. Dergelijke problemen kunnen in algemene onderzoeken ondervangen worden door (jongere) familieleden in te zetten als vertaler. Geen enkele van de onderzochte onderzoeksinstellingen vertaalt de vragenlijst in een immigrantentaal.

Het meest zorgwekkend is dat allochtonen zo slecht bereikbaar zijn. Eén van de redenen is dat allochtonen vaak wonen in stedelijke gebieden (zie ook hoofdstukken 5 en 7; Feskens e.a., 2004). Het verminderen van non-respons onder allochtonen zou dus in eerste instantie geconcentreerd moeten zijn op het verhogen van de bereikbaarheid. Een efficiënte manier om dit te bereiken is het verhogen van het minimale aantal contactpogingen bij eerder non-contact. Het verhogen van het aantal contactpogingen in Duitsland en Nederland heeft ertoe geleid dat meer allochtonen zijn bereikt. Dit geeft ook een mogelijke verklaring voor het feit dat juist in Nederland de grootste verschillen in respons tussen allochtonen en autochtonen gevonden zijn. Tot maart 2004 was in Nederland – maar ook in België, waar echter deelname aan de belangrijkste enquêteonderzoeken verplicht is en substitutie is toegestaan – het aantal contactpogingen relatief zeer laag.

Het verkrijgen van respons onder allochtonen is niet eenvoudig. Recente ontwikkelingen onder andere binnen het CBS, die vooral gericht waren op het verhogen van de contactkansen (zie hoofdstuk 7) hebben echter laten zien, dat onder bepaalde voorwaarden ook onder allochtonen hogere responscijfers mogelijk zijn.

Literatuur

American Association for Public Opinion Research, 2000, Standard definitions: final dispositions of case codes and outcome rates for surveys (AAPOR, Ann Arbor, Michigan).

Blohm, M. and C. Diehl, 2001. 'Wenn Migranten Migranten befragen. Zum Teilnahmeverhalten von Einwanderern bei Bevölkerungsbefragungen', Zeitschrift für Soziologie 30 (3), p. 223–242.

Van den Brakel, J., Vis-Visschers, R., and H. Schmeets, 2004, Effects of data collection modes and incentives on the outcomes of the Dutch family and fertility survey for young Moroccans and Turks. CBS-rapport TMO-R&D-2005-03-02 (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen).

Bronner, A.E., 1988, Surveying ethnic minorities. In: W.E. Saris and I.N. Gallhofer (ed.) Sociometric Research 1, p. 36–47.

Creswell, J.W., 1998, Qualitative inquiry and research design. Choosing among five traditions (Sage Publications, California).

- Feskens, R.C.W., Hox, J., Lensvelt-Mulders, G. and H. Schmeets, 2004, Multi-variate analysis of nonresponse among ethnic minorities. Paper presented at Statistics Canada Symposium 2004, Innovative methods for surveying difficult-to-reach-populations.
- Groves, R.M. and M.P. Couper, 1998, Nonresponse in household interview surveys (Wiley, New York).
- De Heer, W., 1999, International Response Trends: Results of an international survey. *Journal of Official Statistics* 15 (2), p. 129–142.
- Hox, J.J. en E. de Leeuw, 1998, Nonrespons in surveys: een overzicht. *Kwantitatieve Methoden* 19, p. 31–53.
- Reep, C., 2003, Moeilijk waarneembare groepen. Een inventarisatie. CBS-rapport H1568–03–SOO (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen).
- Schmeets, H., 2004, Respons van eerste generatie allochtonen in het POLS. *Bevolkingstrends* 52 (4), p. 92–97.
- Schmeets, H., Reep C. en G. Snijkers, 2003, Afbakenen van moeilijk waarneembare bevolkingsgroepen. *Bevolkingstrends* 51 (3), p. 62–68.
- Schoua-Glusberg, A. and K. Miller, 2004, Assessing comprehension of translated questionnaires with qualitative methods. Paper presented at Statistics Canada Symposium 2004, Innovative methods for surveying difficult-to-reach-populations.
- Seifert, W., 1992, Die zweite Ausländergeneration in der Bundesrepublik. Längsschnittbeobachtungen in der Berufseinstiegsphase. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie* 44 (4), p. 677–696.
- Singer, E., 2002, The use of incentives to reduce nonresponse in household surveys. In: Groves, R. & al. (eds.), *Survey nonresponse*, (Wiley, New York), p. 163–178.
- Snijkers, G. 2003, Programmaplan strategisch onderzoek 'Non-respons en moeilijk waarneembare groepen: Naar een optimale meetstrategie. CBS-rapport H3318–03–SOO (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen).
- Snijkers, G. and S. Kockelkoren, 2004, De gestandaardiseerde benaderingsstrategie 2003: Evaluatie en aanbevelingen. CBS-rapport H415–04–SOO (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen).
- Vis-Visschers, R.J.W.M., 2004, Eindverslag voorbereidingen onderzoek relatien gezinsvorming onder jonge allochtonen. CBS-rapport H480–04–TMO (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen).

Noten in de tekst

- ¹⁾ Voor een inventarisatie van informatie over moeilijk waarneembare groepen, voorgestelde definities en afbakening zie hoofdstuk 1; Reep, 2003 en Schmeets, Reep en Sijkers, 2004.
- ²⁾ Het coöperatiecijfer is gedefinieerd als de ratio van het aantal respondenten en het aantal respondenten plus het aantal weigeraars.

5. *De gevolgen van selectieve non-respons onder allochtonen*

Er is nog relatief weinig gepubliceerd over de leefsituatie van allochtonen. Dit komt niet door een gebrek aan gegevens, maar door een lage respons in enquêtes. In dit hoofdstuk is onderzocht wat de gevolgen zijn van de selectiviteit van de respons voor allochtone groepen en wat het effect van selectiviteit is op een aantal kernindicatoren van de leefsituatie.

Het blijkt dan dat het wonen in een grote gemeente de responsverschillen het best verklaart: allochtonen, vooral niet-westerse, in sterk stedelijke gebieden responderen slechter dan allochtonen in niet-verstedelijkte gebieden. Onder autochtonen komen deze verschillen minder duidelijk naar voren.

1. *Aanleiding en onderzoeksvragen*

De behoefte aan statistische informatie over allochtonen neemt gestaag toe¹⁾. Naast demografische gegevens zijn ook inzichten in de achtergronden daarvan relevant. Voorbeelden van belangrijke graadmeters voor de demografische prognoses zijn bijvoorbeeld de (toekomstige) relatievorming en het verwachte aantal kinderen van allochtonen. Maar niet alleen demografische data zijn van belang. Ook gegevens over de leefsituatie – zoals (de kwaliteit van de) arbeid, woonsituatie en woonwensen, (slachtoffer van) criminaliteit, politieke participatie en vrijetijdsgedrag – vormen bouwstenen voor het beleid. Over de leefsituatie van allochtonen is weinig statistische informatie beschikbaar. Het probleem van de lacune aan dergelijke cijfers lijkt eenvoudig op te lossen. Gegevens van landelijke en gemeentelijke registraties kunnen worden aangevuld met steekproefonderzoek. Het *Permanent onderzoek leefsituatie* (POLS) van het CBS is zo'n belangrijke informatiebron. Door de grote omvang van dit onderzoek – vanaf 1997 worden 20 tot 80 duizend personen per jaar ondervraagd – zijn daarin ook voldoende allochtonen vertegenwoordigd.

Tot dusverre is het CBS terughoudend geweest bij de publicatie van deze informatie. Twijfels over de kwaliteit van de POLS-cijfers vanwege de hoge non-respons onder allochtone groepen is hiervoor de belangrijkste reden. Een lage respons hoeft echter op zich geen probleem te zijn voor de kwaliteit van de gegevens. Voorwaarde is dan wel dat de personen die meedoen aan het onderzoek een goede afspiegeling vormen van de groep waartoe ze behoren. De moeilijkheid is echter dat slechts een beperkt aantal gegevens voorhanden zijn om deze representativiteit in kaart te brengen. Dit betreft meestal een aantal sociaaldemografische kenmerken, waaronder leeftijd, geslacht, burgerlijke staat en regio. Uit eerder onderzoek is gebleken dat verschillen in respons

tussen allochtone bevolkingsgroepen meestal gering zijn (Janssen e.a., 2001; Schmeets en Janssen, 2002). Zo is de discrepantie in de respons tussen bijvoorbeeld allochtone mannen en vrouwen gering. Verrassend is de constatering dat allochtonen uit 'slechtere' buurten niet minder responderen dan allochtonen uit 'betere' buurten. Bovendien leren de responstabellen dat bepaalde patronen bij allochtonen ook bij autochtonen te zien zijn. De bereidheid om aan enquêteonderzoek mee te doen is bijvoorbeeld in de grote steden lager dan op het platteland. Dit verschijnsel geldt niet alleen voor allochtonen; ook bij autochtonen is de medewerking in de steden geringer dan op het platteland. Deze inzichten krijgen in dit hoofdstuk een vervolg door gebruik te maken van een aantal aan elkaar gekoppelde bestanden.

Het voorgaande resulteert in de volgende onderzoeksvragen:

1. Hoe groot is de respons van autochtonen, westerse allochtonen en niet-westerse allochtonen, uitgesplitst naar sociaaldemografische en sociaal-economische kenmerken?
2. Hoe groot is het verklarende effect van herkomst op de respons in POLS 1998 indien gecontroleerd wordt voor andere kenmerken?
3. In welke mate verschillen de herwogen resultaten van een weegmodel zonder herkomst en een weegmodel met herkomst, gelet op de vertekening van de kernindicatoren in POLS 1998?

2. *Gebruikte data*

De in dit hoofdstuk beschreven analyses zijn uitgevoerd op het enquêtebestand POLS, aangevuld met het Personenbestand, het Banenbestand en de Uitkeringenbestanden van 1998. Het Personenbestand is afgeleid uit gekoppelde jaarbestanden van de gemeentelijke basisadministratie en daarin zitten de sociaaldemografische gegevens van bevolkingsregisters van de gemeenten. Het Banenbestand heeft betrekking op de banen van werknemers uit de verzekerdenadministratie en bevat onder andere gegevens over brutoloon en looptijd van de baan. Zelfstandigen zijn niet in dit register opgenomen, met de uitzondering van personen die op de loonlijst van een bedrijf staan. In de Uitkeringenbestanden zitten alle uitkeringen in het kader van de bijstand, arbeidsongeschiktheid, inkomensvoorzieningen IOAW/IOAZ en de werkloosheid. In deze bestanden is informatie beschikbaar over looptijd van de uitkering en uitgekeerd bedrag.

In POLS wordt een aantal persoonsenquêtes geïntegreerd tot één enquête. De POLS-enquête bestaat uit twee blokken. Het eerste blok bevat de basisvragen. Deze basisvragen betreffen sociaaldemografische kenmerken en sociaal-economische kenmerken als opleiding, arbeidsmarktpositie en inkomen. Daarnaast zijn in de basisenquête, het eerste blok met de basisvragen, dertig zogenoemde kernvragen opgenomen die verband houden met de onderwerpen uit het tweede blok. Dit tweede blok bevat onderwerpgerichte vragen over thema's als gezondheid en arbeid, recht en participatie, recht en milieu,

en wonen. Het non-responsonderzoek (zie *kader*) beperkt zich tot de kernvragen uit de basisvragenlijst. Dit zijn de belangrijkste levenssituatie-indicatoren. De overige levenssituatie-indicatoren zijn niet in de non-responsanalyses meegenomen vanwege de geringe omvang van de vervolvenquêtes.

Vaststellen van respons

Het vaststellen van respons is geen sinecure. Dit komt omdat de respons op diverse manieren berekend kan worden. Het responscijfer kan immers inclusief en exclusief de administratieve non-respons worden bepaald. De definitie van responscijfers is hier als volgt:

$$(1) \theta_p = 100 \times \frac{\sum_{k \in P} \frac{1}{\pi_k}}{\sum_{k \in P} \frac{1}{\pi_k}}$$

De π_k zijn de insluitkansen van de steekproefelementen (personen). De teller geeft het gewogen aantal respondenten in subpopulatie P van de steekproef (bijvoorbeeld de deelpopulatie mannen). De noemer berekent het gewogen aantal personen in de steekproefuitzet in subpopulatie P. Voor meer informatie over de bronbestanden, bestandskoppeling en de berekening van de respons zie Michiels (2002).

3. Respons in POLS 1998 onder autochtonen en allochtonen

Autochtonen doen beter mee in POLS 1998 dan allochtonen. In *staat 5.1* zijn de responsgegevens van POLS 1998 naar herkomst naast elkaar gezet. De respons van autochtonen, westerse allochtonen en niet-westerse allochtonen is respectievelijk 62 procent, 57 procent en 39 procent. De autochtonen participeren dus meer dan de allochtonen. In dit opzicht verschillen vooral de niet-westerse allochtonen van de autochtonen. Naar leeftijd, geslacht, burgerlijke staat en stedelijkheidsgraad is de responsdifferentiatie groot. De respons is niet gelijk verdeeld over de leeftijdsgroepen. De respons varieert van 57 procent bij de 25–34-jarigen tot 62 procent bij de leeftijdsgroepen van 15–24 jaar en 35–44 jaar. Onder autochtonen varieert de respons van 60 tot 64 procent, onder westerse allochtonen van 51 tot 64 procent en onder niet-westerse allochtonen van 32 tot 46 procent. Onder zowel de westerse als de niet-westerse allochtonen is de participatie van vrouwen iets hoger dan van mannen. Onder gehuwden (inclusief verweduwde en gescheiden personen) is de respons groter dan onder ongehuwden. De niet-westerse allochtonen zijn hierop de uitzondering: ongehuwde niet-westerse allochtonen doen vaker mee (42 procent) dan gehuwde (38 procent).

De stedelijkheidsgraad is een belangrijke reden voor de verschillen in de respons. Personen die wonen in de meest stedelijke gebieden, inclusief de grote steden Amsterdam, Rotterdam, Utrecht en Den Haag, vertonen een beduidend

lagere respons dan personen in minder stedelijke gebieden. De respons varieert van 43 tot 66 procent. Dit patroon treffen we aan bij autochtonen, bij westerse allochtonen en bij niet-westerse allochtonen.

Staat 5.1
Respons naar herkomst en sociaal-demografische kenmerken, gecorrigeerd voor insluitkansen, 16–64 jaar, 1998

	Autochtoon	Westerse allochtoon	Niet-westerse Allochtoon	Totaal
	%			
<i>Leeftijd</i>				
15–24	64	64	46	62
25–34	60	51	39	57
35–44	64	57	39	62
45–54	61	57	32	60
55–64	60	59	35	59
<i>Burgerlijke staat</i>				
Ongehuwd	58	52	42	56
Gehuwd (geweest)	64	60	38	62
<i>Geslacht</i>				
Man	61	54	38	58
Vrouw	63	60	42	61
<i>Stedelijkheidsgraad</i>				
1 (Hoog)	47	44	30	43
2	60	55	43	58
3	63	61	53	63
4/5 (Laag)	67	66	53	66
Totaal	62	57	39	60

Bron: POLS.

Verschillen in respons bestaan er ook naar de volgende sociaal-economische kenmerken: wel of geen betaalde baan, brutoloon uit betaalde baan, wel of geen ziekteverzekering, wel of geen werkloosheidsuitkering, een voltijd of deeltijd dienstverband, het aantal arbeidsuren en de hoogte van de uitkering (staat 5.2).

De responsverschillen tussen de laagste inkomens (tot 16 duizend euro) en inkomens van 16 tot 27 duizend euro) zijn gering onder allochtonen. De responsdeelname van de hoogste inkomens (meer dan 27 duizend euro) is iets hoger. De respons van de personen die niet via het ziektefonds verzekerd zijn is enkele procentpunten hoger dan van de groep die wel via het ziektefonds is verzekerd. Werkloosheid blijkt voor de autochtonen geen verschil te maken voor de respons: personen die wel of geen werkloosheidsuitkering ontvangen responderen in gelijke mate. Bij allochtonen doen werklozen iets minder vaak

Staat 5.2
Respons naar herkomst en sociaal-economische kenmerken, gecorrigeerd voor insluitkansen, 16–64 jaar, 1998

	Autochtoon	Westerse allochtoon	Niet-westerse Allochtoon	Totaal
	%			
<i>Baan</i>				
Geen baan	61	55	36	58
Wel baan	63	59	44	61
<i>Brutoloon uit baan per jaar</i>				
< 16 000 euro	64	58	42	62
16 000–27 000 euro	60	57	44	59
> 27 000 euro	64	61	[52]	64
<i>ZF-verzekering</i>				
Ziekenfonds	62	57	44	60
Niet-Ziekenfonds	65	62	46	64
<i>Werkloosheidsuitkering</i>				
Ja	62	[54]	[30]	58
Nee	62	57	40	60
<i>Dienstverband</i>				
Voltijd	63	59	49	62
Deeltijd	69	68	[51]	68
<i>Arbeidsuren per maand</i>				
< 150	69	69	[52]	68
> 150	63	59	48	62
<i>Hoogte uitkering per jaar</i>				
< 9 000 euro	54	53	28	49
> 9 000 euro	58	53	33	55
Totaal	62	57	39	60

Percentages gebaseerd op minder dan 100 cases tussen haken.

Bron: POLS.

mee aan het onderzoek, maar deze schatting is gebaseerd op een beperkt aantal personen. Bij autochtonen en westerse allochtonen responderen de personen met een volledig dienstverband minder dan personen met een deeltijdbaan. Dit patroon stemt overeen met het onderscheid naar arbeidsuren: de deelname is groter bij personen die minder dan 150 uur per maand werkzaam zijn. Bij de hoogte van de uitkering is de respons iets lager bij de personen die minder dan 9 duizend euro per jaar ontvangen in vergelijking met de personen met een

hogere uitkering. Met deze bevindingen is een antwoord gegeven op de eerste onderzoeksvraag. De respons is vooral laag onder niet-westerse allochtonen (39 procent). Uitgesplitst naar achtergrondkenmerken valt op dat onder allochtonen het verschil in respons tussen personen met en zonder betaald werk groter is dan onder autochtonen. Verder zijn geen opvallende verschillen tussen autochtonen en allochtonen waar te nemen die duiden op een afwijkend responsgedrag.

4. Responseeffecten nader bekeken

In de vorige paragraaf zijn de responsgegevens gepresenteerd in de vorm van bivariate tabellen. Een nadeel van een dergelijke benadering is dat niet gecontroleerd is voor de samenhangen tussen de achtergrondkenmerken. Zo hebben relatief meer ouderen dan jongeren een uitkering, waardoor leeftijd het responsverschil tussen personen met en zonder uitkering kan verklaren. Een manier om te controleren voor dergelijke effecten is de tabellen te presenteren voor de afzonderlijke groepen. In het voorbeeld hiervóór zou men de respons van personen met en zonder uitkering binnen de leeftijdsgroepen kunnen bekijken. Een dergelijke benadering levert al snel kleine aantallen in sommige cellen op. Bovendien loopt het aantal tabellen vlug op, wat de overzichtelijkheid niet ten goede komt.

Een andere manier is de gegevens te presenteren in de vorm van regressie-effecten. Van sommige kenmerken is het niet wenselijk dat ze tegelijkertijd deel uitmaken van een model aangezien ze onderling sterk correleren. Dit betreft de kenmerken dienstverband (wel of geen baan) en diverse uitkeringen (bijstand, arbeidsongeschiktheid, werkloosheid). Om dit probleem tegen te gaan, is de variabele arbeidspositie samengesteld, met de volgende categorieën: (1) geen baan, geen uitkering (2) baan (3) arbeidsongeschikt (4) bijstandsuitkering en (5) werkloosheidsuitkering. Naast de arbeidspositie worden de volgende vijf kenmerken in responsmodellen betrokken: (1) herkomst, (2) stedelijkheidsgraad, (3) leeftijd, (4) geslacht en (5) burgerlijke staat in een dichotomie ongehuwd versus gehuwd (geweest).

Om zicht te krijgen op de samenhangen tussen deze zes kenmerken, zijn de bivariate correlaties berekend (*staat 5.3*). Herkomst is vooral gerelateerd aan stedelijkheid en arbeidspositie. Tevens hangt de arbeidspositie samen met de andere kenmerken, variërend van 0,08 (stedelijkheid) tot 0,22 (geslacht). De correlatie is veruit het grootst tussen leeftijd en burgerlijke staat (0,68). Dergelijk sterke samenhangen kunnen problemen opleveren als de beide kenmerken gezamenlijk in een model terechtkomen. Dit is het probleem van multicollineariteit. Dit probleem wordt bij de bespreking van de responsmodellen aan de orde gesteld. Daarnaast blijkt uit de samenhang met respons dat stedelijkheid daarmee het sterkst samenhangt (0,17), gevolgd door herkomst (0,12). De correlatie van respons met de andere kenmerken is lager (Cramers' $V < 0,10$).

Staat 5.3
Samenhang tussen herkomst, stedelijkheid, leeftijd, geslacht, burgerlijke staat en arbeidspositie

	Herkomst	Stedelijkheid	Leeftijd	Geslacht	Burgerlijke staat	Arbeidspositie	Respons
<i>Cramers' V</i>							
Herkomst	1	0,19	0,08	0,03	0,02	0,16	0,12
Stedelijkheid		1	0,04	0,02	0,12	0,08	0,17
Leeftijd			1	0,01 ¹⁾	0,68	0,19	0,04
Geslacht				1	0,08	0,22	0,03
Burgerlijke staat					1	0,13	0,06
Arbeidspositie						1	0,09
Respons							1

n = 26 445.

¹⁾ Niet significant ($p > 0,05$).

Om inzicht te krijgen in de unieke bijdrage van deze kenmerken op de respons, zijn deze kenmerken tezamen in een analyse betrokken. Aangezien het te verklaren kenmerk (de respons) een dichotomie betreft, is logistische regressie-analyse toegepast (staat 5.4). De volgende zes geneste responsmodellen zijn opgesteld (tussen haken het aantal categorieën):

1. Herkomst (3)
2. Herkomst (3) + stedelijkheid (5)
3. Herkomst (3) + stedelijkheid (5) + leeftijd (5)
4. Herkomst (3) + stedelijkheid (5) + leeftijd (5) + geslacht (2)
5. Herkomst (3) + stedelijkheid (5) + leeftijd (5) + geslacht (2) + burgerlijke staat (2)
6. Herkomst (3) + stedelijkheid (5) + leeftijd (5) + geslacht (2) + burgerlijke staat (2) + arbeidspositie (5)

Het centrale kenmerk is herkomst. Met de bevindingen van deze modellen wordt beoogd na te gaan of, en zo ja op welke wijze, herkomst van invloed is op de respons. Daarbij verandert de invloed van herkomst door toevoeging van andere variabelen die effect op de respons (kunnen) sorteren. Zo is te verwachten dat het effect van herkomst op de respons (model 1) wordt vermindert door toevoeging van stedelijkheid (model 2). Dit komt tot uitdrukking in de regressieschatters (b-waarde en bijbehorende standaardfouten sf) van de westerse en niet-westerse allochtonen ten opzichte van de autochtonen (referentiegroep). Daarnaast worden andere kenmerken van het model bij de interpretatie betrokken, zoals de verklaarde variantie, de goedpassendheid van het model (Chi-kwadraat) en de effecten van de opgenomen variabelen (Wald Chi-kwadraat).

Model (1) resulteert in een Wald-waarde voor herkomst van 360. Dit duidt op een duidelijk responsverschil tussen de herkomstgroepen. Vooral de niet-westerse allochtonen onderscheiden zich van de autochtonen. De verklaarde vari-

antie (Nagelkerke R^2) is gering. Met de toevoeging van stedelijkheidsgraad neemt de verklaarde variantie toe tot 4,4 procent. Bovendien neemt het effect van herkomst af, hetgeen af te lezen valt uit zowel de Wald (van 360 naar 162) als de b-waarden (van -0,20 naar -0,12 en van -0,91 naar -0,64) voor respectievelijk de westerse en niet-westerse allochtonen. De additionele invloed van leeftijd (model 3) en geslacht (model 4) is beperkt. In het vijfde model is burgerlijke staat opgenomen. Hierdoor schiet het effect van leeftijd omhoog (Wald van 37 naar 123). Blijkbaar zorgt het corrigerend effect van burgerlijke staat ervoor dat de discrepanties in de respons tussen de leeftijdsgroepen toenemen. Dit wordt waarschijnlijk veroorzaakt door de samenhang tussen leeftijd en burgerlijke staat (multicollineariteit). Tevens neemt de invloed van herkomst iets toe. Het model verslechtert door opname van een additionele vrijheidsgraad, getuige de Chi-kwadraat die met 121 punten groter wordt. In model (6) wordt de arbeidspositie toegevoegd. Ook de arbeidspositie sorteert effect op de respons (Wald = 80). Dit heeft invloed op de waarde van herkomst die sterk afneemt (van 191 naar 140). De verschillen tussen vooral de respons van autochtonen en niet-westerse allochtonen worden kleiner (zie b-waarden).

Staat 5.4

Respons op herkomst, stedelijkheid, leeftijd, geslacht, burgerlijke staat en arbeidspositie, geneste modellen (1-6) en voorkeursmodel (model 7)

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7
<i>Wald Chi</i>							
Herkomst	360	162	169	167	191	140	119
Stedelijkheid		499	492	495	421	399	464
Leeftijd			37	37	123	96	27
Geslacht				23	13	21	31
Burgerlijke staat					128	113	
Arbidspositie						80	89
Chi ² (df)	370 (2)	873 (6)	910 (10)	933 (11)	1 054 (12)	1 135 (16)	1 022 (15)
R ² (Nagelkerke)	1,90%	4,40%	4,60%	4,70%	5,30%	5,70%	5,10%
B (w-alloch)	-0,20 ²⁾	-0,12 ²⁾	-0,11 ¹⁾	-0,11 ¹⁾	-0,11 ¹⁾	-0,10 ¹⁾	-0,10 ¹⁾
Sf (w-alloch)	0,044	0,045	0,045	0,045	0,045	0,045	0,045
B (nw-alloch)	-0,91 ²⁾	-0,64 ²⁾	-0,66 ²⁾	-0,66 ²⁾	-0,71 ²⁾	-0,62 ²⁾	-0,56 ²⁾
Sf (nw-alloch)	0,049	0,051	0,051	0,051	0,051	0,052	0,052

¹⁾ 0,01 < p < 0,05.

²⁾ p ≤ 0,01.

Vanwege de collineariteit van burgerlijke staat met leeftijd is in model 7 het kenmerk burgerlijke staat verwijderd. De invloed van herkomst wordt daarvoor nog geringer (Wald = 119). Blijkbaar is een substantieel responseffect van herkomst toe te schrijven aan andere kenmerken, met name stedelijkheid en arbeidspositie. Vergelijken we model 7 met model 6 dan wordt een winst in de Chi-kwadraat geboekt van 113 punten, hetgeen ten koste gaat van een vrijheidsgraad. Vanuit dit oogpunt is model 7 duidelijk te prefereren boven mo-

del 6. De afname van de Chi-kwadraat compenseert ruimschoots het verlies van een vrijheidsgraad. De volgende stap in de modelspecificatie betreft de opname van interactietermen. Denkbaar is dat de interactie tussen twee kenmerken een extra impuls kan geven aan de verklaring van respons. Ook kan de opname van interactietermen resulteren in een verdere reductie van de invloed van herkomst op de respons. De opname van interactietermen levert geen belangrijke nieuwe inzichten op voor de verklaring van de respons. De invloed van interacties is niet groot of zelfs wat de interactie tussen herkomst en stedelijkheid betreft, verwaarloosbaar. Blijkbaar levert de combinatie van de twee separate effecten – stedelijkheidsgraad en herkomst – geen toegevoegde bijdrage aan de respons. Dit betekent dat er geen apart effect is van bijvoorbeeld het wonen in een grote stad en een niet-westerse allochtone achtergrond. Beide kenmerken versterken of verzwakken elkaar blijkbaar niet. Het betreft dus louter een optelsom van het wonen in de stad en het behoren tot de niet-westerse allochtonen dat de respons bepaalt. Voorts is nog nagegaan of andere interacties met herkomst tot nieuwe inzichten leiden. Dit blijkt niet het geval.

Om de unieke invloed op de respons van herkomst, gecorrigeerd voor andere kenmerken, te bepalen, zijn de modellen (*staat 5.4*) ook berekend zonder opname van herkomst. Door telkens de beide, met uitzondering van wel of geen opname van herkomst, identieke modellen te vergelijken wordt de additionele invloed van herkomst zichtbaar. Het verwijderen van herkomst uit model 7 gaat gepaard met een verlies van 0,6 procent aan verklaarde variantie. Ook de vergelijking van de andere modellen (met en zonder herkomst) leert dat de extra verklaarde variantie van herkomst telkens 0,6 procent bedraagt. Bovendien neemt de invloed van zowel stedelijkheid als arbeidspositie toe. Dit duidt erop dat, gegeven de verdisconteerde kenmerken in het model, het unieke effect van herkomst op de respons 0,6 procent bedraagt. Opname van andere kenmerken in het model, alsmede andere operationalisering van de opgenomen kenmerken kunnen dit effect verder terugdringen. Gelet op de sterke invloed van stedelijkheid valt daarbij vooral te denken aan een alternatief voor de stedelijkheidsgraad. Van de andere kant kan een aanpassing van de operationalisering van herkomst het unieke effect van herkomst op de respons doen toenemen. Enkele exercities laten zien dat dit effect zal meevallen. Indien in model 7 het kenmerk herkomst uitgebreid wordt tot een zeventaling (autochtoon, Marokko, Turkije, Suriname, Antillen/Aruba, overig niet-westers, westers), dan blijft de invloed van stedelijkheid, leeftijd, geslacht en arbeidspositie op de respons nagenoeg gelijk. Het verklarend effect van herkomst op de respons neemt iets toe (Wald van 119 naar 129).

Om na te gaan of de resultaten die op de 15–64-jarigen betrekking hebben (nagenoeg) hetzelfde beeld opleveren voor de drie afzonderlijke herkomstgroepen, is het kenmerk herkomst verwijderd uit model 7. Naast de resultaten voor de totale groep zijn de bevindingen separaat berekend voor de drie herkomstgroepen (*staat 5.5*). Op deze wijze wordt duidelijk op welke aspecten de responsmodellen voor autochtonen, westerse en niet-westerse allochtonen af-

wijken. De grotere verklaarde variantie (Nagelkerke $R^2 = 8,4$ procent) bij niet westerse allochtonen duidt op grotere verschillen tussen onderscheiden categorieën van de opgenomen kenmerken in het responsmodel. Bij westerse allochtonen bedraagt de verklaarde variantie 5,5 procent en bij autochtonen 2,9 procent.

Staat 5.5
Respons op stedelijkheid, leeftijd, geslacht, arbeidspositie

	Autochtonen	Westerse allochtonen	Niet-westerse allochtonen	Totaal
<i>b-waarden</i>				
Constante	-0,104	-0,301	-0,748 ³⁾	-0,281
<i>Stedelijkheid</i>				
Hoog	Referentiegroep			
2	0,508 ³⁾	0,436 ³⁾	0,552 ³⁾	0,570 ³⁾
3	0,636 ³⁾	0,701 ³⁾	0,966 ³⁾	0,748 ³⁾
4	0,686 ³⁾	1,000 ³⁾	0,829 ³⁾	0,821 ³⁾
Laag	0,887 ³⁾	0,862 ³⁾	1,302 ³⁾	1,011 ³⁾
Wald Chi ²	341 ³⁾	62 ³⁾	71 ³⁾	609 ³⁾
<i>Leeftijd</i>				
15-24	Referentiegroep			
25-34	-0,132 ²⁾	-0,550 ²⁾	-0,204	-0,161 ³⁾
35-44	0,026	-0,343 ¹⁾	-0,213	-0,005
45-54	-0,089	-0,362 ¹⁾	-0,488 ²⁾	-0,099 ¹⁾
55-64	-0,110 ¹⁾	-0,164	-0,134	-0,069
Wald Chi ²	21 ²⁾	15 ²⁾	9	24 ³⁾
<i>Geslacht</i>				
Man	Referentiegroep			
Vrouw	0,120 ³⁾	0,322 ³⁾	0,227 ¹⁾	0,155 ³⁾
Wald Chi ²	17 ³⁾	13 ³⁾	5 ¹⁾	35 ³⁾
<i>Arbeidspositie</i>				
Geen baan/uitkering	Referentiegroep			
Baan	0,070 ¹⁾	0,345 ²⁾	0,241 ¹⁾	0,130 ³⁾
Arbeidsongeschikt	-0,153 ²⁾	0,098	-0,397	-0,140 ²⁾
Bijstand	-0,528 ³⁾	0,079	-0,379 ¹⁾	-0,552 ³⁾
Werkloos	0,044	0,15	-0,479	-0,008
Wald Chi ²	66 ³⁾	12 ¹⁾	28 ³⁾	138 ³⁾
R ² Nagelkerke	2,9%	5,5%	8,4%	4,5%

Significanties:

¹⁾ 0,01 < p < 0,05;

²⁾ 0,001 < p < 0,01;

³⁾ p < 0,001.

Stedelijkheid blijkt voor alle groepen de belangrijkste factor in de verklaring van de respons. Telkens geldt dat de respons in de gebieden met de hoogste stedelijkheidsgraad geringer is dan in de andere gebieden. Bovendien is het verschil in respons tussen de gebieden met een hoge stedelijkheidsgraad (veelal de grote steden) en gebieden met een lagere stedelijkheidsgraad (niveaus 3, 4 en 5) bij allochtonen iets sterker. Bij leeftijd zien we wel een onderscheid in de significanties tussen de vijf groepen. Bij autochtonen is de participatie lager van de leeftijdsgroepen 25–34 jaar en 55–64 jaar ten opzichte van de 15–24-jarigen (de referentiegroep). Bij westerse allochtonen zijn de verschillen, gelet op de b-waarden, groter. Naast de 25–34-jarigen is ook een lagere respons te zien bij de 35–54-jarigen. Bij de niet-westerse allochtonen onderscheidt zich alleen de leeftijdsgroep van 45–54 jaar door een geringere respons. Vrouwen participeren meer dan mannen, hetgeen geldt voor zowel autochtonen als allochtonen. Vooral groot is het effect bij de, met name westerse, allochtonen. Ten slotte heeft het hebben van een baan een positief effect op de respons. Dit effect is iets sterker bij (vooral niet-westerse) allochtonen dan bij autochtonen. Arbeidsongeschikten responderen alleen bij de autochtone bevolking significant slechter. De respons van personen met een bijstandsuitkering is eveneens bij autochtonen beduidend slechter. Dit geldt in mindere mate voor niet-westerse allochtonen, terwijl personen met bijstand zich onder westerse allochtonen niet onderscheiden in de respons van de referentiegroep (personen zonder baan en zonder uitkering).

5. *Het effect van de weegmodellen*

In de voorgaande paragraaf zijn stapsgewijs geneste responsmodellen met elkaar vergeleken. Dit heeft geresulteerd in een model waarin de volgende kenmerken zijn opgenomen: herkomst, stedelijkheid, leeftijd, geslacht en arbeidspositie. Vooral door toedoen van het kenmerk stedelijkheid verminderen de responsverschillen tussen autochtonen, westerse en niet-westerse allochtonen. Interactietermen zijn van ondergeschikt belang. Het vergelijken van diverse modellen met en zonder het kenmerk herkomst leert dat de additionele verklaarde variantie van herkomst slechts 0,6 procent bedraagt. Om meer duidelijkheid te krijgen over de respons van autochtonen, westerse en niet-westerse allochtonen zijn voor deze groepen de resultaten vergeleken. Aangezien de verklaarde varianties respectievelijk 2,9 procent, 5,5 procent en 8,6 procent bedragen, zijn de effecten van de vier opgenomen kenmerken op de respons bij vooral de niet-westerse allochtonen sterker dan bij de autochtonen. Dit komt vooral door de grotere responsverschillen naar stedelijkheidsgraad bij (vooral niet-westerse) allochtonen ten opzichte van autochtonen (zie staat 5.3 voor de bivariate samenhangen).

We vervolgen nu de analyses om de effecten van non-respons onder allochtonen op de vertekening van de kernindicatoren te bepalen. Daarbij worden de verschillen tussen de volgende drie modellen in kaart gebracht:

1. Uitsluitend insluitkansen (basismodel)
2. Herkomst + stedelijkheid + leeftijd + geslacht + arbeidspositie (model 7).
3. Stedelijkheid + leeftijd + geslacht + arbeidspositie (model 7, zonder herkomst).

Door de vergelijking van het basismodel met model 7 (met en zonder herkomst), wordt de invloed van de non-responscorrectie zichtbaar. De vergelijking tussen model 7 met herkomst en model 7 zonder herkomst maakt vervolgens het additionele effect van herkomst in het weegmodel op de doelvariabelen duidelijk. De volgende acht kernindicatoren van de leefsituatie zijn geselecteerd: (a) bezit van een computer; (b) internetgebruik; (c) algemene gezondheid; (d) verhuiscens; (e) participatie in verenigingen; (f) politieke interesse; (g) mate van gelukkig zijn; (h) inbraakkans. Van deze kenmerken is een tweedeling gemaakt (gedichotomiseerd). Deze indicatoren vormen een goede afspiegeling van de diverse leefsituatiethema's: ICT-gebruik (a en b), gezondheid (c), wonen (d), maatschappelijke participatie (e), politiek (f), welzijn (g) en rechtsbescherming (h). Vooral de kenmerken (a), (c), (e) en (g) zijn gerelateerd aan herkomst (Cramers' $V > 0,10$).

Te verwachten is dat veranderingen vooral bij deze kernindicatoren kunnen plaatsvinden indien herkomst als hulpvariabele in het weegmodel wordt toegevoegd. Uit staat 5.6 valt af te lezen dat de leefsituatie van autochtonen en allochtonen verschilt. Vooral groot is het onderscheid tussen autochtonen en niet-westerse allochtonen. Op nagenoeg alle indicatoren nemen de westerse allochtonen een tussenpositie in.

Staat 5.6
Effecten van weegmodellen op kernindicatoren leefsituatie: model met insluitkans, model 7 (met herkomst) en model 7 zonder herkomst

	Autochtonen			Westerse allochtonen			Niet-westerse Allochtonen		
	met insluitkans	met herkomst	zonder herkomst	met insluitkans	met herkomst	zonder herkomst	met insluitkans	met herkomst	zonder herkomst
	%								
PC-bezit in huishouden: ja	68,7	68,0	68,0	63,3	61,6	61,4	39,5	36,2	34,9
Internetaansluiting in huishouden: ja	17,3	17,4	17,4	19,8	19,4	19,4	9,6	8,6	8,3
Actief in vereniging: minstens 1x per maand	47,8	46,9	46,9	40,8	39,2	39,1	24,6	22,5	21,6
Politieke interesse: zeer of tamelijk	52,7	53,3	53,2	51,3	52,0	52,0	36,5	35,4	34,9
Ervaren gezondheid: goed of heel goed	83,5	83,5	83,4	76,7	76,2	76,1	68,2	66,7	66,1
Verhuisgeneigdheid: ja	28,3	29,2	29,4	31,9	33,1	33,4	46,5	46,8	47,1
Inbraakkans: groot	8,1	8,1	8,2	10,8	10,6	10,6	12,5	12,5	12,7
Ervaren geluk: (heel erg) gelukkig	91,7	90,9	90,9	87,8	86,9	86,8	76,3	74,0	73,1

De uitzondering betreft de internetaansluiting. De westerse allochtonen hebben in hun huis vaker een computer die aangesloten is op het internet dan autochtonen.

Vergelijken we de herwogen cijfers, inclusief en exclusief herkomst, met de uitsluitend voor de insluitkans gecorrigeerde (ongewogen) cijfers, dan valt op dat de herweging nauwelijks effect sorteert voor de autochtonen. Afgerond op hele percentages is het verschil maximaal één procentpunt. Dit betreft de activiteiten in verenigingen (van 48 naar 47 procent), verhuisgeneigdheid (van 28 naar 29 procent) en het (heel) erg gelukkig zijn (van 92 naar 91 procent). De volgende herkomstgroep is de westerse allochtonen. Het maximale verschil wordt aangetroffen bij het PC-bezit (van 63 naar 61 procent) en de activiteiten voor verenigingen (van 41 naar 39 procent). Bij de niet-westerse allochtonen zijn de verschuivingen sterker. Vooral is dit te zien bij het PC-bezit. Volgens de ongewogen cijfers heeft 40 procent van de niet-westerse allochtonen een computer. Dit percentage vermindert naar 36 procent volgens weegmodel 7 (met herkomst) en zelfs 35 procent indien weegmodel 7 zonder herkomst wordt gebruikt. Daarnaast daalt het percentage dat actief is in het verenigingsleven van 25 procent naar 23 procent en 22 procent. Ook het ervaren geluk daalt als gevolg van de herweging, van 76 procent naar 74 procent en 73 procent. Tevens neemt de politieke interesse af (van 37 naar 35 procent). Blijkbaar hebben beide herweegmodellen vooral effect op de leefsituatie van, met name niet-westerse, allochtonen.

De vraag is nu of herkomst in een weegmodel opgenomen moet worden. Op basis van de responsmodellen is gebleken dat de unieke bijdrage van herkomst op de respons 0,6 procent bedraagt. Deze bijdrage is gering aangezien de bijdrage van de vier andere kenmerken (stedelijkheid, leeftijd, geslacht, arbeidspositie) tezamen 4,5 procent bedraagt. Beide modellen passen niet goed bij de data. Het model zonder herkomst is vanuit het gezichtspunt van de goedpassendheid – een kleinere waarde van de Chi-kwadraat gedeeld door het aantal vrijheidsgraden – echter minder slecht dan het model met herkomst. Vanuit overwegingen van spaarzaamheid is het model zonder herkomst eveneens te prefereren. De resultaten in staat 5.6 laten zien dat beide weegmodellen nauwelijks tot andere resultaten leiden voor de leefsituatie-indicatoren. Dit geldt zeker voor de autochtonen en westerse allochtonen. De, op het oog sporadische, verschillen bij de niet-westerse allochtonen zijn maximaal één procentpunt en vallen ruimschoots binnen de betrouwbaarheidsmarges. Blijkbaar resulteert de opname van herkomst in een weegmodel niet tot afwijkende resultaten in POLS.

6. *Conclusie en aanbevelingen*

In dit hoofdstuk is de selectiviteit van de respons naar herkomst onderzocht evenals het effect daarvan op een aantal kernindicatoren. Hierbij is gebruik gemaakt van de POLS-gegevens 1998. In de eerste paragraaf zijn drie vragen

gesteld waarop een antwoord is gezocht. De eerste vraag luidde: 'Hoe groot is de respons van autochtonen, westerse allochtonen en niet-westerse allochtonen (herkomst), uitgesplitst naar sociaaldemografische en sociaal-economische kenmerken?' Gebleken is dat de respons onder allochtonen geringer is dan onder autochtonen. De respons is vooral kleiner bij de niet-westerse allochtonen. Uitsplitsingen naar achtergrondkenmerken duiden er op dat de responspatronen van allochtonen en autochtonen niet sterk van elkaar afwijken.

Vervolgens zijn responsmodellen opgesteld om de tweede vraag 'Hoe groot is het effect van herkomst op de respons in POLS 1998?' te kunnen beantwoorden. Voor deze modellen zijn de kenmerken geslacht, leeftijd, stedelijkheidsgraad, arbeidspositie, burgerlijke staat, herkomst en diverse interacties daartussen gebruikt. De oorspronkelijke, bivariate, relatie tussen herkomst en respons wordt voor een belangrijk deel wegverklaard door stedelijkheid en arbeidspositie. De unieke bijdrage van herkomst in de verklaring van de respons (1,9 procent) wordt gereduceerd tot 0,6 procent. Het voorkeursmodel met de kenmerken stedelijkheid, leeftijd, geslacht en arbeidspositie (zonder interacties) is vervolgens berekend voor de afzonderlijke herkomstgroepen. Hierdoor worden de effecten van deze kenmerken op de respons binnen deze groepen zichtbaar. De verklaarde variantie van respons van de autochtonen, westerse allochtonen en niet-westerse allochtonen is respectievelijk 2,9 procent, 5,5 procent en 8,4 procent. Deze verschillen worden vooral veroorzaakt door stedelijkheid. Allochtonen, vooral niet-westerse, in niet-stedelijke gebieden responderen beter dan allochtonen in sterk verstedelijkte gebieden. De verschillen bij de autochtonen zijn minder geprononceerd.

Ten slotte is het effect van de selectiviteit naar herkomst nagegaan. Gebleken is dat opnemen van herkomst in een weegmodel nauwelijks van invloed is op de schattingen van een aantal kernindicatoren van de leefsituatie. Met andere woorden: indien de respons naar herkomst minder selectief zou zijn geweest, zou dit niet hebben geresulteerd in andere, wellicht betere, schattingen.

Gelet op de bevindingen in deze studie zou men zich bij toekomstig onderzoek naar de effecten van weegmodellen kunnen richten op de operationalisering van kenmerken die sterk gerelateerd zijn aan de stedelijkheidsgraad. Vooral personen die in sterk verstedelijkte gebieden wonen, doen immers minder goed mee dan personen die wonen in minder verstedelijkte gebieden. Ook is denkbaar dat andere kenmerken, bijvoorbeeld over gemeenten, buurten en wijken, een additionele bijdrage aan de verklaring van de respons kunnen bieden. Dergelijke regionale kenmerken kunnen bovendien een handvat bieden bij de bestrijding van de selectiviteit van de non-respons. Bij het steekproefontwerp kan daar rekening mee worden gehouden door op voorhand in bepaalde gebieden meer of minder personen te selecteren. Verder is te overwegen om na te gaan of men de arbeidspositie, of een daarmee vergelijkbaar kenmerk in een weegmodel kan opnemen. Dit heeft als voordeel dat naast de reguliere sociaaldemografische kenmerken als leeftijd, geslacht, stedelijkheid ook een sociaal-economisch kenmerk wordt opgenomen. Met een dergelijk kenmerk is te verwachten dat (vertekening als gevolg van) de lagere respons

wordt tegengegaan van groepen die zich in een sociaal-economische achterstandpositie bevinden. Het probleem hierbij is echter dat deze informatie pas enkele jaren na het veldwerk beschikbaar is. En het verstrekken van actuele informatie – de tijdigheid – is een belangrijk pluspunt bij de distributie van statistieken over de leefsituatie.

Literatuur

Janssen, J., Beukenhorst, D.J., Brakenhoff, W., Schmeets H. en C. van der Wulp, 2001, Programma SSB – Fase III. Onderzoek naar non-respons met informatie uit het SSB. CBS-rapport H820-02-SOO (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen).

Michiels, J., 2002, Bestandskoppelingen en toepassingen. CBS-rapport H2391-02-SOO (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen).

Schmeets, H. and J.P.G. Janssen, 2002, Using national registrations to correct for selective non-response. Political preference of ethnic groups. Proceedings of Statistics Canada Symposium 2001. Achieving data quality in a statistical agency: A methodological perspective. Statistics Canada, Ottawa/Hull.

Schmeets, H. en J. Michiels, 2003, Het effect van non-respons onder allochtonen. *Bevolkingstrends* 51 (4), p. 52–57.

Noot in de tekst

¹⁾ Deze bijdrage is een bewerkte en aangepaste versie van het artikel 'Het effect van non-respons onder allochtonen' (Schmeets en Michiels, 2003).

6. *De respons en non-respons van allochtone bevolkingsgroepen*

De 1,6 miljoen allochtonen die in het buitenland zijn geboren – de eerste generatie – vormen voor enquêteonderzoek een lastige groep. De respons van de eerste generatie westerse en niet-westerse allochtonen is doorgaans lager dan van de autochtonen. Toch laten de cijfers ook zien dat een substantieel deel van de eerste generatie allochtonen participeert in enquêteonderzoek.

1. *Aanleiding en onderzoeksvragen*

Vaak wordt gesteld dat allochtonen een moeilijk te onderzoeken groep is. Dit is gebaseerd op hun geringere deelname aan onderzoek dan van de autochtone bevolking. De indruk bestaat ook dat vooral niet-westerse allochtonen steeds minder bereid zijn om aan onderzoek deel te nemen. Ondanks de maatschappelijke behoefte aan informatie over allochtonen is het opstarten van nieuw onderzoek onder allochtonen dan ook problematisch. Het Sociaal en Cultureel Planbureau baseert zich noodgedwongen op oudere bestanden, aangezien duur, nieuw onderzoek weggegooid geld zou zijn geweest (NRC *Handelsblad* van 22 juli 2004). Ook het CBS is terughoudend bij het samenstellen van statistische informatie over allochtonen. Door de geringe respons is er twijfel over de kwaliteit van de gegevens in leefsituatieonderzoeken die op allochtonen betrekking hebben. Deze twijfel wordt vooral gevoed door het feit dat de taal bij een deel van de allochtone bevolking een barrière vormt om aan een vraaggesprek mee te doen.

In het *Onderzoek gezinsvorming voor jonge allochtonen* (OGJA) is een specifieke benaderingsstrategie toegepast (zie hoofdstuk 8). Aan het onderzoek namen niet-westerse allochtonen van Turkse en Marokkaanse afkomst van 18 tot 28 jaar deel. Bovendien waren deze jonge Turken en Marokkanen vrijwel allen in Nederland geboren en dus van de tweede generatie. Zij zijn voor dit onderzoek gekozen om problemen bij de mondelinge interviews bij voorbaat te beperken. De interviewers kregen specifieke richtlijnen over bezoekdagen en bezoektijden, de doelgroep kreeg een toegesneden aanschrijfbrief en informatiefolder. De benaderingsstrategie was een succes. De respons was 52 procent, terwijl gerekend was op ten hoogste 40 procent. Blijkbaar kan er ook met autochtone interviewers een relatief hoge respons onder deze doelgroepen worden gerealiseerd. De grote deelname aan dit onderzoek laat zien dat deze jonge, tweede generatie Turken en Marokkanen niet kunnen worden getypeerd als 'moeilijke groepen'. Een respons van 52 procent is hoog. In het regu-

liere *Onderzoek gezinsvorming 2003* onder voornamelijk autochtonen was de respons 57 procent.

Het non-responsonderzoek in dit hoofdstuk richt zich vooral op allochtonen van wie verondersteld wordt dat ze moeilijker bereikbaar zijn: degenen die in het buitenland zijn geboren, de zogeheten eerste generatie. De groep is omvangrijk: 1,6 miljoen zijn het er in 2004, onder wie 0,6 miljoen westerse allochtonen en 1,0 miljoen niet-westerse allochtonen. Binnen de miljoen niet-westerse allochtone wordt verondersteld dat niet-westerse allochtonen van Surinaamse en Antilliaanse afkomst beter in de Nederlandse samenleving zijn geïntegreerd dan Turken en Marokkanen. De minder goede integratie van deze laatste groepen zou gevolgen hebben voor de deelname aan enquêteonderzoek. Om dit na te gaan zullen in het onderzoek enkele niet-westerse allochtone groepen in het bijzonder worden belicht. Verder zal worden onderzocht of er interactie-effecten zijn van geslacht en leeftijd. Verwacht wordt dat allochtone vrouwen in mindere mate responderen dan mannen en dat de respons van allochtone ouderen lager is dan van jongeren.

Ten slotte wordt nagegaan of de verschillen tussen autochtonen en allochtonen (deels) veroorzaakt worden door een stedelijkheidseffect. Allochtonen wonen vooral in verstedelijkte gebieden, waarvan bekend is dat de enquêtedeelname geringer is dan op het platteland. Door allochtonen en autochtonen in stedelijke en niet-stedelijke gebieden afzonderlijk te vergelijken, wordt met dit stedelijkheidseffect rekening gehouden.

De volgende onderzoeksvragen zullen worden beantwoord:

1. Hoe groot is de respons van autochtonen, eerste generatie westerse allochtonen en eerste generatie niet-westerse allochtonen?
2. Onderscheiden de Surinamers/Antillianen zich in responsgedrag van de Turken, Marokkanen en overig niet-westerse eerste generatie allochtonen?
3. Zijn er binnen de hiervóór vermelde groepen verschillen in respons tussen jongeren en ouderen, en tussen mannen en vrouwen?
4. Worden de verschillen tussen de in hiervóór vermelde groepen minder groot binnen (zeer) sterk verstedelijkte gebieden en binnen de matig tot niet-verstedelijkte gebieden?

Eerst wordt ingegaan op de gebruikte gegevens op basis waarvan de analyses zijn uitgevoerd. In paragraaf 3 worden de responspercentages van autochtonen en allochtone groepen in POLS 2004 op een rij gezet. Ten slotte worden in paragraaf 4 conclusies getrokken, worden aanbevelingen gedaan en de antwoorden op de vragen samengevat.

2. *Onderzoek en gegevens*

Het *Permanent onderzoek leefsituatie* (POLS) van het CBS is een belangrijke informatiebron voor de beschrijving van de leefsituatie. Door de grote omvang van dit onderzoek zijn daarin ook voldoende allochtonen vertegenwoor-

digd. In dit hoofdstuk wordt gebruik gemaakt van de meest recente Pols-gegevens van 2004, waarvoor zowel informatie van de respondenten als van de non-respondenten beschikbaar is. Naast de responsinformatie, waaronder redenen van non-respons, is van meer dan 30 duizend voor het POLS geselecteerde personen de leeftijd, het geslacht, de stedelijkheidsgraad en het geboorteland van zowel de persoon als van de ouders bekend.

De POLS-enquête, waaraan uiteindelijk 64 procent heeft meegedaan, bestaat uit twee blokken. Het eerste blok bevat de zogenoemde basisvragen. Deze basisvragen betreffen sociaaldemografische en sociaal-economische kenmerken, zoals opleiding en arbeidsmarktpositie. Daarnaast is in de basisenquête een dertigtal kernvragen opgenomen die verband houden met de onderwerpen uit het tweede blok. In dit tweede blok zijn specifieke, onderwerpgerichte vragen opgenomen over thema's als gezondheid en arbeidsomstandigheden (GEZO), recht en milieu (REM) en recht en maatschappelijke participatie (REP). Het blok met basisvragen is voorgelegd aan alle respondenten die deel uitmaken van de geïntegreerde statistieken (de basissteekproef). Het blok met vervolgvragen bestaat in feite uit meerdere vervolvenvragen, elk met een specifiek onderwerp.

3. Respons onder autochtonen en allochtonen

3.1 Redenen van non-respons

In *staat 6.1* staan de responsgegevens uitgesplitst naar de modules REM, REP en GEZO. De respons van de drie modules bedraagt respectievelijk 61, 62 en 62 procent (inclusief enkele afgebroken interviews). Van de 38 procent non-respons is 3 procent oneigenlijke non-respons, bestaande uit kaderfouten (overleden, verhuisd naar het buitenland, onbekend/onvindbaar, naar instelling/tehuis) en administratieve non-respons (verhuizingen). De resterende non-respons bestaat voor het grootste deel uit 'weigeringen' (21,8 procent), uit 'geen gelegenheid in de maandperiode' (6,6 procent), 'geen contact met het huishouden' (5,2 procent) en 'taalbarrière' (1,3 procent).

De respons van de vijf onderscheiden groepen is, zoals verwacht, niet even hoog. Dit geldt voor de alle drie modules. Van de autochtonen participeert 63 tot 64 procent. De respons van de allochtonen is beduidend lager. Van de tweede generatie westerse allochtonen respondeert 59 tot 60 procent, van de tweede generatie niet-westerse allochtonen doet 54 tot 60 procent mee. Van de eerste generatie, in het buitenland geboren, allochtonen varieert de respons van 46 tot 54 procent (westers) en van 45 tot 47 procent (niet-westers).

Verder valt op dat de oneigenlijke non-respons onder de allochtonen beduidend hoger is dan die onder de autochtonen. Vooral door verhuizingen vindt er geen contact plaats. Weigeringen worden minder vaak genoteerd bij de niet-westerse allochtonen. De taalbarrière is bij deze laatste groep vaker een

Staat 6.1
 Respons en non-respons POLS 2004 naar onderzoeksmodule en herkomst

	Autochtonen			2e generatie			1e generatie			Totaal								
	REM	REP	GEZO	REM	REP	GEZO	Niet-westerse allochtonen			Niet-westerse allochtonen								
							Westerse allochtonen	Westerse allochtonen	Westerse allochtonen	Westerse allochtonen	Westerse allochtonen	Westerse allochtonen						
	REM	REP	GEZO	REM	REP	GEZO	REM	REP	GEZO	REM	REP	GEZO	REM	REP	GEZO	Totaal		
Overleden	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,4	0,0	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	
Verhuisd naar buitenland	0,2	0,2	0,2	0,5	0,5	1,3	0,0	0,5	0,3	1,3	1,9	2,8	0,4	0,8	1,0	0,2	0,3	0,4
Onbekend/onvindbaar	0,3	0,3	0,3	0,5	0,7	0,4	1,6	2,2	0,9	0,6	1,9	1,0	2,7	1,1	1,4	0,5	0,5	0,4
Instelling/tehuis	0,4	0,4	0,3	0,7	0,0	0,1	0,5	0,0	0,3	0,3	0,6	0,4	0,2	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3
Verhuisd	1,8	1,8	1,8	2,3	4,5	2,4	4,8	4,8	2,8	7,1	3,8	4,2	5,4	4,9	3,9	2,3	2,2	2,1
Weigering	23,3	22,6	22,3	23,4	19,7	22,9	22,5	17,7	17,8	15,5	21,7	17,4	12,6	13,1	10,6	22,4	21,8	21,5
Geen gelegenheid	6,9	6,1	6,4	8,6	6,2	6,5	3,2	7,5	4,3	6,1	7,3	7,8	6,1	8,9	9,1	6,8	6,4	6,5
Taalbarrière	0,0	0,1	0,2	0,0	0,2	0,4	1,6	0,5	1,8	8,4	9,2	8,0	16,5	11,0	16,7	1,3	1,1	1,4
Geen contact	4,3	4,8	4,2	5,2	7,8	7,2	12,3	12,4	11,7	6,5	7,6	5,6	10,7	12,7	11,2	5,0	5,7	4,9
Respons	62,5	63,4	64,0	58,9	60,1	58,5	53,5	53,8	59,7	52,8	44,6	51,9	44,8	44,6	43,8	60,8	61,3	62,1
Afgebroken interview	0,2	0,2	0,1	0,0	0,2	0,1	0,0	0,5	0,3	1,3	1,3	0,6	0,6	2,3	1,8	0,3	0,4	0,3
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Aantal personen	7 121	7 160	12 060	440	421	720	187	186	325	309	314	501	478	473	792	8 535	8 554	14 398
																		31 487

reden voor non-respons. Aannemelijk is dat 'weigering' en 'taalbarrière' voor een deel werken als communicerende vaten. Het zal immers niet altijd duidelijk zijn of het gebrek aan taalkennis er de oorzaak van is dat het interview niet kan plaatsvinden of dat de potentiële respondent weigert om eraan deel te nemen. Ook kan de taal worden gebruikt als een excuus voor weigering. Ten slotte valt op dat het moeilijker is om in contact te komen met allochtonen dan met autochtonen.

3.2 Eigenlijke respons

Door de oneigenlijke non-respons buiten beschouwing te laten, ontstaat de eigenlijke respons. De responscijfers van de autochtonen, westerse en niet-westerse allochtonen komen dan dichterbij elkaar te liggen (*staat 6.2*).

Staat 6.2
Respons POLS 2004 naar onderzoeksmodule en herkomst

	Autochtonen	2e generatie		1e generatie		Totaal
		Westerse allochtonen	Niet-westerse allochtonen	Westerse allochtonen	Niet-westerse allochtonen	
	%					
<i>Onderzoek</i>						
REM	65	61	57	60	50	63
REP	65	64	59	50	51	64
GEZO	66	61	63	58	49	64
Totaal	66	62	60	56	51	64

De eigenlijke respons van de autochtonen is 66 procent. De tweede generatie allochtonen respondeert iets slechter: 62 procent van het westerse deel en 60 procent van het niet-westerse deel. Bij de eerste generatie neemt dit af tot 56 procent (westers) en 51 procent (niet-westers). De respons verschilt nauwelijks per module. Alleen in de REP-module doen minder eerste generatie westerse allochtonen mee dan in de modules REM en GEZO. Dit duidt erop dat er nauwelijks aanwijzingen zijn dat de respons beïnvloedt wordt door de onderwerpen in POLS. Vandaar dat bij de berekening van de respons bij subgroepen de drie modules samen worden genomen.

3.3 Respons voor subgroepen

In vervolg op de responspercentages zijn de cijfers uitgesplitst voor de volgende subgroepen: Turken, Marokkanen, Surinamers, Antillianen/Arubanen en overig niet-westers. Dit is gebeurd voor zowel de tweede als eerste generatie. De oorspronkelijke indeling in vijf herkomstgroepen wordt daarmee uitge-

breid tot een indeling in dertien groepen. Bij de tweede generatie varieert de respons van 54 procent bij de Marokkanen tot 68 procent bij de groep 'overig niet-westers'. De respons van de Surinamers bedraagt 57 procent, van de Turken 61 procent en van de Antillianen/Arubanen 62 procent. De respons van de niet-westerse, in het buitenland geboren, eerste generatie is lager. De participatie is het laagst onder Turken (42 procent), gevolgd door Marokkanen (50 procent), Surinamers (52 procent), overig niet-westers (55 procent) en Antillianen/Arubanen (59 procent). Uit dit overzicht volgt dat van slechts één groep – de eerste generatie Turken – minder dan de helft respondeert. Binnen de dertien groepen zijn er geen verschillen in enquêtedeelname tussen mannen en vrouwen.

Responsverschillen naar leeftijd beperken zich tot de tweede generatie westerse allochtonen. Per leeftijdsgroep varieert de respons van 57 procent (54–64-jarigen) tot 82 procent bij de jongste leeftijdsgroep (12–17 jaar). Bij de eerste generatie westerse allochtonen verschillen de responspercentages per leeftijdsgroep echter niet. Vergelijking van leeftijdsgroepen is overigens enigszins een hachelijke zaak. De leeftijdsgroepen worden klein bij een indeling in acht leeftijdsklassen; de grens is honderd personen per groep. Vooral van de tweede generatie niet-westerse allochtonen is slechts een beperkt aantal ouder dan 45 jaar.

Om tot een zinnigere tabel te komen, zijn drie leeftijdsgroepen onderscheiden: 12–34 jaar, 35–54 jaar en 55 jaar en ouder. Ook dan blijkt dat er voor de onderscheiden allochtone groepen geen leeftijdsonderscheid is in deelname aan POLS, met twee uitzonderingen. De eerste betreft de lagere dan gemiddelde respons (41 procent) van de eerste generatie Marokkanen van 12 tot 35 jaar. De tweede uitzondering is de uiteenlopende respons van de eerste generatie westerse allochtonen. Die is 66 procent voor de 12–34-jarigen, 58 procent voor de 35–54-jarigen en 63 procent voor de 55-plussers.

Er zijn nagenoeg geen responsverschillen gevonden tussen mannen en vrouwen en tussen de onderscheiden leeftijdsgroepen. Dit duidt erop dat er, anders dan de verwachting, geen bewijs is gevonden voor een lagere participatie van allochtone vrouwen en allochtone ouderen vergeleken met (allochtone) mannen en ouderen. Bovendien blijkt dat van alle allochtone groepen minstens 40 procent aan POLS heeft meegedaan.

3.4 De invloed van stedelijkheid

Bekend is dat deelname aan enquêteonderzoek in dichtbevolkte gebieden, vooral in de grote steden, geringer is dan op het platteland. De precieze oorzaken hiervan zijn moeilijk te achterhalen. Het blijkt dat het organiseren van het veldwerk in de grote steden, vooral in Amsterdam, problematischer is dan op het platteland. Zo verloopt onder meer het werven van interviewers in de grote steden moeizamer dan in minder verstedelijkte gebieden. Daarnaast speelt zeker ook de infrastructuur in de steden een rol. Zo zijn er in steden meer gebouwen die voor de interviewers minder toegankelijk zijn. Bepaalde adressen zijn zeer lastig of zelfs helemaal niet te vinden. Stedelingen zijn vaker niet

thuis en zeggen vaker nee tegen deelname aan enquêtes (Groves en Couper, 1998).

Voor onderzoek naar de respons van allochtonen zijn dergelijke verschillen naar de mate van stedelijkheid relevant. Dit komt doordat allochtonen vaker in (zeer) sterk verstedelijkte gebieden wonen dan autochtonen. Door allochtonen en autochtonen afzonderlijk te vergelijken, zowel binnen als buiten de (zeer) sterk verstedelijkte gebieden, wordt met dit stedelijkheidseffect op de respons (gedeeltelijk) rekening gehouden.

Aangezien er niet veel allochtonen wonen op het platteland, zijn de drie categorieën 'stedelijk', 'matig stedelijk' en 'niet-stedelijk' samengevoegd. Hierdoor ontstaat een onderscheid tussen 'zeer sterk stedelijke', 'sterk stedelijke' en 'niet-verstedelijkte' gebieden. De respons is dan 53, 63 en 68 procent (*staat 6.3*).

Staat 6.3
Respons POLS 2004 naar stedelijkheidsgraad en herkomst

	Autochtonen	2e generatie		1e generatie		Totaal
		Westerse allochtonen	Niet-westerse allochtonen	Westerse allochtonen	Niet-westerse allochtonen	
	%					
Zeer sterk verstedelijkt	55	51	52	44	47	53
Sterk verstedelijkt	65	60	63	57	50	63
Niet-stedelijke	68	66	70	63	58	68
Totaal	66	62	60	56	51	64

Het sterkst verschilt de respons van autochtonen (66 procent) met die van de eerste generatie niet-westerse allochtonen (51 procent). Volgens verwachting zouden de responsverschillen tussen allochtonen en autochtonen kleiner moeten zijn binnen de drie onderscheiden gebieden. Die verwachting komt slechts ten dele uit. Voor de 'zeer sterk' stedelijke gebieden divergeert de respons van 44 procent onder de eerste generatie westerse allochtonen tot 55 procent onder de autochtonen. Deze responscijfers liggen dicht bij elkaar dan de uiterste scores van alle allochtonen en autochtonen (51 procent en 66 procent). Ook de verschillen in respons in de niet-stedelijke gebieden nemen af, van 58 procent (eerste generatie niet-westerse allochtonen) tot 68 procent (autochtonen). In de sterk stedelijke gebieden verminderen de oorspronkelijke responsverschillen echter niet.

De dertiendeling (*staat 6.4*) laat een vergelijkbaar patroon zien. Voor de totale groep varieert de respons van 42 procent (eerste generatie Turken) tot 66 procent (autochtonen). De responsachterstand van de allochtonen ten opzichte van de autochtonen is het kleinst in de niet-stedelijke gebieden, en ligt tussen 55 procent (eerste generatie Turken) en 68 procent (autochtonen). Turken en Surinamers van de tweede generatie responderen zelfs beter dan autochtonen.

Staat 6.4
Respons POLS 2004 naar stedelijkheidsgraad en herkomst

	Au- toch- to- nen	2e generatie							1e generatie							Totaal
		Wes- ters	Niet- wes- ters	w.v.				Wes- ters	Niet- wes- ters	w.v.						
				Tur- kije	Ma- rok- ko	Suri- name	Antil- len			Ove- rig niet- wes- ters	Tur- kije	Ma- rok- ko	Suri- name	Antil- len	Ove- rig niet- wes- ters	
		%														
Zeer sterk verstedelijkt	55	51	52	49	45	50	55	64	44	47	40	42	47	60	51	53
Sterk verstedelijkt	65	60	63	68	58	58	56	67	57	50	34	52	58	53	57	63
Niet-stedelijk	68	66	70	70	65	71	68	76	63	58	55	61	59	64	57	68
Totaal	66	62	60	61	54	57	62	68	56	51	42	50	52	59	55	64

In de zeer sterk stedelijke gebieden is de respons van de eerste generatie Turken 40 procent. Aangezien van de autochtonen 55 procent aan het POLS heeft meegedaan, is het oorspronkelijke verschil – 42 procent versus 66 procent – gereduceerd.

Het verkleinen van het responsverschil gaat echter niet op in de sterk stedelijke gebieden. De respons van de eerste generatie Turken blijft steken op 34 procent. Ten opzichte van de 65 procent bij de autochtonen is dit een aanzienlijk responsverschil.

De afnemende invloed van herkomst op de respons wordt ook zichtbaar door het kenmerk stedelijkheidsgraad toe te voegen in een logistisch regressiemodel. De Wald Chi-kwadraat – waarmee het verband van herkomst met de respons wordt uitgedrukt – neemt af van 204 naar 109. Het toevoegen van geslacht en leeftijd heeft hierop nagenoeg geen effect, hetgeen spoort met de bevindingen in paragraaf 3.3. De Wald neemt echter wel verder af indien ook het kenmerk regio – een indeling in 23 categorieën – wordt opgenomen. De Wald vermindert dan naar 89. De responsverschillen met de autochtonen worden voor alle twaalf onderscheiden groepen allochtonen kleiner. Er resteert alleen een verschil met de eerste generatie Turken, en kleine verschillen met de tweede generatie Marokkanen en eerste generatie westerse allochtonen, Marokkanen en niet-westerse allochtonen.

4. Conclusie en aanbevelingen

Allochtonen zijn niet een bovenmate moeilijk te onderzoeken groep. Dat is de belangrijkste conclusie uit dit onderzoek. Dit geldt niet alleen voor de in Nederland geboren, tweede generatie, allochtonen. Iets meer dan de helft van

de niet in Nederland geboren niet-westerse allochtonen (51 procent) en ruim de helft van de in het buitenland geboren westerse allochtonen (56 procent) heeft in 2004 deelgenomen aan het leefsituatieonderzoek. Dit zijn verrassend hoge percentages. De respons van de tweede generatie allochtonen is met 60 procent (niet-westers) en 62 procent (westers) nog hoger. Van de tien onderscheiden niet-westerse allochtone groepen neemt alleen van de eerste generatie Turken minder dan de helft deel aan het onderzoek. Hiermee is een antwoord op de eerste onderzoeksvraag gegeven.

De tweede onderzoeksvraag gaat in op de verschillen tussen de niet-westerse allochtonen. Verwacht was dat de respons van Surinamers en Antillianen/Arubanen hoger zou zijn dan van Turken, Marokkanen en overig niet-westerse allochtonen. Deze verwachting kwam echter maar zeer ten dele uit. Van de tweede generatie hebben alleen de Marokkanen een lagere respons. Bij de eerste generatie springen de Turken eruit met een lage respons, terwijl de Marokkanen en de overig niet-westerse allochtonen zich nauwelijks van andere allochtone groepen onderscheiden.

Anders dan de verwachting in de derde onderzoeksvraag verschillen allochtone mannen en vrouwen en allochtone jongeren en ouderen nauwelijks in deelname aan het POLS. Dit duidt erop dat er geen (additionele) selectiviteit in de respons is naar geslacht en leeftijd.

Anders dan verwacht, is het niet zo dat in drie onderscheiden verstedelijkte gebieden de respons van allochtonen en autochtonen dicht bij elkaar is komen te liggen in vergelijking met de oorspronkelijke, niet naar regio uitgesplitste, responskloof. Binnen de zeer sterk stedelijke gebieden nemen deze verschillen tussen autochtonen en allochtonen af. De verschillen worden ook beduidend kleiner buiten de (zeer) sterk verstedelijkte gebieden. Niet alleen is de responsachterstand op het platteland van de allochtonen gering, ook is de respons van de 'moeilijkste' groep op het platteland, de eerste generatie niet-westerse allochtonen, met 58 procent zeer behoorlijk. Maar binnen de sterk stedelijke gebieden blijft de discrepantie in de respons tussen autochtonen en allochtonen gehandhaafd.

Om meer zicht te krijgen op het effect van de stedelijkheidsgraad op de responsverschillen tussen de allochtone groepen (herkomst) is een regressie-analyse uitgevoerd. Door het toevoegen van stedelijkheidsgraad vermindert de invloed van herkomst aanzienlijk, maar verdwijnt deze invloed niet. Het tevens opnemen van geslacht, leeftijd en regio van de interviewers heeft daar nauwelijks effect op. Alleen de eerste generatie Turken heeft nog steeds een aanzienlijke responsachterstand op de autochtonen. Daarnaast is de respons van de eerste- en tweede generatie Marokkanen, en de eerste generatie westerse en niet-westerse allochtonen iets lager dan van de autochtonen.

Blijkbaar wordt het verschil in responsgedrag tussen allochtonen en autochtonen niet geheel verklaard door de stedelijkheidsgraad. Andere factoren, waarover (nog) geen informatie beschikbaar is, kunnen hierbij een rol spelen. In eerste instantie valt te denken aan sociaal-economische kenmerken, die toegevoegd kunnen worden aan het regressiemodel zodra deze gegevens beschikbaar zijn (zie hoofdstuk 5 voor een uitwerking op basis van het POLS 1998). Dit zal waarschijnlijk resulteren in een verkleining van de oorspron-

kelijke responskloof. Het is dan zeker niet uit te sluiten dat allochtonen feitelijk meer dan autochtonen bereid zijn om aan enquêteonderzoek mee te doen. De aanvullende maatregelen, zoals het inzetten van anderstalige interviewers en/of beloningen, om het responsgat te dichten, zouden wel eens vergeefse moeite kunnen zijn.

Literatuur

Schmeets, H., 2004, Respons van eerste generatie allochtonen in het POLS. *Bevolkingstrends* 52 (4), p. 92–97.

Groves, R.M. and M.P. Couper, 1998, *Nonresponse in household interview surveys* (Wiley, New York).

7. Slecht bereikbare allochtonen, autochtone weigeraars

Om de respons in het lopende POLS-onderzoek te verhogen, is in maart 2004 het minimale aantal pogingen dat de interviewer doet om contact te krijgen met de respondent verhoogd van drie naar zes. Dit had meteen resultaat. De respons nam fors toe, vooral onder de in het buitenland geboren allochtonen. De bereikbaarheid verbeterde, het aantal weigeringen om met het onderzoek mee te doen nam af.

1. Inleiding

Allochtonen doen doorgaans goed mee aan enquêteonderzoek. Cijfers uit het *Permanent onderzoek levenssituatie* (POLS) 2004 illustreren dit (zie hoofdstuk 6). Van slechts één groep, de in het buitenland geboren Turken, respondeert minder dan de helft (42 procent). De tweede generatie doet veel beter mee. Enkele groepen allochtonen participeren zelfs meer in het onderzoek dan autochtonen.

Idealiter zou de onderzoeksgroep een perfecte afspiegeling moeten zijn van de Nederlandse bevolking. Om diverse redenen is dit echter niet het geval en is de steekproefgroep onbedoeld selectief. De eerste reden is dat de bestanden van de Gemeentelijke basisadministratie (GBA), het kader voor de enquêtes, niet de namen bevatten van alle hier verblijvende Nederlanders. Personen die een half jaar of langer in Nederland verblijven, dienen zich in de gemeente van hun woonplaats te registreren. Personen die niet in de GBA zijn opgenomen, blijven buiten beeld.

De tweede reden van de selectiviteit van de steekproef is dat het GBA ook gevuld is met gegevens van personen die er ten onrechte geregistreerd zijn. Iemand is bijvoorbeeld overleden maar is nog niet uit het register verwijderd. Ook bevat het register administratieve fouten, zoals een niet bestaand adres. Het register kan ook verouderd zijn. Dan klopt de informatie van het register niet meer met de informatie tijdens de periode van het interview. De geselecteerde persoon woont niet op het adres, is inmiddels verhuisd of verblijft in een inrichting. In dergelijke gevallen is sprake van oneigenlijke non-respons, want de non-respons komt van fouten in het steekproefkader. Dit komt in 3,3 procent van de getrokken steekproef voor (*staat 7.1*). Daarvan is 0,3 procent niet bereikbaar door vertrek naar het buitenland, 2,2 procent is verhuisd, 0,1 procent is overleden, 0,4 procent is onvindbaar en 0,3 procent verblijft inmiddels in een tehuis of instelling.

Deze oneigenlijke non-respons komt vaker voor bij allochtonen dan bij autochtonen. Een groot deel van de allochtonen wordt niet thuis aangetroffen omdat zij verhuisd zijn binnen Nederland. Dit betreft bijna 5 procent van de

eerste-generatie westerse en niet-westerse allochtonen, 4 procent van de tweede generatie niet-westerse allochtonen en 3 procent van de tweede generatie westerse allochtonen. Van de autochtonen is bijna 2 procent verhuisd. Daarnaast is vooral onder de in het buitenland geboren westerse allochtonen een deel inmiddels naar het buitenland verhuisd. Voorts is een substantieel deel van de allochtonen onvindbaar. Het gaat om 1,6 procent van de eerste generatie niet-westerse en om 1,4 procent van de tweede generatie niet-westerse allochtonen. Dit probleem doet zich minder voor onder westerse allochtonen: 1,2 procent van de eerste generatie en 0,5 procent van de tweede generatie.

Staat 7.1
Aandeel respondenten en non-respondenten naar herkomstgroepering, januari–december 2004

	Autochtonen	Allochtonen				Totaal
		2e generatie		1e generatie		
		westers	niet-westers	westers	niet-westers	
	%					
Overleden	0,1	0,1	0,0	0,2	0,1	0,1
Verhuisd naar buitenland	0,2	0,8	0,3	2,1	0,8	0,3
Onbekend/onvindbaar	0,3	0,5	1,4	1,2	1,6	0,4
Instelling/ tehuis	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3	0,3
Verhuisd	1,8	2,9	3,9	4,9	4,5	2,2
Weigering	22,6	22,2	19,1	18,0	11,5	21,7
Geen gelegenheid	6,4	7,0	4,9	7,2	8,0	6,5
Taalbarrière	0,1	0,3	1,4	8,4	14,7	1,3
Geen contact	4,4	6,8	12,0	6,4	11,1	5,1
Respons	63,6	59,0	56,4	50,2	45,8	61,7
Afgebroken interview	0,2	0,1	0,3	1,0	1,6	0,3
Totaal	100	100	100	100	100	100
Aantal personen	26 671	1 597	708	1 144	1 838	31 958

Ook bij de uitvoering van het veldwerk is het niet altijd mogelijk om over alle personen van de steekproef informatie te krijgen. De interviewer kan de geselecteerde persoon voor het interview niet bereiken. Dit is de derde reden voor de selectiviteit van de steekproef. Het komt regelmatig voor. Van de geselecteerde personen is 5 procent niet bereikbaar. Vooral met niet-westerse allochtonen is het moeilijk contact krijgen. Van hen wordt 12 procent (tweede generatie) en 11 procent (eerste generatie) niet bereikt. Bij de westerse allochtonen blijft de uitval beperkt tot 7 procent en bij de autochtonen tot 4 procent. Maar ook als er wél contact is geweest, komt het niet altijd tot een vraggesprek. De vierde reden van de selectiviteit is het ontbreken van responsgeneigdheid. Van de autochtonen weigert 23 procent mee te doen. De tweede generatie allochtonen weigert iets minder vaak. De weigerpercentages liggen op 22 (westerse allochtonen) en 19 (niet-westerse allochtonen). De eerste generatie alloch-

tonen is het minst weigerachtig. Van hen weigert 18 procent (westerse allochtonen) en 12 procent (niet-westerse allochtonen). Weigeren is pas mogelijk nadat een contact tot stand is gekomen. Maar ook als de bereikbaarheid van allochtonen en autochtonen hetzelfde zou zijn, dan veranderen nauwelijks de verschillen in de weigerpercentages.

Een laatste, vijfde reden van selectiviteit in de steekproef is dat personen wel mee willen doen, maar daartoe niet in staat zijn, om wat voor reden ook. Het gaat dan om hoogbejaarden die niet zelfstandig een (vraag)gesprek kunnen voeren, en (eerste generatie) allochtonen die de Nederlandse taal in onvoldoende mate beheersen.

In dit hoofdstuk wordt nader onderzocht of allochtonen mogelijk om andere redenen niet meedoen aan enquêteonderzoek dan autochtonen. De volgende vragen komen aan de orde:

1. Met welke autochtonen en allochtonen is het lastig om contact te leggen voor een interview?
2. Wat is het effect op de respons van het verhogen van het aantal contactpogingen?
3. Welke autochtonen en allochtonen weigeren om deel te nemen aan een interview?

2. *Gevolgen van meer contactpogingen*

Om de respons te verbeteren, is in maart 2004 is het aantal contactpogingen uitgebreid van drie naar zes. Werd een respondent voorheen na drie vruchteloze pogingen meestal definitief afgeboekt, vanaf maart 2004 gebeurde dit pas na zes pogingen. De respons verbeterde direct. In de maanden januari-februari 2004 was nog 7 procent van de geselecteerde personen onbereikbaar, van maart tot december was dat nog maar 5 procent (*staat 7.2*). De winst van de maatregel om het aantal contactpogingen uit te breiden is dus twee procentpunt minder uitval. De cijfers leren ook dat er alleen een substantieel effect is bij de niet-westerse allochtonen: het percentage 'geen contact' daalt van 19 naar 11. Voor deze groep levert de maatregel dus 8 procentpunt contactwinst op. Toch blijft nog steeds 11 procent van de niet-westerse allochtonen, ondanks zes pogingen om met hen in contact te komen, voor enquêteonderzoek niet bereikbaar.

Een geslaagd contact betekent echter nog niet dat het tot een interview komt. De geselecteerde persoon kan immers weigeren om mee te doen, of wordt om een andere reden niet geïnterviewd, bijvoorbeeld omdat de taal een probleem is. Wat is nu werkelijk de winst van de grotere bereikbaarheid op de uiteindelijke respons?

De winst blijkt groter te zijn dan alleen het geringere uitvalverlies. Mét de grotere bereikbaarheid van de personen in de steekproef neemt ook het aantal weigeraars af, in het bijzonder onder de eerste generatie westerse allochtonen.

Staat 7.2
Wel of geen contact naar herkomstgroepering, januari–december 2004

	Autochtonen	Allochtonen				Totaal
		2e generatie		1e generatie		
		westers	niet-westers	westers	niet-westers	
<i>%</i>						
<i>Niet-bereikbaar vanwege geen contact</i>						
Januari-Februari	5	7	19	9	19	7
Maart-December	4	7	11	7	11	5
Totaal	5	7	13	7	12	5
<i>Weigeringen</i>						
Januari-Februari	24	25	21	25	14	23
Maart-December	23	23	20	19	12	22
Totaal	23	23	20	20	12	22
<i>Taalbarrière</i>						
Januari-Februari	0	0	2	7	16	1
Maart-December	0	0	2	10	16	1
Totaal	0	0	2	9	16	1
<i>Geen gelegenheid voor interview</i>						
Januari-Februari	7	8	7	10	9	7
Maart-December	7	7	5	7	9	7
Totaal	7	7	5	8	9	7

Opvallend is het geringe aantal weigeraars onder de eerste generatie niet-westerse allochtonen, zowel voor als na de contactmaatregel.

Taalproblemen zorgen voor een uitval van 1 procent. De uitbreiding van het aantal contactpogingen heeft de uitval vanwege taalproblemen niet vermeerderd. De tweede generatie allochtonen haakt nauwelijks af vanwege problemen met de taal: alleen een klein aantal (2 procent) niet-westerse allochtonen is de taal onvoldoende machtig om aan het vraaggesprek mee te doen. Het taalprobleem concentreert zich bij de eerste generatie westerse (9 procent) en vooral bij de niet-westerse allochtonen (16 procent).

Een andere reden waarom het interview niet kan doorgaan, is dat het in de desbetreffende maand niet mogelijk is om een afspraak te maken op een tijdstip dat zowel voor de interviewer als de respondent gelegen komt. In 7 procent komt dat voor, zowel bij autochtonen als bij allochtonen. Ook bij deze oorzaak van non-respons is vanaf maart 2004 geen toename waar te nemen.

Onbereikbaarheid verminderde in 2004 de respons met 5 procent, weigeringen nog eens met 22 procent, taalproblemen 1 procent en niet-gelegenheid 7 procent, bij elkaar 36 procent. In 2004 heeft dus 64 procent van de bevolking van

steden is de bereikbaarheid geringer dan op het platteland. Daarnaast is het lastiger om contact te krijgen met personen van 18 tot 35 jaar dan met andere leeftijdsgroepen. Als we rekening houden met deze verschillen in woongebied en leeftijdsopbouw, dan ligt de variatie in de onbereikbaarheid tussen 5 procent (autochtonen) en 9 procent (niet-westerse allochtonen).

Deze correctie voor stedelijkheid en leeftijd beperkt de verschillen in uitvalpercentages vanwege weigering, taalbarrière en geen gelegenheid tussen de vijf herkomstgroepen niet. Het blijkt dat het percentage weigeraars in stad en platteland gelijk is bij de vijf herkomstgroepen. Wel is er een leeftijdseffect: bij autochtonen en bij westerse allochtonen weigeren 35-plussers vaker dan jongeren. Dit resulteert echter niet in een bijstelling van de percentages weigeraars. Bij de taalproblemen zijn er geen verschillen tussen stad en platteland. Taalproblemen zijn ook niet gerelateerd aan leeftijd. Evenmin is er een relatie tussen 'geen gelegenheid' met leeftijd of woongebied.

Vooraf de constatering dat forse fracties van de eerste generatie westerse (9 procent) en niet-westerse allochtonen (16 procent) niet meedoen vanwege taalproblemen is opmerkelijk tegen de achtergrond dat het aandeel weigeraars beduidend lager is dan onder autochtonen en tweede generatie allochtonen. Dit kan betekenen dat een taalprobleem soms een verkapt weigering is. Indien deze twee oorzaken samengenomen worden, dan blijkt dat de non-respons van de eerste generatie allochtonen 5 tot 6 procent hoger ligt dan van de overige groepen.

4. *Conclusies en aanbevelingen*

Na de uitbreiding van het aantal contactpogingen is de respons van de eerste en tweede generatie niet-westerse allochtonen met 10 procent gestegen. Toch blijft een aanzienlijk deel van de niet-westerse allochtonen (11 procent) nog steeds onbereikbaar. Dit geldt in mindere mate voor de westerse allochtonen (7 procent non-contact) en de autochtonen (4 procent). Om de responscijfers te verhogen wordt aanbevolen om allochtonen nog vaker te benaderen en het aantal contactpogingen verder uit te breiden, bijvoorbeeld van zes naar acht.

Stedelijkheid en leeftijdsopbouw zijn bepalend voor de bereikbaarheid. Personen die in de grote steden wonen zijn moeilijker te bereiken dan personen die niet in een stad wonen. Ook is het lastiger om met 18- tot 35-jarigen in contact te komen dan met de andere leeftijdsgroepen. Aangezien allochtonen relatief vaak in de grote steden wonen en jonger zijn dan autochtonen, ligt in stedelijkheid en leeftijd een deel van de verklaring voor de slechtere bereikbaarheid van, vooral, de niet-westerse allochtonen. Het uitbreiden van het aantal contactpogingen zou selectief ingezet moeten worden, bij (een combinatie van) niet-westerse allochtonen, in de grote steden en bij de 18-35-jarigen.

Voor de andere componenten die de non-respons bepalen – weigeringen, taal en geen gelegenheid – bieden stedelijkheidsgraad en leeftijdsopbouw geen

verklaring voor de verschillen in de scores van autochtonen en allochtonen. Wel blijkt dat de oudere autochtonen en westerse allochtonen (35-plus) vaker weigeren om aan een onderzoek mee te doen dan de jongere. Bij onderzoek naar de strategieën om potentiële weigeraars over te halen om toch te participeren in het onderzoek is dus onder zowel autochtonen als westerse allochtonen bij ouderen meer winst te halen dan bij jongeren.

Naast maatregelen om de bereikbaarheid te verhogen en het aantal weigeraars te verminderen, kan geprobeerd worden de non-respons te verminderen door het taalprobleem aan te pakken. De taal speelt alleen een rol bij de eerste generatie allochtonen. Opmerkelijk is dat bij deze groepen het aantal weigeraars beduidend lager is dan bij de andere herkomstgroepen. Het oplossen van het taalprobleem zal zeker niet altijd respons opleveren. Er kan immers ook dan nog steeds geweigerd worden. Indien de eerste generatie allochtonen zich niet zou onderscheiden in het aandeel weigeraars, en dus eveneens 23 procent zou weigeren, dan blijft het taalprobleem beperkt tot zo'n 5 tot 6 procent; onder voorwaarde dat de non-respons als gevolg van taal en weigeren niet verandert. De eventuele winst die geboekt zou worden met het inzetten van anderstalige interviewers is dus op voorhand beperkt. Daar staat tegenover dat het werkelijke percentage weigeraars bij de eerste generatie allochtonen in werkelijkheid nog lager kan uitpakken aangezien een gedeelte is afgeboekt als 'weigeraar', terwijl daar een taalprobleem aan ten grondslag zou kunnen liggen. Een dergelijke veronderstelling zou echter duiden op een nog groter verschil in het percentage weigeraars met de andere bevolkingsgroepen, wat niet erg aannemelijk is.

Een ander pad om de respons op te krikken lijkt meer te beloven. Zo'n 6 tot 7 procent non-respons ontstaat omdat er in de maand van het onderzoek geen geschikt tijdstip gevonden kan worden om te praten. Door de veldwerkperiode zo te verruimen dat het interview ook nog in de volgende maand kan plaatsvinden, kan de non-respons teruggedrongen worden. Dit moet geen toegesneden maatregel worden voor bepaalde bevolkingsgroepen. Er zijn immers in dit opzicht geen verschillen tussen allochtonen en autochtonen, jong en oud, en tussen stad en platteland.

8. *De ontwikkeling van een benaderingsstrategie*

In dit hoofdstuk wordt de ontwikkeling van een benaderingsstrategie voor het Onderzoek gezinsvorming jonge allochtonen 2004 besproken¹⁾. Beschreven wordt hoe advies is ingewonnen en hoe kennis is vergaard over het uitvoeren van een onderzoek onder allochtone jongeren. Verder komt de pretest van de eerste versie van de aangepaste vragenlijst aan de orde. Tot slot wordt het resultaat gepresenteerd: de benaderingsstrategie bestaande uit de onderzoeksopzet, vragenlijst, aanschrijfbrief en informatiefolder, en interviewerinstructie.

1. *Inleiding*

In het *Onderzoek gezinsvorming* (OG) worden gegevens verzameld over de sociaaldemografische levensloop van mensen, over de gezinssamenstelling, relaties en de verwachtingen die mensen hebben ten aanzien van hun toekomst. Mede op basis van deze gegevens worden voorspellingen gedaan over de omvang en de samenstelling van de bevolking in de toekomst, de zogenoemde demografische prognoses.

Met het *Onderzoek gezinsvorming* zijn twee doelen gediend, te weten 1. het vergaren van informatie over huishoudens- en gezinsvorming als aanvulling op de demografische data uit de Gemeentelijke basisadministratie (GBA). Deze informatie wordt gebruikt voor verklarende analyses op microniveau; en 2. het opstellen van de nationale prognoses van bevolking en huishoudens, en het maken van bevolkingsscenario's (Latten en De Beer, 2002).

Bij het ontwerp van het OG2003 is besloten dat er extra inspanningen zouden worden verricht om gegevens te verzamelen onder allochtonen. In de voorgaande OG's zijn wel gegevens over allochtonen verzameld, maar de groep allochtonen in de steekproeven was te klein om betrouwbare prognoses op te baseren. Toch heeft, met name, het demografisch gedrag van de Turkse en Marokkaanse bevolkingsgroepen eigen kenmerken. Denk bijvoorbeeld aan de partnerkeuze. De omvang van deze groepen is van toenemende invloed op het gemiddeld demografisch gedrag van de bevolking van Nederland. Het feitelijk demografische gedrag van Turken en Marokkanen (vruchtbaarheid, relatievorming) is tegenwoordig af te leiden uit de GBA. Over sociaaldemografische aspecten en verwachtingen ontbreekt echter informatie.

Om betere data over allochtonen te krijgen, hebben Latten en De Beer (2002) voorgesteld om de vragenlijst van het OG2003 in een aanvullend onderzoek voor te leggen aan een steekproef van Turkse en Marokkaanse jongeren. Dit onderzoek levert inhoudelijke aanvullingen op de resultaten van het OG2003 voor de subgroep jonge Turken en Marokkanen die in de steekproef van het

OG2003 zijn ondervertegenwoordigd (Van de Stadt, 2002). Daarnaast dient het onderzoek een methodologisch doel. Het onderzoek moet de vraag beantwoorden hoe deze moeilijk waarneembare groep het beste kan worden benaderd om, ten eerste, een zo hoog mogelijke respons te halen en, ten tweede, de kwaliteit van de gegevens te verbeteren.

De middelen die ingezet worden om dit doel te bereiken moeten reproduceerbaar zijn voor andere CBS-onderzoeken. De voorbereidingen op deze tweede doelstelling, de benaderingsstrategie, is het onderwerp van dit hoofdstuk.

2. *De verschillende stappen binnen het onderzoek*

Voorafgaand aan het onderzoek is een aantal voorwaarden geformuleerd die nodig zijn om te zorgen dat het resultaat reproduceerbaar is voor latere CBS-onderzoeken. Zo is bepaald dat de nieuwe vragenlijst gebaseerd moest zijn op de originele vragenlijst van het OG2003 en dat deze niet vertaald zou worden. Dit impliceerde al direct dat de doelpopulatie zou bestaan uit tweede generatie Turken en Marokkanen, om taalproblemen op voorhand te voorkomen. De uiteindelijke doelpopulatie bestond uit Turkse en Marokkaanse jongeren van 18–27 jaar die in Nederland zijn opgegroeid. Het gaat om de tweede generatie en om de eerste generatie die al op 6-jarige leeftijd in Nederland woonde. Het veldwerk is uitgevoerd door de interviewers van het CBS. Er zijn geen nieuwe, allochtone interviewers geworven.

2.1 *Gesprekken met deskundigen*

Na een kort literatuuronderzoek zijn gesprekken gevoerd met zeven deskundigen op het gebied van allochtonenonderzoek. Het doel van de gesprekken was om te leren van andermans ervaringen. Wat zijn de *best practices*? Welke opvattingen leven er in de wereld van het allochtonenonderzoek?

De gesprekken waren erg uitvoerig en informatief en resulteerden in vele adviezen, waarvan een aantal meteen kon worden overgenomen. Zo is op advies van de deskundigen een aantal vragen verwijderd, bijvoorbeeld over het gebruik van anticonceptiemiddelen. Ook zijn vragen toegevoegd, bijvoorbeeld naar huwelijksmigratie. Volgens de deskundigen zou het geven van een beloning zeker nuttig zijn. Hun ervaring is dat 10 euro per respondent voldoende zou moeten zijn.

Een goede tip was om de aanschrijfbrief en informatiefolder aan te passen aan de doelgroep. De tekst zou minder formeel moeten zijn en er zou extra informatie gegeven moeten worden over het CBS. De deskundigen adviseerden dat de interviewers zo min mogelijk afspraken moesten maken omdat de jongeren zich niet goed aan afspraken houden. Beter is om meteen een interview af te nemen als een respondent thuis getroffen wordt. Vrijdag is een rustdag voor moslims en geen goede dag om hen te interviewen, de zaterdag is beter.

Tijdens de gesprekken met deskundigen werd duidelijk dat er veelvuldig onderzoek gedaan wordt onder allochtonen. Zij merkten ook dat de doelgroep overgeënuquêteerd lijkt te worden. Zij adviseerden om het onderzoek te presenteren als een algemeen onderzoek en niet als een specifiek onderzoek onder allochtonen.

Niet over alles waren de deskundigen het met elkaar eens. Zo dachten zij verschillend over het inzetten van allochtone interviewers. Er zijn zowel argumenten vóór als argumenten tegen te noemen. De twee gezichtspunten worden aardig samengevat door Veenman: 'Er zijn niet uitsluitend argumenten *voor*, bijvoorbeeld vanwege taal of de grotere bekendheid bij en dus het grotere vertrouwen van de groep. Er zijn ook argumenten *tegen* (...). Het eerste is dat allochtone interviewers bij minderhedenstudies gemakkelijk in een rollenconflict gebracht kunnen worden (...). Het tweede argument tegen "matching" is dat allochtone onderzoekers soms geen toegang tot (subgroepen binnen) de eigen bevolkingsgroep hebben (...). Het derde argument is dat respondenten er soms bezwaar tegen hebben openheid van zaken te geven aan iemand uit de eigen bevolkingsgroep, in plaats van aan een anonieme buitenstaander (...). Veeleer gaat het erom duidelijk te maken dat geen uniform antwoord te geven is op de vraag naar de wenselijkheid van zulke "matching". Steeds zullen verschillende overwegingen tegen elkaar afgewogen moeten worden' (Houtkoop en Veenman, 2002, p. 10).

Hoewel het CBS in het verleden bij enkele onderzoeken ervoor gekozen heeft om Turkse en Marokkaanse interviewers in te zetten (De Mast, 1985; CBS, 1991) is dat bij het *Onderzoek gezinsvorming jonge allochtonen* (OGJA) bij voorbaat uitgesloten. Daar de deskundigen niet eensluidend zijn in hun adviezen, kunnen we er voorzichtig van uitgaan dat we de opzet van het onderzoek niet benadelen door alleen autochtone interviewers in te zetten.

Verder kregen we nog adviezen die zeker nuttig waren, maar die niet uitvoerbaar waren in de huidige opzet van het onderzoek. Een voorbeeld was het advies om de steekproef beter uit te balanceren door ook eerste generatie allochtonen die na hun zesde jaar naar Nederland zijn gekomen in het onderzoek te betrekken. Dit advies is niet overgenomen omdat van tevoren de doelgroep bepaald was.

2.2 *Gesprekken met respondenten van het OG2003*

Een aantal allochtone personen die deelgenomen hebben aan het reguliere OG2003, is telefonisch herbenaderd om erachter te komen wat hun ervaringen zijn geweest met het interview en de vragenlijst. Met vijf respondenten is een nagesprek gevoerd. Tijdens de telefoongesprekken is onder andere gevraagd wat zij van het interview vonden, of zij vonden dat er te persoonlijke vragen gesteld werden en hoe het onderzoek volgens hen verbeterd kon worden.

Uit de gesprekken bleek dat zij het achteraf een prettig interview vonden. Sommigen gaven aan dat ze nog eerst overgehaald moesten worden door de interviewer, omdat het doel van het interview niet duidelijk naar voren kwam

in de aanschrijfbrief. Sommige vragen werden wel vreemd gevonden, bijvoorbeeld de vragen naar geloofsovertuiging en kerkbezoek. Ook vonden de respondenten wel degelijk dat er persoonlijke vragen in de vragenlijst zaten, maar geen van hen heeft hierom geweigerd een vraag te beantwoorden. Uit de gesprekken konden geen harde conclusies getrokken worden. Een aantal zaken was heel herkenbaar en de gesprekken bevestigden de ervaringen die zijn beschreven in De Graaf (2003) en met het OG Van Kerkoerle (1988).

2.3 *Opmerkingen van regiomanagers en veldinterviewers*

Interviewers zijn erg belangrijk bij de uitvoering van een onderzoek. Een goede interviewertraining is dan ook gewenst. Voordat een nieuwe training opgezet werd, is nagegaan aan welke informatie de interviewers behoefte hadden, omdat zij vaak zelf al bepaalde *best practices* hebben opgebouwd. Via de regiomanagers is een aantal vragen over het interviewen van allochtonen aan de interviewers gesteld.

De meeste interviewers meldden dat de gesprekken doorgaans zeer prettig verlopen. De respondenten zijn zeker bereid om mee te doen, soms willen ze zelfs meer vertellen dan gevraagd wordt. Af en toe lopen de gesprekken wat moeizaam, omdat de respondenten niet weten wat het CBS is of wat het interview inhoudt. De interviewer moet dan meer moeite doen om alles uit te leggen en om mensen over te halen. Vaak zijn mensen wantrouwend. Zij vermoeden dat de interviewer van een officiële instantie is en komt om hen te controleren, of dat het een onderzoek onder uitsluitend allochtonen is en willen daarom niet meedoen. Argwaan wegnemen is erg moeilijk, zeker als de interviewer het allemaal aan de deur moet uitleggen.

Een deel van de interviewers gaf aan dat ze een allochtone respondent niet anders benaderen dan een autochtone respondent. Anderen deden dat juist wel, bijvoorbeeld door hun kleding aan te passen en zich erop voor te bereiden om 'aan de deur' meer uit te leggen en meer te vertellen over het CBS en het onderzoek. Om mensen over te halen, benadrukten zij dat deelname anoniem is, dat het juist nodig is dat zij meedoen om een goed beeld te schetsen van de hele Nederlandse samenleving en dat het niet erg is als er meer mensen aanwezig zijn tijdens het interview. Dat laatste haalde voornamelijk vrouwen over de streep.

3. *Test met een eerste versie van de aangepaste vragenlijst*

De volgende stap in het onderzoek was om met de verzamelde adviezen een eerste versie van de vragenlijst op te stellen. De originele vragenlijst van het OG2003 is op een aantal punten aangepast. Onafhankelijk van de routes zijn 81 potentieel gevoelige vragen die niet cruciaal zijn voor de analyse verwijderd. Dit waren vragen over een eventuele scheiding van de respondent, kin-

deropvang in het verleden, redenen van onvruchtbaarheid, het gebruik van anticonceptiemiddelen en het opleidingsniveau van de ouders van de respondent.

Er bleef nog een aantal potentieel gevoelige vragen over. Zo is de vraag of de respondent (nog) in staat is kinderen te krijgen of te verwekken, niet verwijderd. Op basis van het antwoord op deze vraag wordt namelijk bepaald wat de vervolgvragen zullen zijn. Zo kan worden voorkomen dat mensen die onvruchtbaar zijn toch vragen moeten beantwoorden over het krijgen van kinderen. Besloten is wel om deze gevoelige vragen door middel van *computer assisted self interview* (CASI) en niet door *computer assisted personal interview* (CAPI) af te nemen. Het CASI afnemen van een interview wil zeggen dat de respondent zelf de laptop voor zich heeft en de antwoorden intypt in plaats van dat de interviewer de vragen voorleest en de antwoorden intoetst. De gedachte is dat een respondent dan eerlijker antwoorden zal geven vanwege de hogere privacyperceptie, want geen van de aanwezigen bij het interview kan zien of horen welke antwoorden de respondent geeft (De Leeuw et al, 1997).

Om de vragen via CASI voor te kunnen leggen aan de respondent, is de vraagstelling hier en daar aangepast. Zo zijn de enquêtrice-instructies opgenomen in de vraagteksten en heeft de (oorspronkelijk open) vraag naar het inkomen antwoordcategorieën gekregen. Het begin en het eind van de vragenlijst worden gewoon CAPI afgenomen. Het CASI-deel van het interview begint als de interviewer de melding krijgt dat de laptop naar de respondent gedraaid kan worden. Aan het eind van het CASI-deel krijgt de respondent de melding om te laptop terug te draaien naar de interviewer.

Er blijken veel vragen uit het OG overeen te komen met vragen uit de enquête *Sociaal-economische positie en voorzieningengebruik van allochtonen en autochtonen* (SPVA) (Martens, 1999). Om een goede vergelijking tussen het OGJA en de SPVA mogelijk te maken, is een aantal vragen uit het OGJA vervangen door SPVA-vragen. Zo is het blok 'Attituden' in zijn geheel aangepast (Zie voor details Schmeets, 2004).

Verder zijn extra vragen over de geloofsovertuiging en nieuwe achtergrondvragen, die extra gegevens over de respondent moeten opleveren, toegevoegd. Er wordt bijvoorbeeld gevraagd of men getrouwd, dan wel gescheiden is voor de Nederlandse wet, of men ooit voorgoed terug zou willen keren naar het herkomstland en er worden extra vragen over de achtergrond van de ouders van de respondent en over huwelijksmigratie gesteld. In totaal zijn 63 vragen toegevoegd.

Om na te gaan of de aanpassingen praktisch uitvoerbaar zijn, zijn proefinterviews gehouden met vijftien Turkse en Marokkaanse jongeren. De proefrespondenten zijn niet representatief voor de hele doelgroep. Er is geen evenwichtige verdeling tussen mannen en vrouwen en tussen Turken en Marokkanen. Drie proefrespondenten vielen buiten de leeftijdscategorie van de doelgroep van het OGJA, en het gemiddelde opleidingsniveau van de proefrespondenten lag hoger dan dat van de doelgroep (tabel 8.1). Toch is er een grote diversiteit tussen de proefrespondenten, waardoor veel verschillende routes binnen de vragenlijst gerepresenteerd zijn in de test. Eén respondente

was relatief laag opgeleid en was erg beschermd opgevoed, waardoor een erg conservatief deel van de doelgroep vertegenwoordigd werd. Een andere respondente was gescheiden en heeft ooit een ongewenste zwangerschap gehad. Vijf interviews zijn op het CBS gehouden, de andere interviews zijn op een plaats naar keuze van de respondent gehouden, bijvoorbeeld bij de proefrespondenten thuis, op het werk of zelfs één keer in een stationsrestaurant.

Tabel 8.1
Achtergrondgegevens van de proefrespondenten

Geslacht	Herkomst	Leeftijd	Opleiding	Huishouden ¹⁾	Huishoudensamenstelling
Vrouw	Turkije	27	Universiteit	Ja	Echtpaar zonder kinderen
Vrouw	Turkije	19	Vmbo	Nee	Echtpaar met 2 kinderen
Vrouw	Turkije	21	Vbo	Nee	Eenoudergezin met 2 kinderen
Vrouw	Turkije	18	Vmbo	Nee	Echtpaar met 2 kinderen en inwonende grootouders
Vrouw	Turkije	18	Vmbo	Nee	Eenoudergezin met 2 kinderen
Vrouw	Turkije	34	Heao	Ja	Echtpaar met 1 kind
Vrouw	Marokko	26	Mbo	Ja	Echtpaar met 2 kinderen
Vrouw	Marokko	31	Hbo	Ja	Eenoudergezin met 1 kind
Vrouw	Marokko	25	Hbo	Ja	Echtpaar zonder kinderen
Man	Turkije	21	Mbo	Nee	Echtpaar met 4 kinderen
Man	Turkije	24	Vmbo	Nee	Echtpaar met 2 kinderen en inwonende grootouders
Man	Turkije	26	Universiteit	Ja	Samenwonend stel
Man	Turkije	18	Vmbo	Nee	Echtpaar met 2 kinderen
Man	Marokko	24	Heao	Nee	Echtpaar met 4 kinderen
Man	Marokko	17	Vmbo	Nee	Echtpaar met 2 kinderen

¹⁾ Is de proefrespondent het hoofd van het huishouden of diens partner of niet.

Eén van de doelen van de test was informatie te verzamelen over praktische zaken, zoals: werken de routes in de vragenlijst of is het mogelijk om deze vragen CASI af te nemen? Een ander doel was om subjectieve evaluaties en meningen van de proefrespondenten te horen over de vragenlijst, en om te vernemen wat volgens hen de beste manier was om allochtone jongeren te benaderen.

De testinterviews leverden niet alleen informatie op over de vragenlijst en het onderzoek, maar gaven ook een beter inzicht in de doelgroep. De proefrespondenten waren heel goed in staat om de vragen zelf te beantwoorden op de computer. Zij vonden dat ook leuk om te doen. Eén proefrespondent durfde het niet aan om de vragen zelf te beantwoorden, omdat ze nog nooit met een laptop gewerkt had. Dat maakte duidelijk dat er een goede instructie voor de interviewers moet komen hoe ze hier in voorkomende gevallen mee moeten omgaan en hoe ze een respondent moeten uitleggen wat de bedoeling is.

De proefrespondenten hebben ook een aantal onvolkomenheden in de vragenlijst en vraagteksten naar voren gebracht. Zo was een aantal vraagteksten niet goed aangepast aan de CASI-mode. Het bleek dat er nog interviewerinstructies in vraagteksten stonden, en dat nog niet alle potentieel gevoelige vragen in het CASI-blok waren opgenomen. Ook is hier en daar de vraagvolgorde

aangepast. In deze testversie van de vragenlijst werd eerst gevraagd naar het belang van de herkomst van de partner, dan naar het belang van het geboorteland en ten slotte naar het belang van geloofsovertuiging. Tijdens de testinterviews bleek dat een aantal respondenten al bij de eerste vraag aangaf geloofsovertuiging belangrijker te vinden dan herkomst. Het lijkt daarom beter de volgorde van de vragen zo te wijzigen, dat eerst gevraagd wordt naar het belang van geloofsovertuiging en daarna naar afkomst. Eerst wordt de meest algemene vraag gesteld en daarna een meer specifieke vraag. Geloofsovertuiging is algemener dan afkomst; een Marokkaan is meestal moslim, maar een moslim hoeft niet altijd een Marokkaan te zijn. Daarnaast wordt het belang van afkomst zuiverder gemeten als al naar het belang van geloofsovertuiging gevraagd is.

Tot slot merkten de proefrespondenten op dat zij het belangrijk vonden om van tevoren extra informatie over CBS en het onderzoek te ontvangen. Onbekendheid met het bureau was een reden om niet mee te doen aan een interview. Om mensen extra te motiveren om mee te doen, is het geven van een beloning zeker nuttig.

4. *Het resultaat*

De hiervoor besproken stappen van het onderzoek hebben geleid tot een definitieve onderzoeksopzet, vragenlijst, aanschrijfbrief, informatiefolder en interviewerinstructie.

4.1 *Onderzoeksopzet*

Het *Onderzoek gezinsvorming jonge allochtonen* is uitgevoerd in de periode januari tot en met april 2004. Er is een steekproef getrokken van ongeveer 2 150 personen, met een gelijke verdeling tussen mannen en vrouwen, en Turken en Marokkanen. Ongeveer tachtig interviewers hebben het veldwerk uitgevoerd. Een experiment maakte deel uit van het onderzoek. Ten eerste is getest wat het effect is van het geven van een beloning. De helft van de respondenten kreeg in de aanschrijfbrief een aankondiging dat ze na deelname aan het onderzoek een cadeaubon toegestuurd zouden krijgen, de andere helft kreeg geen aankondiging en ook geen cadeaubon. Ten tweede is getest wat het verschil is tussen het CAPI dan wel CASI afnemen van een deel van de vragenlijst. In de helft van de gevallen is een deel van de vragenlijst met de meest gevoelige vragen CASI afgenomen, de andere interviews zijn geheel CAPI afgenomen.

4.2 De vragenlijst

De vragenlijst van het reguliere OG2003 is op de volgende punten aangepast:

- 88 vragen die potentieel gevoelig geacht werden en die niet noodzakelijk zijn voor de analyse zijn verwijderd.
- 84 vragen die extra relevante informatie over de doelgroep op moeten leveren, zijn toegevoegd.
- Om een goede vergelijking tussen het OGJA en de SPVA van het Sociaal en Cultureel Planbureau mogelijk te maken is een aantal vragen van het OGJA vervangen door SPVA-vragen.
- Om een deel van de vragenlijst CASI af te kunnen nemen, is de oorspronkelijke volgorde van de vragenblokken aangepast. Tevens is een aantal vraagteksten veranderd zodat een respondent de vragen zelf kan invullen.
- De interviewerinstructies zijn opgenomen in de vraagteksten, en vaktermen zijn vervangen of verwijderd. In de vragenlijst zijn twee meldingen toegevoegd, één voor de interviewer waarin aangekondigd wordt wanneer de laptop aan de respondent gegeven moet worden, en één voor de respondent wanneer hij de laptop weer moet teruggeven aan de interviewer.

4.3 Aanschrijfbrief en informatiefolder

De aanschrijfbrief en informatiefolder die gebruikt zijn voor het OG2003, zijn erg formeel en zakelijk geformuleerd. De informatiefolder geeft alleen algemene informatie het CBS en de krantenknipsels die erin staan hebben betrekking op alle onderzoeken van het CBS.

De brief en de folder zijn aangepast. De brief is meer gericht op jongeren en er wordt minder formele taal in gebruikt. Omdat een groot deel van de respondenten naar verwachting laag opgeleid is, staan er niet teveel moeilijke of ambtelijke woorden in. Ook wordt in de brief en in de folder uitgebreider ingegaan op wat het CBS is en doet en wat deelname aan een interview inhoudt. De privacy en anonimiteit van de respondent worden extra benadrukt. Tot slot zijn in de folder persberichten die voornamelijk gebaseerd zijn op analyses uit het OG2003 toegevoegd om te laten zien wat het CBS met de cijfers uit het onderzoek kan doen.

4.4 Interviewerinstructie

Als voorbereiding op het OGJA kregen de interviewers een instructie van een halve dag. Tijdens die instructie kregen zij te horen wat het doel was van het onderzoek en hoe de vragenlijst in elkaar zat.

Buiten de normale zaken die tijdens een instructie ter sprake komen, kregen de interviewers onderstaande informatie over een aantal specifieke eigenschappen van het OGJA:

1. Het OGJA heeft naast de algemene doelstellingen van het OG (het verzamelen van aanvullende demografische gegevens, het maken van bevolkingsprognoses) nog twee andere doelstellingen, te weten het verzamelen van aanvullende informatie over Turkse en Marokkaanse jongeren, en het verbeteren en optimaliseren van de benaderingsstrategie voor deze doelgroep.
2. Hoewel zij wisten dat het OGJA een onderzoek was onder Turken en Marokkanen, mochten de interviewers dit niet melden aan de respondenten.
3. De interviewers moesten zich houden aan de benaderingsstrategie zoals die is voorgeschreven door de Dienst Dataverzameling van het CBS.
4. Benadrukt werd dat veel Turkse en Marokkaanse jongeren hun afspraken slecht nakomen. Aanbevolen werd om, als een respondent thuis was en tijd had, het interview direct af te nemen.
5. Het was toegestaan om op zaterdag bij mensen langs te gaan. Bij Turkse en Marokkaanse jongeren is het aan te raden hier zeker gebruik van te maken. De vrijdag is minder geschikt. Het is een rustdag en veel mensen gaan naar de moskee. Benadrukt wordt het tijdstip van de bezoeken goed af te wisselen.
6. Het was niet verplicht om de interviews bij een respondent thuis af te nemen. Zeker voor de jongeren kan het helpen om hen erop te wijzen dat het interview ook ergens anders afgenomen kon worden.
7. Bij het interviewen van allochtonen is de taal vaak het grootste struikelblok. Voor het OGJA was dit niet het geval omdat alle respondenten in Nederland opgegroeid zijn en de Nederlandse taal spreken. Toch moest er rekening mee gehouden worden dat de jongeren een andere culturele achtergrond hadden en andere gebruiken kenden. Veel jongeren wonen nog thuis. Het kan dus gebeuren dat familieleden aanwezig zijn bij het interview.
8. De interviewers moesten weten dat de aanschrijfbrief en folder vernieuwd zijn. Geprobeerd is om een tekst te maken die de jongeren meer aanspreekt.
9. De interviewers moesten ervan doordrongen zijn dat hun inzet cruciaal is voor het slagen van het onderzoek en het experiment.
10. Tijdens de instructie is uitgebreid uitgelegd hoe het experiment in elkaar zat en welke rol de interviewers in het experiment speelden. Uitgelegd werd dat ten eerste de helft van de respondenten een deel van de vragenlijst zelf zouden kunnen invullen. De interviewers moesten erop letten dat ze een melding op het scherm kregen wanneer ze de laptop aan de respondent moesten geven. Zij moesten in staat zijn de respondenten uit te leggen hoe ze met de laptop om kunnen gaan en wat de bedoeling was. Ook moesten zij weten wat ze konden doen als een respondent de antwoorden niet zelf wilde of kon invullen in de laptop. Ten tweede krijgt de helft van de respondenten in de aanschrijfbrief de aankondiging dat ze een beloning kregen voor hun medewerking aan het onderzoek. Het onderzoek was zo opgezet dat een interviewer het eerste deel van de veldwerkperio-

de alleen maar respondenten had die geen beloning kregen en het tweede deel van de veldwerkperiode alleen respondenten die wel een beloning kregen (of *vice versa*). De interviewer kon de beloning niet zelf geven. Deze werd naar de respondent gestuurd zodra het interview binnen was. De interviewer mocht de beloofde beloning wel gebruiken om een respondent over te halen om mee te doen.

5. Tot slot

In dit hoofdstuk zijn de voorbereidingen op het *Onderzoek gezinsvorming jonge allochtonen* en het bijbehorende experiment beschreven. Tijdens dit vooronderzoek is veel kennis vergaard. Niet alleen over het doen van allochtonenonderzoek, maar ook over de doelgroep zelf. Daarnaast weten we iets meer over de praktijk van het interviewen.

Het onderzoek heeft veel informatie opgeleverd over hoe andere instanties een onderzoek onder allochtonen opzetten. Gebaseerd op alle gesprekken die gevoerd zijn met deskundigen op het gebied van allochtonenonderzoek, respondenten, interviewers en proefrespondenten is een voorstel gedaan over de opzet van het OGJA.

Het veldwerk, alsmede de resultaten van het experiment en inhoudelijke bevindingen van het OGJA zijn dit hoofdstuk niet besproken. De ervaringen van de interviewers in het veld komen in hoofdstuk 9 aan de orde. Vervolgens wordt in hoofdstuk 10 ingegaan op de opzet en resultaten van het experiment. De meer inhoudelijke bevindingen, zoals relatievorming en opvattingen van jonge allochtonen, staan in de hoofdstukken 14 en 15 vermeld.

Naar aanleiding van de resultaten uit dit vooronderzoek, het experiment, het veldwerk en de evaluatie met de interviewers is een advies uitgebracht aan de Dienst Dataverzameling van het CBS over welke benaderingsstrategie voor allochtonen het CBS in de toekomst zou kunnen toepassen (zie Schmeets, e.a., 2005).

Literatuur

CBS, 1991, De gezondheidsenquête Turkse ingezetenen in Nederland, 1989/1990 (Sdu-uitgeverij/CBS-publicaties, 's-Gravenhage).

Graaf, A. de, 2003, Turken en Marokkanen in het OG1998, Interne CBS-notitie (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen).

Houtkoop, H. en J. Veenman, 2002, Interviewen in de multiculturele samenleving. (Koninklijke Van Gorcum, Assen).

Kerkoerle, J.H.A. van, 1988, Veldwerkverslag onderzoek gezinsvorming, CBS-rapport H5344-88-S8/intern (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen).

Latten, J., 2002, OG 2003 onder allochtonen in het kader van Strategisch programma non-respons en moeilijk waarneembare groepen. Intern CBS-rapport (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen).

Latten, J., en J. de Beer, 2002, Onderzoek gezinsvorming 2003. Interne CBS-notitie (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen).

Leeuw, E.D. de, Hox, J.J., Kef, S. and M. van Hattum, 1997, Overcoming the problems of special interviews on sensitive topics: computer assisted self-interviewing tailored for young children and adolescents. Proceedings of the Sawtooth Software conference, p. 1-14.

Martens, E.P., 1999. Minderheden in beeld. De SPVS-98 (NIWI, Amsterdam).

Mast, F.A.C., de, 1985, Veldwerkverslag leefsituatie-onderzoek culturele minderheden (Turken en Marokkanen). CBS-rapport H6656-85-S8/intern (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen).

Schmeets, H., 2003, Over het meten van attitudes in het OGJA: enkele kanttekeningen en aanbevelingen. Interne CBS-notitie 14 augustus 2003 (Centraal Bureau voor de Statistiek, Heerlen/Voorburg).

Schmeets, H., Brakel, J. van den, Feskens, R., Geers, X., Graaf, A. de, Luiten, A., Riele, S. te, Schouten, B. en R. Vis-Visschers, 2005, Adviesnota veldwerk allochtonen. CBS-rapport SOO-2005-H10 (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen).

Stadt, H. van de, 2002, Steekproef allochtonen voor het OG 2003. Intern CBS-rapport (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen).

Noot in de tekst

¹⁾ Dit hoofdstuk is een bewerkte versie van Vis-Visschers, R.J.W.M., 2004, Eindverslag voorbereidingen onderzoek relatie- en gezinsvorming jonge allochtonen, CBS-rapport H480-04-TMO/Intern (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen).

9. *Veldwerkevaluatie: interviewers over het interviewen van jonge allochtonen*

Binnen het CBS vinden evaluatiebijeenkomsten over persoonsenquêtes plaats met de uitvoerders van het veldwerk, de interviewers. Het doel van deze evaluaties is om informatie te krijgen over het verloop van het onderzoek en over eventuele knelpunten die interviewers en respondenten ervaren. Deze informatie resulteert in kleine of grote aanpassingen in de opzet van het onderzoek, de benaderingswijze of de vragenlijst. Vooral nieuwe onderzoeken worden uitgebreid geëvalueerd. In dit hoofdstuk worden de resultaten van de evaluatie van het Onderzoek gezinsvorming jonge allochtonen besproken.

1. *Inleiding*

Binnen het CBS is het interviewproces in sterke mate gestandaardiseerd (Snijkers en Kockelkoren, 2003). Toch is er voldoende ruimte voor interviewers om, inspeland op de afwisselende onderzoeksomstandigheden, speciale strategieën te gebruiken om informatie van respondenten te verkrijgen. Voor het *Onderzoek gezinsvorming jonge allochtonen* (OGJA) is zo'n specifieke benaderingsstrategie ontwikkeld (zie hoofdstuk 8). Een deel van de allochtonen ontving een beloning en ook de wijze van interviewen week af van de reguliere onderzoeken: een deel van de respondenten kon de antwoorden op de vragen zelf in de computer invoeren.

Begin januari 2004 zijn tachtig interviewers over deze benaderingsstrategie geïnstrueerd. Tijdens deze instructies is tevens gesproken over het omgaan met allochtone respondenten. Vooral op dit laatste punt waren de verwachtingen bij de interviewers erg verschillend. Sommige interviewers hadden in de dagelijkse praktijk al veel te maken met allochtone respondenten en hadden hun benaderingsstrategie daar zelf al op aangepast. Andere interviewers zagen meer tegen het onderzoek op. Zij waren minder vertrouwd met de doelgroep en vonden de vragen soms erg gevoelig. Zij verwachtten daarom dat ze moeilijke situaties tegen zouden komen.

Het veldwerk voor het OGJA is in de periode januari–april 2004 uitgevoerd. Met bijna duizend jonge Turken en Marokkanen is een vraaggesprek gehouden. Om na te gaan hoe het interviewen uiteindelijk is verlopen, is het onderzoek uitgebreid onder de interviewers geëvalueerd. Tijdens deze evaluatie is speciale aandacht gegeven aan de volgende onderwerpen:

- de benaderingsstrategie;
- de nieuwe vragen in het onderzoek;
- het verloop van de vraaggesprekken met Turkse en Marokkaanse jongeren;
- het gebruik van *computer assisted self interviewing* (CASI); en
- de beloning.

De resultaten van de evaluatie geven inzicht in de bijzonderheden van het benaderen van jonge allochtonen. De ervaringen van het OGJA kunnen gebruikt worden bij de opzet en uitvoering van andere, toekomstige onderzoeken onder deze doelgroep, maar zijn ook voor de bestaande onderzoeken nuttig. Ook hiervoor worden immers jonge allochtonen benaderd.

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de volgende vragen:

1. Welke evaluatiemethode voor het evalueren van persoonsenquêtes wordt gebruikt?
2. Wat zijn de resultaten van de evaluatie van het OGJA?
3. Wat leren de bevindingen voor toekomstig onderzoek onder (jonge) allochtonen?

2. *De evaluatiemethode*

Voor de evaluatie is gebruik gemaakt van een methode die standaard gebruikt wordt binnen het CBS (Burgers, 2000). Deze evaluatietechniek is gebaseerd op een clustertechniek, de *group concept mapping* (Trochim, 1989). Deze methode voorziet erin om ongestructureerde informatie in groepsverband te structureren. Groepsleden wordt eerst gevraagd hun eigen ideeën over een bepaald onderwerp naar voren te brengen. In het geval van deze evaluatie is het onderwerp het veldwerk van het OGJA. De ideeën zijn naar voren gebracht in de vorm van stellingen over de problemen, onduidelijkheden maar ook de positieve zaken die tijdens de uitvoering van het veldwerk zijn voorgekomen.

Vervolgens wordt gezocht naar samenhang tussen de individuele groepsleden door elk groepslid een score te laten toekennen aan de naar voren gebrachte ideeën. Voor de evaluatie van het OGJA hebben deelnemers aan elke stelling een cijfer gegeven van 1 'helemaal oneens' tot 10 'helemaal eens'. Op deze manier wordt duidelijk of groepsleden het eens of oneens zijn met bepaalde ideeën. Hoe hoger de gemiddelde score, hoe breder een stelling onder de groepsleden wordt gedragen. Dit geeft een goed beeld van zowel de problemen als de positieve kanten van het onderzoek.

Voor de evaluatie zijn twintig veldinterviewers uit verschillende regio's en gebieden met verschillende stedelijkheidsgraad uitgenodigd. De ervaring heeft geleerd dat een evaluatie met een dergelijke groep interviewers representatief is voor het hele interviewercorps.

3. *Resultaten van de evaluatie*

Tijdens de evaluatie hebben de interviewers een groot aantal stellingen naar voren gebracht. De stellingen met de hoogste scores zijn gesorteerd op gemiddelde score. Ze zijn per onderwerp gegroepeerd en worden ook per onderwerp besproken.

3.1 Het benaderen van Turkse en Marokkaanse jongeren

De geselecteerde persoon krijgt altijd eerst bericht van het CBS dat er een interviewer langs komt. De interviewer bezoekt vervolgens het adres op zoveel mogelijk verschillende tijdstippen om in contact te komen met de geselecteerde persoon. Als er niemand thuis is, of niet open wordt gedaan, stopt de interviewer een kaart in de brievenbus. Op de kaart staat dat de interviewer langs is geweest en binnenkort weer langs komt om een afspraak te maken voor een interview. Is er wel contact geweest, dan probeert de interviewer een afspraak te maken voor het interview.

Dit is de standaardprocedure. Voor het OGJA is deze procedure aangepast. Op basis van eerdere ervaringen werd verwacht dat het moeilijk zou zijn om afspraken te maken met jonge allochtone jongeren (zie hoofdstuk 8). Daarom kregen de interviewers het advies om het interview, zo mogelijk, meteen af te nemen. Geadviseerd werd ook om de vrijdag te vermijden (Geers en te Riele, 2004).

De evaluatie laat zien dat het ondanks alles moeilijk is om jonge Turken en Marokkanen te bereiken (*staat 9.1*). Ze zijn vaak niet thuis of blijken toch niet op het genoemde adres te wonen. Ook kunnen er tijdens het eerste contact al taalproblemen ontstaan, ook al spreekt de onderzoekspersoon wel goed Nederlands. Dit gebeurt als een andere persoon uit het huishouden die geen Nederlands spreekt de deur open maakt. Het is dan moeilijk om duidelijk te maken dat de interviewer contact zoekt met de niet aanwezige medebewoner. Zelfs het uitwisselen van (mobiele) telefoonnummers wordt dan al complex.

Een probleem is voorts dat de allochtone huishoudens over het algemeen groter en complexer zijn, bijvoorbeeld door inwonende familieleden. Een interviewster vertelde dat ze veel moeite had gedaan om iemand te bereiken. Toen ze hem eindelijk thuis trof, bleek hij een neef van de onderzoekspersoon met dezelfde naam die ook op het adres woonde. Toen kon de zoektocht opnieuw beginnen.

Staat 9.1
Evaluatie van de benadering van jonge allochtonen

Stelling:	Score
Het onderzoek was heel leuk om te doen, omdat de mensen erg gastvrij waren.	8,5
De onderzoekspersonen waren erg gastvrij.	8,2
Het benaderen gaat moeilijk, omdat het telefoonnummer niet snel wordt gegeven of door een taalbarrière bij de overige familieleden.	7,9
Het is vervelend dat afspraken niet werden nagekomen.	7,4
Onderzoekspersoon was vaak niet thuis voor het eerste contact en er kwam geen info van overige gezinsleden.	7,3
Afspraken werden meerdere keren niet nagekomen door onderzoekspersonen.	7,2
Veel onderzoekspersonen met een hbo- of mbo-opleiding waren erg positief over het onderzoek.	7,0
Onderzoekspersoon woonde vaak niet op genoemd adres.	7,0
Er werd vaak gevraagd of het onderzoek alleen onder Turken en Marokkanen was.	5,8
Onderzoekspersonen kunnen/mogen soms niet thuis geïnterviewd worden.	5,6

Interviewers merkten verder op dat een gemaakte vervolgspraak vaak niet werd nagekomen: de afspraak wordt vergeten. Het maken van een afspraak kan bovendien een (gecompliceerde) manier zijn geweest om een verzoek tot interviewdeelname te weigeren. Sommige interviewers meldden dat jongeren soms wel bereikt kunnen worden op vreemde tijden, bijvoorbeeld na 10 uur 's avonds.

Het was al bekend dat respondenten soms niet thuis geïnterviewd wilden worden. In de instructie is daarom benadrukt dat het interview ook op een andere plaats kon worden afgenomen. Dit is inderdaad voorgekomen. Waarschijnlijk verwachtten deze respondenten dat de vragenlijst gevoelige vragen bevatte en wilden zij niet dat ouders of andere familieleden meeluisterden.

Deskundigen adviseerden om het onderzoek te presenteren als een algemeen onderzoek (zie hoofdstuk 8). Het ging immers om een uitbreiding van het *Onderzoek gezinsvorming*. Als daarnaar gevraagd werd, konden de interviewers zeggen dat het CBS in het onderzoek in het bijzonder jonge Turken en Marokkanen aan het woord wilde laten komen.

Respondenten vroegen regelmatig of het onderzoek speciaal voor Turken en Marokkanen was. Als de interviewers dit bevestigden, had dit vervolgens geen negatief effect op de respons. Met name hoger opgeleide jongeren ervoeren het onderzoek als positief. Vlak na het incident op het Terra College op 13 januari 2004 en de aanslag in Madrid op 9 maart 2004 werden onderzoekspersonen wel argwanender. Er kwamen meer vragen over het doel van het onderzoek en het kostte de interviewers meer moeite de respondenten over te halen om mee te doen.

Interviewers gaven ten slotte aan dat allochtonen, zodra er contact is, meer bereid zijn om deel te nemen aan het interview dan autochtonen. Dat spoorde met de responsoverzichten waaruit blijkt dat allochtonen minder vaak weigeren dan autochtonen (zie hoofdstuk 6). Die bereidheid om mee te doen gaat gepaard met een grote gastvrijheid. Ondanks de moeite die het soms kostte om de respondenten te bereiken, was het onderzoek mede daardoor erg leuk om te doen.

3.2 *Het verloop van het vraaggesprek*

De verwachting was dat in het onderzoek een aantal onderwerpen taboe zou zijn. Met name de vragen naar vruchtbaarheid zouden gevoelig kunnen liggen (zie hoofdstuk 8). Interviewers hebben ervaren dat niet zozeer de respondenten, maar vooral de ouders of andere familieleden soms problemen hebben met deze vragen. Zij hadden af en toe de indruk dat de respondenten andere antwoorden gaven als de ouders bij het interview aanwezig waren. Sommige interviewers hebben meegemaakt dat de vragen argwaan wekten en boze reacties opriepen bij de ouders. 'Waarom wilt u dit weten, dat gaat u toch niks aan?', kregen zij dan te horen. Toch zijn dit incidenten geweest, het beantwoorden van de gevoelige vragen heeft niet tot grote problemen geleid, integendeel. Uit de stellingen (*staat 9.2*) komt naar voren dat het vraaggesprek

over het algemeen goed verliep. Een onderwerp als relatie- en gezinsvorming spreekt tot de verbeelding. Zowel interviewers als respondenten vonden het dan ook leuk om aan het onderzoek mee te werken.

Staat 9.2
Evaluatie van het vraagggesprek

Stelling:	score
De vragen en de routing van de vragen gaven geen problemen.	8,7
Respondenten wilden bijna allemaal meedoen aan vervolgonderzoek, omdat ze het onderzoek leuk vonden.	8,5
Respondenten weten vaak zelf niet tot welke stroming binnen de Islam ze behoren.	7,6
De respondent weet vaak niet wanneer de ouders naar Nederland zijn gekomen.	7,0
De huishoudbox is vaak moeilijk in te vullen vanwege moeilijke gezinssamenstelling en onbekende geboortedata.	6,9
Het woord 'allochtonen' moet vermeden worden in dit onderzoek.	6,7
'Kerkelijke gezindte' is een moeilijk begrip voor de doelgroep.	6,6
De vragenlijst riep een suggestieve sfeer op van het zoeken naar bevestiging over bijv. het halen van een bruid uit het buitenland.	6,5
Het was lastig om de huishoudbox in te vullen, omdat de huishoudensamenstelling vaak afweek en men leeftijden en datum van immigratie niet wist.	6,4
De vraag 'zou u voorgoed terug naar Turkije willen gaan' is te direct.	6,4
Specifieke vragen aan voornamelijk meisjes leverden argwaan op bij andere familieleden (leeftijd van kinderen krijgen, wel/niet willen samenwonen etc.).	4,1

Slechts een klein aantal vragen gaf problemen. Zo bleken respondenten toch niet altijd te weten bij welke stroming binnen de islam ze hoorden. Interviewers kregen vaak te horen: 'Doe maar algemeen'. Dit resultaat is onverwacht. De verschillende stromingen waren juist aan de antwoordcategorieën toegevoegd omdat islamitische respondenten eerder hadden aangegeven dat ze deze mogelijkheid misten.

Net als in de proefinterviews bleken ook de vragen over de samenstelling van het huishouden in de huishoudbox soms lastig (zie hoofdstuk 8). Zoals eerder al werd opgemerkt wijkt de samenstelling van Turkse en Marokkaanse huishoudens nog al eens af van het gemiddelde Nederlandse huishouden. Er wonen vaker niet-gezinsleden zoals neven of grootouders op hetzelfde adres. Verder zijn geboortedata, vooral van ouders, vaak niet bekend en weten respondenten lang niet altijd in welk jaar hun ouders geïmmigreerd zijn.

De verwachting dat allochtonen moeite hebben met bepaalde begrippen is in de evaluatie bevestigd. Een moeilijk begrip was 'kerkelijke gezindte'. De interviewer moest vaak uitleggen wat met deze term bedoeld werd.

Interviewers merkten verder op dat de vragenlijst gemaakt leek met de heersende (voor)oordelen over jonge Turken en Marokkanen in het achterhoofd. Hierdoor ontstonden soms vreemde gesprekken, bijvoorbeeld wanneer de respondent geen binding had met Turkije of Marokko. Eén van de interviewers had een gesprek met een blonde, Hollandse jongen van 19 jaar die de vragen naar het belang van een toekomstige partner uit Turkije niet begreep. Toch was deze respondent wel degelijk een tweede generatie allochtoon. Zijn vader was in Turkije geboren toen zijn grootvader daar tijdelijk voor werk gedetacheerd was. Deze respondent wilde gelukkig nog wel aan een eventueel

vervolgonderzoek meedoen, onder voorwaarde dat het CBS niet meer van die vreemde vragen zou stellen.

Dit soort situaties waren overigens uitzonderlijk. Interviewers hebben weinig opmerkingen over de vragen gekregen. Ze voelden zich vooral zelf soms ongemakkelijk met de vragenlijst.

3.3 *Het CASI-deel van de vragenlijst*

Het zelf invullen van de vragenlijst gaf nauwelijks problemen. Uit de stellingen (*staat 9.3*) blijkt dat interviewers dit deel van het interview wel wat lang vonden duren. In de tijd dat de respondent de vragen beantwoordde, kon de interviewer niet veel anders doen dan wachten. Dat was soms vervelend. Desondanks denkt een aantal interviewers dat een CASI-vragenlijst voor jonge allochtonen wel nuttig is.

Staat 9.3
Evaluatie van het CASI-deel van de vragenlijst

Stelling:	Score
Het CASI-gedeelte duurde lang voor de interviewer.	7,7
Zelf invullen was niet altijd een succes (wilden dat familieleden mee konden luisteren, of konden niet goed begrijpend lezen/met computer omgaan).	5,9
Bij CASI zit de interviewer vaak lang niks te doen, dat is vervelend.	5,5

Het is niet vaak voorgekomen dat respondenten de vragen niet zelf wilden of konden beantwoorden. Interviewers troffen soms zelfs heel enthousiaste respondenten die niet alleen het CASI-deel, maar de hele vragenlijst zelf invulden. Toch ging het niet altijd helemaal goed. Een aantal respondenten wilde dat de interviewer de vragen voorlas, zodat familieleden de vragen ook konden horen en er geen sfeer van geheimzinnigheid zou ontstaan. Anderen begrepen de vragen niet of konden niet zo goed met de computer overweg. Enkele respondenten raakten geïrriteerd bij sommige vragen, misschien wel omdat de interviewer in het CASI-deel van de vragenlijst geen invloed heeft op de toon van de vraag. Door het accent anders te leggen, kan een vraag heel anders overkomen. Ook kan de interviewer bij CASI niet meteen ingrijpen als een vraag niet goed valt.

3.4 *De beloning*

De beloning is om logistieke redenen achteraf naar de respondent gestuurd. Interviewers hadden het prettiger gevonden als zij de beloning zelf konden overhandigen. Zij dachten dat een beloning dan meer effect had op de respons. Nu was er volgens de meeste interviewers geen positief effect van de beloning. De resultaten van het onderzoek ondersteunden dit.

Staat 9.4
Evaluatie van de beloning

Stelling:	Score
Het zou beter zijn geweest om de beloning meteen te overhandigen na het interview.	9,4
De interviewer had de beloning graag zelf afgegeven: het is voor onderzoekspersonen niet prettig dat ze moeten wachten.	8,5
Het beloven van een beloning maakte geen verschil voor de respons.	8,2
Als respondenten er achter komen dat de een wel een beloning krijgt en de ander niet, dan is dat erg vervelend voor de interviewer.	5,4

De geïnterviewden hadden soms van anderen al gehoord dat ze voor het onderzoek een beloning kregen. Maar de groep die achteraf een beloning kreeg, was van tevoren bepaald. Het is natuurlijk vervelend om iemand die een beloning verwacht teleur te stellen en het kan extra lastig zijn om iemand dan nog over te halen om mee te doen. Deze situaties zijn overigens niet vaak voorgekomen en het is de interviewers meestal gelukt om hier op een goede manier mee om te gaan.

4. Conclusie

In dit hoofdstuk is ingegaan op het interviewen van allochtonen. De ervaringen van de interviewers zijn besproken aan de hand van de evaluatie van het *Onderzoek gezinsvorming jonge allochtonen*.

Uit de evaluatie komt opnieuw naar voren dat Turkse en Marokkaanse jongeren soms moeilijk te bereiken zijn. Het blijft relevant om het adres op veel verschillende, en soms voor Nederlandse begrippen vreemde tijdstippen, laat op de avond of in het weekend, te benaderen. Waarschijnlijk is deze benaderingswijze vaak passend voor alle jongeren tussen 18 en 28 jaar. Zij hebben tenslotte een druk sociaal leven buiten de deur. Daarnaast is het belangrijk dat interviewers blijven proberen een vraaggesprek meteen te voeren en zo min mogelijk afspraken te maken. Afspraken worden immers vaak niet nagekomen.

Verder blijkt opnieuw dat het belangrijk is om gevoelige vragen zorgvuldig te formuleren, zeker als het interview CASI wordt afgenomen. In het OGJA was de formulering niet aangepast, ook om de resultaten van het CAPI- en CASI-onderzoek vergelijkbaar te houden. Bij toekomstige CASI-vragenlijsten zou hier wel speciale aandacht aan besteed moeten worden.

Het achteraf geven van een beloning blijkt niet optimaal te werken. Het is misschien beter om de beloning meteen te geven. Dit is niet alleen leuker voor de interviewer, maar kan ook een positief effect hebben op de respons. Ook moet vooral binnen kleine en hechte gemeenschappen zorgvuldig omgegaan worden met het variëren in het wel en niet belonen. Dit kan verwachtingen oproepen bij respondenten en kan de interviewer in een vervelende situatie brengen.

Ten slotte wordt uit de evaluatie duidelijk dat enquêteonderzoek onder jonge allochtonen zonder veel problemen uitgevoerd kan worden. Op enkele irrita-

ties na over gevoelige vragen zijn de gesprekken prettig verlopen. Geconstateerde knelpunten hebben niet tot grote problemen geleid en interviewers geven aan dat zichzelf én de respondenten het leuk vonden om aan het onderzoek deel te nemen. Bovendien leren de responscijfers dat een meerderheid bereid is om deel te nemen aan een onderzoek over relatievorming.

Literatuur

Burgers, W., 2000, Beschrijving evaluatiemethode persoons- en gezinsenquête. Intern CBS-rapport (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen).

Geers, A.M.C. en Riele, S.M.M. te, 2004, Onderzoek gezinsvorming jonge allochtonen. Programma instructie. CBS-rapport H183-03-SOO/intern (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen).

Snijkers en Kockelkoren, 2003, De gestandaardiseerde benaderingsstrategie 2003: evaluatie en aanbevelingen. CBS-rapport H415-04-SOO/intern (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen).

Trochim, W.K., 1989, An introduction to concept mapping for planning and evaluation. In: Trochim, W., (ed.), A Special Issue of Evaluation and Program Planning, 12, p. 1-16.

10. *Effecten van beloningen en dataverzamelmethode bij jonge allochtonen*

In het Onderzoek gezinsvorming jonge allochtonen is langs experimentele weg getest wat het effect is van een vooraf aangekondigde beloning op de respons en van twee verschillende methoden van dataverzameling op antwoorden. De beloning bestond uit een cadeaubon van 10 euro. De beloning had geen effect op de respons van Turken, wel van de Marokkanen. Daarnaast is onderzocht wat het effect is op de antwoordpatronen als de geïnterviewde de gevoeligste vragen uit de vragenlijst zelf op de computer invult en niet antwoordt op vragen van de interviewer. Bij het zelf invullen wordt bij de attitudevragen een duidelijke toename van het percentage 'weet niet' of 'geen mening' waargenomen.

1. *Inleiding*

Het Onderzoek gezinsvorming jonge allochtonen (OGJA) is in de eerste vier maanden van 2004 uitgevoerd. Omdat de respons onder jonge allochtonen doorgaans laag is, is dit steekproefonderzoek gebruikt om een gerichte benaderingsstrategie voor deze doelgroep te ontwikkelen en uit te testen. Deze strategie is gericht op het verhogen van de respons en het verbeteren van de kwaliteit van de verzamelde gegevens (zie ook hoofdstukken 8 en 9; Vis-Visschers, 2004).

Het effect van twee factoren van deze benaderingsstrategie is getest in een experiment dat is ingebouwd in dit steekproefonderzoek. De eerste factor is het wel of niet geven van een vooraf aangekondigde beloning ter waarde van 10 euro. Uit de literatuur is bekend dat het geven van een beloning leidt tot een hogere respons (Groves and Couper, 1998). Ook in het *Onderzoek gezinsvorming* (OG) is het positieve effect van beloningen op de respons via een experiment aangetoond (Van den Brakel en Renssen, 2000). Toch wordt in dit onderzoek gekozen om te experimenteren met een beloning om aan te tonen wat het effect van de maatregel is onder jonge allochtonen. Het geven van beloningen aan respondenten is geen standaardbeleid binnen het CBS. Voordat het wordt toegepast, moet het positieve effect op de respons met een experiment zijn aangetoond.

De tweede factor is het gebruik van twee verschillende manieren van dataverzameling. Een gebruikelijke manier van data verzamelen op het CBS is dat de interviewer bij de respondent op bezoek komt en via een vraaggesprek een vragenlijst op een laptop invult. Dit wordt *computer assisted personal interviewing* (CAPI) genoemd. Deze manier van data verzamelen heeft als nadeel dat de respondent onvoldoende privacy kan hebben bij het beantwoorden van

vragen over onderwerpen zoals partnerkeuze en relatievorming. Hierdoor bestaat het gevaar dat de verzamelde gegevens over dergelijke onderwerpen vertekend worden. Dit kan worden ondervangen door de respondent de privacygevoelige vragen zelf op de laptop in te laten vullen (De Leeuw e.a., 1997). Deze manier van data verzamelen wordt *computer assisted self interviewing* (CASI) genoemd. De verwachting is dat de wijze van interviewen geen effect heeft op de responspercentages omdat het verschil tussen beide behandelingsmodi pas blijkt nadat de respondent besloten heeft om aan het onderzoek mee te doen. Het effect op de antwoorden is moeilijk te voorspellen. Indien er tussen beide modi verschillen in antwoordpatronen optreden, wordt verondersteld dat met CASI de meest valide antwoorden worden verkregen. Bij CASI is immers de privacyperceptie van de respondent het hoogst, waardoor naar verwachting minder vertekening optreedt door het geven van sociaal wenselijke antwoorden.

2. *Steekproefontwerp en opzet experiment*

De doelpopulatie van het OGJA bestaat uit de in Nederland wonende Turkse en Marokkaanse jongeren van 18 tot en met 27 jaar, exclusief bewoners van instellingen en tehuizen. Het gaat om Turken en Marokkanen die in Nederland zijn geboren of voor hun zesde jaar naar Nederland gekomen zijn. Uit deze doelpopulatie is een bruto steekproef van 2 150 personen getrokken door middel van een gestratificeerde tweetrapssteekproef. De stratumvariabele is gebaseerd op de COROP-indeling. Gemeenten vormen de primaire steekproefeenheden en personen de secundaire steekproefeenheden. De trekingskansen in de eerste en tweede trap zijn zo gekozen dat de steekproef zoveel mogelijk zelfwegend wordt (zie hoofdstuk 18). Op basis van de responscijfers van het meest recent uitgevoerde OG in 2003 wordt voor de doelgroep van allochtone jongeren een respons van circa 40 procent verwacht.

Een experiment is opgezet om het effect van het geven van een vooraf aangekondigde beloning en het uitvoeren van de dataverzameling via CASI te testen (zie Van den Brakel, 2003). Het effect van deze twee factoren, ieder met twee behandelingsniveaus, kan het beste worden getest in een 2x2 factoriële proefopzet. Hierbij worden de volgende behandelingscombinaties onderscheiden:

- CAPI zonder beloning.
- CAPI met beloning.
- CASI zonder beloning.
- CASI met beloning.

Een dergelijke proefopzet maakt het mogelijk om het effect van een nieuwe dataverzamelmethode, een vooraf aangekondigde beloning en de eventuele interactie-effecten tussen de methode van dataverzameling en beloning te testen.

Nadat de steekproefpersonen zijn toegewezen aan de interviewers worden ze per interviewer aselekt verdeeld over de vier behandelingscombinaties van het experiment. Dit leidt tot een gerandomiseerde blokkenproef waarbij inter-

viewers als blokvariabelen worden gebruikt. Deze proefopzet maakt het mogelijk om bij de analyse de variatie van de doelvariabelen tussen interviewers te elimineren uit de variantie van de geschatte behandelingseffecten. Vooral bij de responspercentages bestaan er grote verschillen tussen interviewers. Het gebruik van interviewers als blokvariabele heeft daarom als voordeel dat de nauwkeurigheid van de proef aanmerkelijk kan worden vergroot. Een bijkomend voordeel van deze proefopzet is dat de omvang van het gebied waarin een interviewer steekproefpersonen moet bezoeken, en dus ook de reistijd, beperkt blijft.

De bruto steekproef van circa 2 150 personen is volgens de hierboven beschreven proefopzet verdeeld in vier gelijke deelsteekproeven. Iedere deelsteekproef is toegewezen aan één van de vier behandelingscombinaties van het experiment. Verder is het aantal steekproefpersonen dat per interviewer is toegewezen aan de vier behandelingscombinaties zo constant mogelijk gehouden. Per interviewer zijn de steekproefpersonen dus ook met een fractie van een kwart verdeeld over de vier behandelingscombinaties. Hierdoor is een zo gebalanceerd mogelijke proefopzet verkregen. Dit heeft als voordeel dat het onderscheidingsvermogen van de toetsen op de verschillende behandelingseffecten zo groot mogelijk wordt.

De gekozen proefopzet impliceert dat iedere interviewer de vier behandelingscombinaties moet uitvoeren. Dit doet een extra beroep op de vaardigheden van de interviewers. Om te voorkomen dat de interviewers de behandelingscombinaties verwarren, is een aantal maatregelen genomen.

Het afwisselend wel en niet mogen toezeggen van een beloning in het introductiegesprek kan de interviewers in verwarring brengen. Verder bestaat het risico dat interviewers hardnekkige weigeraars onder de niet-beloonden toch een beloning geven omdat zij getraind zijn hun respons te maximaliseren. Daarom is het werken met beloningen in de tijd gescheiden. De helft van de interviewers heeft in de eerste helft van de veldwerkperiode gewerkt met het geven van beloningen en in de tweede helft zonder beloningen. De andere helft van de interviewers heeft eerst zonder beloningen, vervolgens met beloningen gewerkt. Op deze wijze is voorkomen dat mogelijke leereffecten de behandelingen beïnvloeden.

Om te voorkomen dat de reisafstanden voor interviewers onacceptabel lang worden, is een gemeente of voor een periode van twee maanden of voor een periode van vier maanden in de steekproef geselecteerd. Op dezelfde wijze doen de interviewers voor twee of voor vier maanden mee met de uitvoering van het veldwerk.

Bij de interviewerinstructie is extra aandacht besteed aan het doel van het experiment en de bijbehorende proefopzet. Uitgelegd is waarom hardnekkige weigeraars die zijn toegewezen aan een bepaalde behandelingscombinatie (bijvoorbeeld geen beloning) niet met een andere strategie (bijvoorbeeld toch een beloning geven) mogen worden overgehaald om toch aan het onderzoek mee te doen. Interviewers zijn iedere maand schriftelijke geïnstrueerd of zij wel of niet met een beloning moeten werken.

Bij het opstarten van de vragenlijst verschijnt op het beeldscherm of het interview via CASI of CAPI moet worden afgenomen. Bij de CASI vragenlijst wordt op het beeldscherm aangegeven wanneer de laptop aan de respondent moet worden gegeven en wanneer de respondent de laptop terug moet geven aan de interviewer.

3. Resultaten

3.1 Effecten op de respons

De dataverzameling voor het OGJA is uitgevoerd van januari tot en met april 2004. Gedurende deze periode is een steekproef van 2 144 personen getrokken en uitgezet bij 78 interviewers volgens het steekproefontwerp en de proefopzet beschreven in paragraaf 2. Staat 10.1 geeft een overzicht van de veldwerkresultaten.

Staat 10.1
Overzicht veldwerkresultaten

Categorie	Personen	Uitgezette steekproef		Bezochte steekproef
		abs.	%	
A Verhuisd	167		7,8	
B Opgenomen in ziekenhuis, verzorgingstehuis of overleden	8		0,4	
C Onvindbaar	39		1,8	
Totaal kaderfouten (A+B+C)	214		10,0	
D Taalbarrière	16		0,7	0,8
E Geen gelegenheid in de veldwerkperiode	183		8,5	9,5
F Geen contact	331		15,3	17,1
G Weigering	405		18,9	21,0
Totaal nonrespons (D+E+F+G)	935		43,6	48,4
H Respons	995		46,4	51,6
Totaal bezocht (D+E+F+G+H)	1 930		90,0	100,0
Totaal uitgezet (A+B+C+D+E+F+G+H)	2 144		100,0	

Van de 2 144 benaderde steekproefpersonen zijn er 214 verhuisd, opgenomen in een ziekenhuis, overleden of onvindbaar. Een overzicht van de responsresultaten van de overige 1 930 steekproefpersonen uitgesplitst naar de verschillende behandelingscombinaties staat in staat 10.2.

In totaal hebben 995 van de 1 930 steekproefpersonen een vragenlijst ingevuld. Dat komt overeen met een responspercentage van 52. Het effect van de beloning en de dataverzamelmethode op de respons is getoetst met behulp van een multinomiaal logistisch regressiemodel. In dit model is de afhankelijke variabele categoriaal en bestaat uit drie categorieën die aangeven of een steekproefpersoon (1) respondeert, (2) weigert om met het onderzoek mee te doen, (3) niet met het onderzoek meedoet om een andere reden.

Staat 10.2
Responsresultaten naar de vier behandelingscombinaties

	Respons		Weigering		Rest ¹⁾		Totaal
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.
Beloning							
CASI	261	52,7	100	20,2	134	27,1	495
CAPI	246	51,7	88	18,5	142	29,8	476
Geen beloning							
CASI	248	51,7	107	22,3	125	26,0	480
CAPI	240	50,1	110	23,0	129	26,9	479
Beloning totaal	507	52,2	188	19,4	276	28,4	971
Geen beloning totaal	488	50,9	217	22,6	254	26,5	959
CASI totaal	509	52,2	207	21,2	259	27,1	975
CAPI totaal	486	50,9	198	20,7	271	28,4	955
Totaal	995	51,6	405	20,9	530	27,5	1 930

¹⁾ Restgroep bestaat uit: geen interview ten gevolge van taalbarrière, geen contact en geen gelegenheid gedurende de veldwerkperiode.

Dit responsgedrag wordt gemodelleerd met de volgende verklarende variabelen:

- Algemeen niveau (MEAN).
- Behandelingsfactoren:
  - Dataverzamelmethode (DVM); een factor met twee niveaus (CASI of CAPI), waarbij CAPI de referentiegroep is.
  - Beloning (BEL); een factor met twee niveaus (wel of geen beloning) waarbij geen beloning de referentiegroep is.
- De blokvariabelen of interviewer (INT); een factor met 78 niveaus die aangeeft welke steekproefpersonen door de zelfde interviewer zijn benaderd.
- Covariabelen:
  - Geslacht (GSL); een factor met twee niveaus met man als referentiegroep.
  - Herkomst (ETN); een factor met twee niveaus (Turk of Marokkaan) met Turk als referentiegroep.

Vervolgens is gezocht naar het meest spaarzame model dat het responsgedrag zo goed mogelijk beschrijft. Hierbij is uitgegaan van het volgende initiële model:

$$\begin{aligned}
 & \text{MEAN} + \text{INT} + \text{DVM} + \text{BEL} + \text{GSL} + \text{ETN} + \\
 & (\text{DVM} \times \text{BEL}) + (\text{DVM} \times \text{GSL}) + (\text{DVM} \times \text{ETN}) + (\text{BEL} \times \text{GSL}) + (\text{BEL} \times \text{ETN}) + \\
 & (\text{GSL} \times \text{ETN}) + (\text{DVM} \times \text{BEL} \times \text{GSL}) + (\text{DVM} \times \text{BEL} \times \text{ETN}) + (\text{BEL} \times \text{GSL} \times \text{ETN}) + \\
 & (\text{DVM} \times \text{GSL} \times \text{ETN}) + \text{DVM} \times \text{BEL} \times \text{GSL} \times \text{ETN}. \quad (1)
 \end{aligned}$$

Met behulp van een (*backward*) variabeleselectieprocedure is dit model vereenvoudigd tot:

$$\begin{aligned}
 & \text{MEAN} + \text{INT} + \text{DVM} + \text{BEL} + \text{GSL} + \text{ETN} + (\text{BEL} \times \text{GSL}) + (\text{BEL} \times \text{ETN}) \\
 & + (\text{GSL} \times \text{ETN}) + (\text{BEL} \times \text{GSL} \times \text{ETN})
 \end{aligned}$$

Aan de hand van dit model is het effect van beloning en dataverzamelmethode op het responsgedrag van de doelgroep getoetst.

Staat 10.3
Resultaten multinomiale logistische regressie analyse op respons

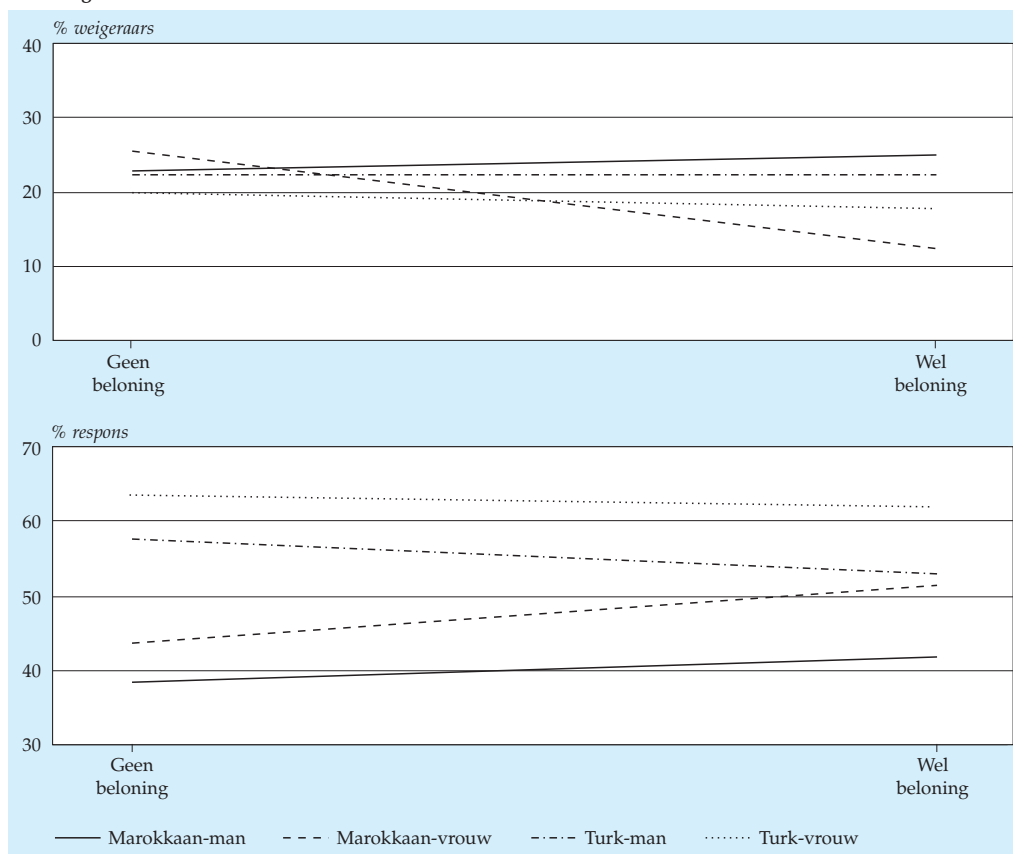
	regr. coëff.	std. fout	Wald statistic	d.f.	p-waarde
<i>Logit (Respons/Rest)</i>					
Intercept	-0,580	0,438	1,759	1	0,185
INT					
DVM (CASI)	0,100	0,120	0,705	1	0,401
BEL (wel bel.)	-0,428	0,243	3,108	1	0,078
ETN (Marokkaan)	-1,177	0,255	21,315	1	0,000
GSL (vrouw)	0,223	0,264	0,713	1	0,399
BELxETN	0,707	0,344	4,227	1	0,040
BELxGSL	0,229	0,359	0,413	1	0,521
ETNxGSL	0,243	0,354	0,471	1	0,493
BELxETNxGSL	-0,480	0,488	0,967	1	0,325
<i>Logit (Weigering/Rest)</i>					
Intercept	-0,623	0,450	1,922	1	0,166
INT					
DVM (CASI)	0,079	0,140	0,313	1	0,576
BEL (wel bel.)	-0,331	0,284	1,363	1	0,243
ETN (Marokkaan)	0,706	0,288	6,016	1	0,014
GSL (vrouw)	-0,003	0,309	0,000	1	0,993
BELxETN	0,694	0,390	3,160	1	0,075
BELxGSL	0,016	0,424	0,001	1	0,969
ETNxGSL	0,486	0,404	1,449	1	0,229
BELxETNxGSL	-1,305	0,579	5,076	1	0,024

Uit de analyseresultaten volgt dat er geen hoofdeffect is van beide behandelingsfactoren op het responsgedrag (*staat 10.3*). Voor de factor dataverzamelmethode was dit verwacht omdat het verschil tussen CAPI en CASI pas naar voren komt nadat de respondent heeft besloten om mee te doen aan het onderzoek. Het toezeggen van een beloning heeft geen positief effect op de respons. Dit is opmerkelijk omdat dergelijke effecten in de literatuur wel zijn beschreven (Groves and Couper, 1998). Er zijn wel tweede- en derde-orde interactie-effecten tussen beloning, herkomst en geslacht. Dit duidt erop dat verschillende deelpopulaties verschillend reageren op het wel of niet toezeggen van een beloning.

Om inzicht te krijgen in deze interactie-effecten zijn in figuur 1 de respons- en weigeringspercentages uitgezet tegen de twee behandelingsniveaus van beloning voor de vier verschillende combinaties van herkomst en geslacht. De figuur illustreert dat het derde-orde interactie-effect bij het weigeringspercentage wordt veroorzaakt doordat veel minder Marokkaanse vrouwen weigeren als zij een beloning krijgen. Bij het responspercentage is er een tweede-orde interactie-effect tussen herkomst en beloning omdat de respons van Marokkanen toeneemt als zij een beloning krijgen (van 41 naar 47 procent), terwijl de beloning

geen effect heeft op de respons van Turken. Verder blijkt dat Turken (59 procent) meer bereid zijn om met het onderzoek mee te doen dan Marokkanen (44 procent).

10.1 Effect van beloning op respons- en weigeringspercentages voor de vier verschillende combinaties tussen herkomst en geslacht

Uit de interactie-effecten tussen beloning, herkomst en geslacht blijkt dat beloning wel effect heeft op het responsgedrag voor specifieke deelpopulaties. Daarom is onderzocht of de beloning een significant effect heeft op het responsgedrag voor de verschillende combinaties van herkomst en geslacht. Deze analyse is gebaseerd op de multipale vergelijkingsmethode van Scheffé. Deze methode garandeert dat hypothesen over een set contrasten die zijn gekozen op basis van de uitkomsten van de hiervoor beschreven analyse worden getoetst met een simultane betrouwbaarheid van 95 procent (zie Van den Brakel, 2005). Op basis van deze analyse blijkt dat alleen voor de Marokkaanse vrouwen kan worden geconcludeerd dat het weigeringspercentage significant daalt indien hun een beloning wordt toegezegd en dat een beloning een positief effect heeft op de respons van Marokkanen.

3.2 Effecten op de antwoorden van privacygevoelige vragen

Om te onderzoeken of de factoren beloning en de dataverzamelingmethodiek effect hebben op de verschillende doelvariabelen van het OGJA zijn drie analyses uitgevoerd. In de eerste analyse zijn de effecten op de antwoorden op de volgende vragen onderzocht:

- Hoe belangrijk vindt u het dat uw partner dezelfde geloofsovertuiging heeft als u?
- Hoe belangrijk vindt u het dat uw partner van Turkse/Marokkaanse afkomst is?
- Hoe belangrijk vindt u het dat uw partner in Turkije/Marokko is opgegroeid?

De antwoorden op deze vragen zijn gerangschikt op een ordinale schaal van vijf categorieën van (1) zeer belangrijk, (2) belangrijk, (3) nooit over nagedacht, (4) onbelangrijk, en (5) zeer onbelangrijk. De respons op deze drie variabelen is gemodelleerd met behulp van een multivariaat regressiemodel waarbij model (1) gebruikt is als het initiële model. Met behulp van een (*backward*) variabelenselectieprocedure is dit model vereenvoudigd tot:

$$\text{MEAN} + \text{INT} + \text{DVM} + \text{BEL} + \text{GSL} + \text{ETN}$$

De p-waarde van beloning is 0,81 en van de dataverzamelingmethodiek 0,57, waaruit volgt dat beide factoren geen effect hebben op de uitkomsten van de drie doelvariabelen (Van den Brakel, 2005).

In de tweede analyse is het antwoordpatroon onderzocht op de vraag ‘Bent u wel eens in verwachting geweest terwijl dat niet de bedoeling was?’ De antwoordcategorieën op deze vraag zijn: (1) ja, (2) nee. Deze vraag is een van de meest gevoelige vragen uit de vragenlijst. De respons op deze variabele is gemodelleerd met behulp van een logistisch regressiemodel waarbij model (1) gebruikt is als het initiële model. Met behulp van een (*backward*) variabelenselectieprocedure is dit model vereenvoudigd tot:

$$\text{MEAN} + \text{INT} + \text{DVM} + \text{BEL}$$

Evenmin worden de antwoorden op deze vraag beïnvloed door de twee behandelingsfactoren aangezien de p-waarden voor de beloning 0,78 en voor dataverzamelingmethodiek 0,76 bedraagt (Van den Brakel, 2005).

In de derde analyse is onderzocht wat het effect is van de behandelingsfactoren op de antwoorden op de vraag ‘Gaat u zelf of uw familie wat ondernemen om een partner in Turkije/Marokko te vinden?’ De mogelijke antwoordcategorieën op deze vraag zijn: (1) ja, (2) nee, (3) weet niet. De respons op deze variabele is gemodelleerd met behulp van een multinomiaal logistisch regressiemodel waarbij model (1) gebruikt is als het initiële model. Met behulp van een (*backward*) variabelenselectieprocedure is dit model vereenvoudigd tot:

$$\text{MEAN} + \text{INT} + \text{DVM} + \text{BEL} + \text{GSL}$$

Bij deze variabele blijkt dat de dataverzamelmethode wel effect heeft op de uitkomsten, omdat de p-waarde van deze factor bij de logit (nee/weet niet) een waarde heeft die kleiner is dan 0,05 (zie *staat 10.4*). Het blijkt dat in de CASI-mode een groter deel van de respondenten 'weet niet' antwoordt in plaats van 'ja' of 'nee'. In totaal zijn er in het blok met 'gevoelige vragen' veertien variabelen die worden gemeten op een nominale driepuntsschaal: (1) ja/mee eens, (2) nee/niet mee eens, (3) weet niet. Voor al deze variabelen is het percentage 'weet niet' onder de CASI-mode groter dan onder de CAPI-mode.

Staat 10.4

Resultaten multinomiale logistische regressie analyse op de variabele 'wel of geen activiteiten om toekomstige partner in het geboorteland te vinden?'

	regr. coëff.	std. fout	Wald statistic	d.f.	p-waarde
<i>Logit (ja/weet niet)</i>					
Mean	-1,708	4,250	0,162	1	0,688
INT					
GSL (vrouw)	-0,458	0,518	0,781	1	0,377
BEL (beloning)	0,204	0,478	0,183	1	0,669
DVM (CASI)	-0,912	0,490	3,461	1	0,063
<i>Logit (nee/weet niet)</i>					
Mean	0,854	1,200	0,506	1	0,477
INT					
GSL (vrouw)	0,630	0,278	5,140	1	0,023
BEL (beloning)	0,118	0,276	0,184	1	0,668
DVM (CASI)	-0,660	0,270	5,975	1	0,015

4. Conclusie en evaluatie

Twee vragen stonden centraal in dit onderzoek: heeft de benaderingsstrategie een hogere respons opgeleverd en is de kwaliteit van de antwoorden verbeterd? Een bemoedigend resultaat is de relatief hoge respons. Bij het opzetten van het onderzoek was een respons van 40 procent verwacht, terwijl uiteindelijk een respons van 52 procent gerealiseerd is.

Verrassend is dat het beloven van een beloning van 10 euro niet resulteert in een duidelijke toename van de respons, wat op grond van de literatuur over dit onderwerp wel was verwacht. Blijkbaar werkt een vooraf aangekondigde beloning voor deze specifieke doelgroep anders dan voor de bevolkingsgroepen waar de meeste experimenten in de literatuur betrekking op hebben.

Met nadere analyses is aangetoond dat er wel interactie-effecten zijn. Het effect van beloning op responsgedrag is verschillend voor diverse doelgroepen. Door de beloning neemt de respons wel toe bij de Marokkaanse, maar niet bij de Turkse jongeren. Verder blijkt dat het percentage weigeraars door de beloning aanzienlijk daalt onder Marokkaanse jonge vrouwen. Opmerkelijk zijn de

verschillen in respons tussen Turkse en Marokkaanse jongeren. De respons onder Turkse jongeren is relatief hoog, die van Marokkaanse jongeren vrij laag. Het is vooralsnog onduidelijk waardoor deze verschillen veroorzaakt worden.

Dit experiment geeft geen aanleiding om vooraf aangekondigde beloningen als een standaardstrategie te gaan gebruiken bij andere steekproefonderzoeken. Het geven van een beloning kan wel effectief zijn voor het verbeteren van de respons onder specifieke doelgroepen, zoals Marokkanen. Voordat positief geadviseerd kan worden over het gebruik van beloningen is nader experimenteel onderzoek noodzakelijk. Daarbij verdient het tevens de aanbeveling om het effect van zowel vooraf gegeven als beloofde beloningen te onderzoeken.

Er is geen verband aangetroffen tussen de dataverzamelmethode en de respons. Dit lag in de lijn der verwachting omdat het verschil tussen de twee interviewmodi pas duidelijk wordt nadat een respondent heeft besloten om met het onderzoek mee te doen. Ook zijn er geen aanwijzingen dat onder één van beide modi het interview systematisch vaker wordt afgebroken, bijvoorbeeld omdat de respondent vanwege privacyoverwegingen de vragen niet wenst te beantwoorden.

De twee verschillende wijzen van dataverzameling hebben wel effect op de antwoordpatronen van vragen die worden gemeten op een ordinale schaal bestaande uit drie antwoordcategorieën (1) ja/mee eens, (2) nee/niet mee eens, (3) weet niet/geen mening. Onder de CASI-mode neemt het percentage 'weet niet' of 'geen mening' duidelijk toe. Dit effect wordt waarschijnlijk veroorzaakt doordat respondenten bij CASI de drie antwoordcategorieën expliciet aangeboden krijgen, terwijl de interviewer bij de CAPI-mode deze antwoordcategorie zoveel mogelijk vermijdt. Bij de CAPI-mode introduceert de interviewer het vragenblok met dit type attitudevragen met 'Wilt u aangeven of u het in het algemeen eens of oneens bent met de volgende uitspraken'. Vervolgens leest de interviewer alleen de vraag voor. Afhankelijk van het antwoord van de respondent kiest de interviewer tussen de drie mogelijke antwoordcategorieën, waarbij de categorie 'weet niet' of 'geen mening' zoveel mogelijk vermeden wordt. Bij de CASI-mode wordt de respondent direct geconfronteerd met de drie mogelijke antwoordcategorieën en ontbreekt de stimulans om de categorie 'geen mening' te vermijden.

Het is onduidelijk met welke mode de meest valide antwoorden worden verkregen. De CAPI-mode biedt ten opzichte van CASI meer flexibiliteit om de antwoordcategorie 'geen mening' te mijden. Uiteindelijk bepaalt de kwaliteit van de interviewers of via CAPI meer valide antwoorden worden verkregen. Alleen voldoende ervaren en getrainde interviewers zijn in staat respondenten te motiveren om een mening te formuleren en daarbij de mening van de respondent zo min mogelijk te beïnvloeden. Een soortgelijke toename van het percentage antwoorden 'weet niet' of 'geen mening' bij dit type vragen zal ook optreden bij vragenlijsten die via een *web-survey* worden afgenomen.

Literatuur

Groves, R.M. and M.P. Couper, 1998, *Nonresponse in Household interview surveys* (Wiley, New York).

Brakel, J.A. van den, and R.H. Renssen, 2000, A field experiment to test effects of incentives and a condensed questionnaire in the Netherlands fertility and family survey, *Research in official statistics*, 3, (1), p. 55–63.

Brakel, J.A. van den, 2003, *Opzet Onderzoek gezinsvorming jonge allochtonen*, CBS-rapport H4296-03-TMO/intern (Centraal Bureau voor de Statistiek, Heerlen/Voorburg).

Brakel, J.A. van den, 2005, *Het effect van verschillende methoden van dataverzameling en beloningen op de uitkomsten van het Onderzoek gezinsvorming jonge allochtonen*, CBS-rapport TMO-R&D-2005-04-27-JBRL/intern (Centraal Bureau voor de Statistiek, Heerlen/Voorburg).

Leeuw, E.D. de, Hox, J.J., Kef, S. and M. van Hattum, 1997, *Overcoming the problems of special interviews on sensitive topics: computer assisted self interviewing for young children and adolescents*. Proceedings of the Sawtooth Software Conference, p. 1–14.

Vis-Visschers, R.J.W.M., 2004. *Eindverslag voorbereidingen onderzoek relatien gezinsvorming jonge allochtonen*. CBS-rapport H480-04-TMO/intern (Centraal Bureau voor de Statistiek, Heerlen/Voorburg).

11. *Weging van het Onderzoek gezinsvorming jonge allochtonen*

Aan het Onderzoek gezinsvorming jonge allochtonen hebben 991 jonge Turken en Marokkanen meegedaan. De respons is 52 procent. Aangezien deze groep geen perfecte afspiegeling vormt van de populatie, is een correctie door weging nodig. In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de motivering van dit weegmodel.

1. *Inleiding*

Het *Onderzoek gezinsvorming jonge allochtonen* (OGJA 2004) is een aanvulling op het *Onderzoek gezinsvorming* (OG 2003). Het OG is een vijfjaarlijkse enquête met vragen over relatie- en gezinsvorming van de Nederlandse bevolking. De vragenlijst van het OGJA 2004 is voor een groot deel vergelijkbaar met die van het OG 2003. Jonge allochtonen komen echter slechts in kleine aantallen voor in het OG. Daarom is een apart onderzoek onder Marokkanen en Turken van 18 tot en met 27 jaar gehouden. Vanwege mogelijke problemen met de Nederlandse taal zijn alleen de allochtonen benaderd die in Nederland zijn geboren (tweede generatie) of voor hun zesde levensjaar naar Nederland zijn gekomen (eerste generatie). De steekproeftrekking was daardoor afwijkend van andere enquêtes (zie hoofdstuk 18). Aan het OGJA hebben 991 van de 2 144 geselecteerde personen meegedaan.

In de meeste persoonsenquêtes van het CBS is de uitval, die ontstaat doordat personen niet bereikt worden of deelname weigeren, selectief. Als respondenten en non-respondenten gemiddeld andere antwoorden geven, dan kunnen statistieken vertekend zijn. Dat zal waarschijnlijk ook voor het OGJA gelden. Voor eventuele selectieve non-respons kan men corrigeren door beschikbare achtergrondkenmerken zoals leeftijd, geslacht en stedelijkheidsgraad te wegen naar populatietotalen. De ondervertegenwoordigde groepen krijgen een groter gewicht. Daar tegenover staat dat de oververtegenwoordigde groepen een kleiner gewicht krijgen toebedeeld. In feite betekent dit dat de personen die deel uitmaken van de ondervertegenwoordigde groep door het grotere gewicht meer en de personen van de oververtegenwoordigde groep minder meetellen in de resultaten. Daarbij wordt aangenomen dat de personen van deze groepen die aan het onderzoek meedoen (de respondenten) gemiddeld ongeveer dezelfde antwoorden geven als de personen uit deze groepen die niet meedoen (de non-respondenten).

In dit hoofdstuk wordt de weging van het OGJA 2004 besproken. Stapsgewijs wordt de motivering van de weegprocedure geschetst. De eerste stap is een verkennende analyse waarin nagegaan wordt op welke punten de respondenten verschillen van de non-respondenten. De volgende stap betreft de samenhang tussen de responskans en drie centrale inhoudelijke kenmerken in het OGJA: 1. de toekomstige gewenste relatievorm; 2 het verwachte kindertal; en 3. het belang van de geloofsovertuiging van de partner. Daarna wordt een aantal alternatieve weegmodellen opgesteld en de gevolgen daarvan voor de drie doelkenmerken onderzocht. Het weegmodel voor het OGJA 2004 vertoont sterke overeenkomst met het model voor het OG 2003 (zie De Graaf en Schouten 2003).

De volgende vragen komen aan de orde:

1. Verschillen respondenten en non-respondenten, en zo ja hoe?
2. Welke achtergrondkenmerken hangen sterk samen met de kenmerken relatievorm, kindertal en geloofsovertuiging uit het OGJA?
3. Hoe kunnen we corrigeren voor non-respons?

2. Verkennende analyse van de non-respons

In de verkennende fase worden de respondenten vergeleken met de non-respondenten. Dit kan echter alleen maar voor kenmerken die voor beide groepen bekend zijn en qua aantallen personen zinvol zijn. Deze keuze resulteert in de regionale kenmerken landsdeel, grootte van gemeenten, stedelijkheid, provincie plus vier grootste steden, rayon van interviewer en percentage allochtonen op 6-cijferige postcode. Voorts in nationaliteit, geboorteland, geboorteland moeder, geboorteland vader en etniciteit. En, ten slotte in leeftijd, geslacht, burgerlijke staat, type gezin, enquêtemaand en positie in gezin. Staat 11.1 bevat de definitie van de gebruikte variabelen. Het kenmerk etniciteit is een combinatie van herkomstgroep en herkomstgeneratie.

Staat 11.2 bevat de overschrijdingskansen bij de toets op onafhankelijkheid tussen de responsvariabele (wel/niet) en verschillende hulpvariabelen met Pearson's χ^2 . Zie bijvoorbeeld Agresti (2002). Uit de overschrijdingskansen (zie staat 11.2) is op te maken dat het responsgedrag voor alle hulpvariabelen sterk selectief is, met als uitzonderingen leeftijd, geboorteland, burgerlijke staat en enquêtemaand. Vooral de 6 regionale kenmerken hangen sterk samen met de respons.

In de tweede stap wordt de samenhang tussen de responskans en de doelvariabelen geanalyseerd. Om de responskans te bepalen op basis van de beschikbare hulpkenmerken is eerst een keuze daaruit gemaakt. De kenmerken die niet samenhangen met de respons (zie staat 11.2) vallen af. Voorts zijn bepaalde, vooral regionale, kenmerken (zeer) sterk aan elkaar gerelateerd. Vanwege deze multicollineariteit is het gezamenlijk opnemen in een regressiemodel ongewenst. Dit resulteert uiteindelijk in een keuze voor de volgende kenmerken: Interviewerrayon, stedelijkheid, positie in gezin, etniciteit en geslacht (zie staat 11.3).

Staat 11.1
De gebruikte variabelen en categorieën

Naam variabele	Omschrijving	Categorieën
Provplus	Provincie plus 4 grote steden	Friesland-Groningen-Drenthe, Overijssel, Flevoland, Gelderland, Utrecht (excl. Utrecht stad), Noord-Holland (excl. A'dam), Zuid-Holland (excl. Den Haag en R'dam), Zeeland-Noord-Brabant, Limburg, Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht stad
Leeft3	Leeftijd	18–19 jaar, 20–21 jaar, 22–23 jaar, 24–25 jaar, 26–26 jaar
Leeft5	Leeftijd	18–21 jaar, 22–24 jaar, 25–27 jaar
Positie1	Positie in het gezin	Echtpaar/geregistreerd partner, samenwonend paar/éénouder, kind bij echtpaar/geregistreerd partner, kind bij samenwonend paar/éénouder, overige posities
Positie2	Positie in het gezin	Echtpaar/geregistreerd partner, samenwonend paar/éénouder, kind, overige posities
Etn1	Etniciteit	1 ^e generatie Marokkaan, 2 ^e generatie Marokkaan (1 ouder), 2 ^e generatie Marokkaan (beide ouders), 1 ^e generatie Turk, 2 ^e generatie Turk (1 ouder), 2 ^e generatie Turk (beide ouders)
Etn2	Etniciteit	1 ^e generatie Marokkaan, 2 ^e generatie Marokkaan (1 ^e ouder), 2 ^e generatie Marokkaan (beide ouders), 1 ^e generatie Turk, 2 ^e generatie Turk
Burg	Burgerlijke staat	Gehuwd, gehuwd geweest, nooit gehuwd geweest
Leefburg1	Leeftijd tegen burgerlijke staat	18–21 jaar en gehuwd, 27 jaar en gehuwd, 22 jaar en niet gehuwd, 22 jaar en gehuwd, gescheiden, 23 jaar en niet gehuwd, 23 jaar en gehuwd, 18 jaar en niet gehuwd, 24 jaar en niet gehuwd, 24 jaar en gehuwd, 19 jaar en niet gehuwd, 25 jaar en niet gehuwd, 25 jaar en gehuwd, 20 jaar en niet gehuwd, 26 jaar en niet gehuwd, 26 jaar en gehuwd, 21 jaar en niet gehuwd, 27 jaar en niet gehuwd
Leefburg2	Leeftijd tegen burgerlijke staat	18–21 jaar en gehuwd, gescheiden, 25–27 jaar en niet gehuwd, 22–24 jaar en gehuwd, 18–21 jaar en niet gehuwd, 25–27 jaar en gehuwd, 22–24 jaar en niet gehuwd

Staat 11.2
De overschrijdingskansen bij Pearson's voor verschillende achtergrondkenmerken

Hulpvariabele	Overschrijdingskans	Hulpvariabele	Overschrijdingskans
Burgerlijke staat	0,04	Interviewerrayon	<0,001
Geslacht	<0,001	Enquêtemaand	0,24
Nationaliteit	<0,001	Stedelijkheid	<0,001
Geboorteland	0,04	Groote gemeente	<0,001
Leeftijd	0,1	Percentage allochtonen	<0,001
Landsdeel	<0,001	Positie in gezin	<0,001
Provincie plus grote steden	<0,001	Etniciteit	<0,001
Geboorteland moeder	<0,001		

Van de beschikbare variabelen blijkt de variabele interviewerrayon de grootste verklaarde variantie te geven, namelijk 9,1 procent¹⁾. Daarna is telkens de variabele toegevoegd die voor de grootste toename in verklaarde variantie zorgt. Dit zijn achtereenvolgens positie in het gezin (vijf klassen), etniciteit (zes klassen), geslacht en stedelijkheid. Het opnemen van stedelijkheid zorgt voor een flinke daling van de bijdrage van interviewerrayon.

Staat 11.3
Resultaten logistische regressie van responskans op de beschikbare hulpvariabelen

	Wald Chi ²				
	Rayon	+ Positie1	+ Etn1	+ Geslacht	+ Stedelijk
Rayon	133	132	118	119	87
Positie1		62	58	57	56
Etn1			30	32	31
Geslacht				14	14
Stedelijkheid					13
	%				
R ² (Nagelkerke)	9,1	12,7	14,4	15,2	16,0
Omnibus Chi ² (df)	149 (21)	213 (25)	243 (30)	257 (31)	270 (34)

Dit is niet verwonderlijk, omdat beide variabelen sterk samenhangen. De Omnibus χ^2 neemt echter nauwelijks toe.

In een alternatief model is het regionale kenmerk interviewerrayon vervangen door provincie (plus vier grote steden). Staat 11.4 geeft de bijbehorende resultaten. Uit staat 11.4 blijkt dat de variabele provincie plus vier grote steden de rol van interviewerrayon overneemt met een verklaarde variantie van 7,1 procent. De totale verklaarde variantie van het uiteindelijke model met provincie plus vier grote steden, positie in het gezin, etniciteit, geslacht, landsdeel en enquêtemaand blijft echter lager dan die van het model met interviewerrayon (14,2 procent om 16,0 procent).

Staat 11.4
Resultaten logistische regressie van responskans op de beschikbare hulpvariabelen, exclusief interviewerrayon

	Wald Chi ²					
	+Provplus	+Positie1	+Etn1	+Geslacht	+Landsdeel	+Enquête- maand
Provplus	106	106	92	92	76	76
Positie1		63	59	58	58	58
Etn1			31	33	33	32
Geslacht				13	13	13
Landsdeel					6	6
Enquêtemaand						4
	%					
R ² (Nagelkerke)	7,1	10,9	12,7	13,5	14	14,2
Omnibus Chi ² (df)	117 (12)	182 (16)	213 (21)	226 (22)	236 (23)	239 (26)

Van belang voor de weging is ook de relatie tussen de beschikbare hulpvariabelen en de belangrijke doelvariabelen in de enquête. Drie kenmerken zijn gekozen uit het OGJA 2004, namelijk verwacht uiteindelijk kindertal (0, 1, 2, >2 en weet niet), partner met dezelfde geloofsovertuiging (zeer belangrijk, belangrijk, (zeer) onbelangrijk en weet niet) en toekomstige relatievorm (ooit gehuwd, trouwen zonder samenwonen, samenwonen en dan trouwen, overig en weet niet). Voor elk van deze doelvariabelen is een multinomiale regressie uitgevoerd op elk van de beschikbare achtergrondkenmerken. De pseudo-maat voor verklaarde variantie is gegeven in staat 11.5.

Staat 11.5 laat zien dat leeftijd, geslacht, positie in het gezin, etniciteit, provincie plus vier grote steden, percentage allochtonen en interviewerrayon samenhangen met één of meer van de gekozen doelvariabelen uit het OGJA. Gezien het onderwerp van de enquête is dit voor de meeste achtergrondvariabelen niet verrassend. We hebben echter niet naar modellen met meer dan één verklarende variabele gekeken, omdat we alleen geïnteresseerd zijn in potentiële weegvariabelen.

3. *Het weegmodel voor het OGJA 2004*

Voor elk van de drie afgeleide doelvariabelen is een weegmodel afgeleid. Volgens wordt een algemeen weegmodel voor het OGJA geconstrueerd door deze drie weegmodellen samen te voegen. Daarbij wordt er dus vanuit gegaan dat de drie geselecteerde variabelen representatief zijn voor de andere doelvariabelen in het OGJA. We tonen hier slechts een deel van de resultaten (voor meer informatie zie Schouten, 2004).

De respons is zowel naar de steekproef als naar de populatie gekalibreerd. De weging van respons naar steekproef is uitgevoerd omdat er dan meer achtergrondvariabelen beschikbaar zijn. Verder geeft weging van respons naar steekproef meer inzicht in de gevolgen van non-respons. Echter, de uiteindelijke gewichten zijn gebaseerd op de weging van respons naar populatie.

In de weging van respons naar steekproef kunnen we beschikken over landsdeel, provincie plus vier grootste steden, nationaliteit, geboorteland, leeftijd, geslacht, burgerlijke staat, stedelijkheid, type gezin, geboorteland moeder, geboorteland vader, rayon van interviewer, enquêtemaand, plaats in gezin, herkomstgroep, herkomstgeneratie, nationaliteit, percentage allochtonen en grootte van gemeenten. Leeftijd en burgerlijke staat zijn gecombineerd in de variabelen leefburg1 (achtien klassen) en leefburg2 (zeven klassen) omdat deze variabelen sterk samenhangen. Er zijn bijvoorbeeld nauwelijks personen jonger dan 20 jaar die gescheiden of verweduwd zijn. Verder zijn plaats in gezin en type gezin samengenomen tot de variabele positie, en zijn herkomstgroepering en herkomstgeneratie vervangen door de variabele etniciteit. Voor zowel positie als etniciteit zijn twee versies gemaakt.

Staat 11.5 Pseudo R² bij multinomiale regressie van de doelvariabelen op één van de beschikbare achtergrondkenmerken

	Doelvariabele		
	Verwacht kindertal	Geloof partner	Toekomstige relatie
	%		
Leeft5	2,8	3,4	25,3
Geslacht	1,3	4,4	9,1
Burg	3,7	2,2	-
Nationaliteit	2,2	1,2	1,8
Positie1	4,7	2,8	-
Etn1	4,9	10,0	13,4
Landsdeel	1,3	1,3	3,3
Gemeente	1,7	1,9	2,0
Stedelijkheid	2,0	1,1	0,8
Provplus	5,4	5,4	-
Percall	3,4	2,8	4,5
Rayon	-	7,7	-
Maand	3,5	1,5	0,9

(-) Geen convergentie van numerieke benadering in multinomiale regressie.

Staat 11.6

Weging van het verwacht uiteindelijk kindertal volgens de gegeneraliseerde regressie-schatter

	Verwacht uiteindelijk kindertal				
	0 kinderen	1 kind	2 kinderen	>2 kinderen	Weet niet
	%				
Geen	10,0	18,2	37,7	32,5	1,6
Provplus	9,7	18,9	36,5	33,3	1,6
Provplus + leefburg2	10,0	19,0	36,3	33,2	1,5
Provplus + leefburg2 + etn2	9,8	19,0	35,6	33,9	1,6

Staat 11.7

Weging van belangrijkheid geloofsovertuiging partner volgens de gegeneraliseerde regressie-schatter

	Geloofsovertuiging partner			
	Zeer belangrijk	Belangrijk	Onbelangrijk	Weet niet
	%			
Geen	49,4	28,6	16,0	6,0
Etn2	50,9	27,9	15,4	5,9
Etn2 + geslacht	50,2	28,0	15,8	6,0
Etn2 + geslacht + provplus	50,8	27,9	15,6	5,7
Etn2 + geslacht + provplus + leeft5	50,7	27,9	15,7	5,6

Meerdere versies uit combinaties van variabelen zijn ontwikkeld om te voorkomen dat strata voor weging te weinig respondenten bevatten.

Staten 11.5 tot en met 11.7 geven de schattingen voor de drie doelvariabelen voor verschillende modellen die respons naar steekproef wegen. De weging is telkens met Bascula 4.0 uitgevoerd (zie Nieuwenbroek, 1999) en gaat uit van de gegeneraliseerde regressiemethode zie bijvoorbeeld Bethlehem (1988). Als gewichten, zie Särndal et al. (1992), groter zijn dan 3, dan beschouwen we de weegcellen als te klein omdat deze leiden tot een schatter met een grote variantie. Weegmodellen met dergelijke grote gewichten zijn te gedetailleerd en niet opgenomen in staten 11.5–11.7. De eerste rij in de staten geeft telkens de responsgemiddelden, dus de niet gewogen percentages. De definitieve weegmodellen zijn vet weergegeven.

De weegmodellen zijn gemaakt door herhaald variabelen toe te voegen. Bij de uitbreiding van het model zijn die variabelen genomen die voor de grootste gemiddelde absolute verschuivingen van de schattingen zorgden. Deze procedure is gestopt als gewichten groter dan 3 werden, dan wel als er geen verschuiving meer optrad. In paragraaf 2 werden de achtergrondkenmerken vastgelegd die samenhangen met responsgedrag en met drie belangrijke afgeleide doelvariabelen uit het OGJA. Deze variabelen zijn kandidaat voor opname in het weegmodel.

Staat 11.6 laat zien dat het rayon, de provincie plus grote steden en de etnische achtergrond zorgen voor de grootste verschuivingen in de schattingen. Uit Staat 11.5 bleek dat leeftijd, positie in gezin en burgerlijke staat, zoals verwacht mag worden, ook samenhangen met het verwachte kindertal. In het model voor verwacht kindertal zijn daarom provincie plus vier grote steden, etniciteit en de combinatie van leeftijd met burgerlijke staat opgenomen.

Bij de weging van de doelvariabele partner met dezelfde geloofsovertuiging, zie staat 11.7, heeft de etnische achtergrond de grootste invloed op de schattingen voor de steekproeffractie. Daarnaast zorgen ook rayon, provincie plus grote steden, geslacht, de combinaties van leeftijd en burgerlijke staat en het percentage allochtonen voor enige verschuiving van de schattingen. Dit zijn ook de variabelen die in de multinomiale regressie de grootste verklaarde varianties gaven. Het uiteindelijke weegmodel voor deze variabele bestaat uit de etniciteit, geslacht, provincie plus vier grote steden en leeftijd.

Voor de derde doelvariabele gewenste toekomstige relatievorm, zie staat 11.8, vinden we dat de variabelen positie in het gezin, etniciteit, geslacht en burgerlijke staat en in mindere mate leeftijd tot verschuivingen leiden. De regionale variabelen hebben hier minder invloed dan bij de andere twee doelvariabelen. Het is niet verrassend dat positie in het gezin, leeftijd en burgerlijke staat de schattingen beïnvloeden. Deze variabelen hangen immers sterk samen met de huidige relatievorm van de ondervraagde persoon. Het definitieve model voor relatievorm bestaat uit positie in het gezin, etniciteit, een combinatie van leeftijd en burgerlijke staat, en geslacht.

We willen de resultaten van de weging van de drie geselecteerde doelvariabelen uit het OGJA als basis gebruiken voor de weging van respons naar populatie. Echter, de doelpopulatie van het OGJA is zeer specifiek en het steekproefkader moest daarom eerst worden afgeleid uit de jaarstructuurtellingen. De beschikbare achtergrondinformatie is daardoor enigszins afwijkend van die bij reguliere steekproeven. We beschikken over de volgende achtergrondkenmerken: geslacht, leeftijd, geboorteland, geboorteland vader, geboorteland moeder, nationaliteit, plaats in gezin, type gezin en gemeentecode. Voor burgerlijke staat hadden we geen populatietotalen. Verder is het aantal kinderen in het gezin onbekend. Herkomstgroepering en herkomstgeneratie kunnen echter afgeleid worden met de geboortelandcodes.

Staat 11.8
Weging van toekomstige relatievorm volgens de gegeneraliseerde regressie-schatter

	Toekomstige relatievorm				
	Gehuwd	Trouwen zonder samenwonen	Samenwonen en dan trouwen	Overig	Weet niet
	%				
Geen	30,6	32,5	18,3	2,6	16,0
Positie2	29,9	32,6	18,9	2,7	15,9
Positie2 + etn2	29,6	33,2	18,6	2,6	16,1
Positie2 + etn2 + leefburg2	28,8	33,4	18,9	2,7	16,2
Positie2 + etn2 + leefburg2 + geslacht	28,6	32,8	19,4	2,6	16,6

De bevindingen van de drie wegingen resulteren in het volgende weegmodel: Leeftijd en etniciteit komen in alle drie de weegmodellen voor, terwijl geslacht, provincie plus vier grote steden en de combinatie van leeftijd met burgerlijke staat elk in twee van de drie weegmodellen voorkomen. De positie in het gezin is alleen bij de variabele toekomstige relatievorm in het model opgenomen. We kunnen echter burgerlijke staat niet gebruiken in de weging van respons naar populatie, maar wel beschikken over totalen voor positie in het gezin. Aangezien de positie in het gezin deels overeenkomt met burgerlijke staat, kiezen we ervoor om dit kenmerk in het weegmodel op te nemen in plaats van burgerlijke staat.

Staat 11.9 geeft de schattingen voor de steekproef- en populatiefracties van de drie doelvariabelen met het definitieve weegmodel. We zien dat het weglaten van burgerlijke staat enige invloed heeft op de schattingen voor de steekproeffracties van de doelvariabele toekomstige relatievorm. Voor de andere twee doelvariabelen zijn de verschillen gering. Bij het vergelijken van de populatieschattingen met de steekproefschattingen valt opnieuw op dat de variabele toekomstige relatievorm de grootste verschillen laat zien. De geschatte fractie personen die gehuwd als toekomstige relatievorm opgeeft is voor de steekproef bijna 2 procent hoger dan voor de populatie.

Staat 11.9

De schattingen voor steekproef- en populatiefracties van de doelvariabelen met weegmodel leeft5 + geslacht + positie1 + provplus + etn2

Variabele	Schattingen steekproef					Schattingen populatie				
	%									
Kindertal	9,3	19,4	35,2	34,2	1,8	9,4	19,5	35	34,3	1,9
Geloofsovertuiging	50,6	28,1	15,7	5,7		50,8	27,9	15,4	5,9	
Relatievorm	29,6	32,6	18,7	2,4	16,7	27,7	33,3	19,1	2,5	17,4

Als we de geschatte steekproef- en populatiefracties voor waar aannemen en daarmee steekproef- en populatietotalen berekenen, dan kunnen we toetsen of de steekproeftrekking onafhankelijk was van de verdeling over de categorieën van de variabele relatievorm. De χ^2 -toets voor onafhankelijkheid leidt tot een p -waarde van 0,40, en is dus niet significant.

4. Conclusie

In dit hoofdstuk is de constructie van het weegmodel in het OGJA stapsgewijs besproken. Daarbij is eerst ingegaan op de verschillen tussen respondenten en non-respondenten – de selectiviteit – en vervolgens de samenhang tussen enkele achtergrondkenmerken met drie inhoudelijke doelvariabelen. Deze informatie is gebruikt voor het opstellen en evalueren van het uiteindelijke weegmodel waarmee optimaal gecorrigeerd wordt voor de selectiviteit als gevolg van de non-respons.

Binnen de groep jonge Marokkanen en Turken verschillen respondenten en non-respondenten in woonregio, geslacht, herkomstgroep, leeftijd en burgerlijke staat. De sterkste samenhang is die met de woonregio, met vooral een lagere respons in de grote steden.

De samenhang van de beschikbare achtergrondkenmerken met een drietal afgeleide doelvariabelen – het gewenste kindertal, het belang dat partner dezelfde geloofsovertuiging heeft en de gewenste relatievorm – leert dat leeftijd, geslacht en herkomstgeneratie belangrijke verklarende variabelen zijn. Dit is niet verrassend. Leeftijd en geslacht hangen vanzelfsprekend samen met de gewenste relatievorming en de wens om kinderen te krijgen. Ook herkomstgeneratie blijkt echter een rol te spelen in de gewenste toekomstige relatievorm. Het belang dat gehecht wordt aan de geloofsovertuiging van de partner heeft een duidelijke relatie met de herkomstgeneratie van de respondent.

Bij de constructie van het weegmodel, met als doel het corrigeren voor de non-respons, is zowel gekeken naar die achtergrondkenmerken die sterk samenhangen met responsgedrag als ook met de geselecteerde kenmerken uit het OGJA. Drie weegmodellen zijn opgesteld, waaruit het definitieve weegmodel voor het OGJA is samengesteld. In dit model heeft de positie in het ge-

zin de plaats ingenomen van burgerlijke staat, een variabele in het weegmodel van het Onderzoek gezinsvorming (OG) 2003. De positie in het gezin is een samenstelling van type gezin en plaats in het gezin. Het uiteindelijke weegmodel bestaat uit leeftijd in vijf klassen, geslacht, provincie plus vier grote steden, een combinatie van herkomstgroep en -generatie en de eerder genoemde positie in het gezin.

Referenties

Bethlehem, J.G., 1988, Reduction of nonresponse bias through regression estimation, *Journal of Official Statistics*, 4 (3), 251–260.

Graaf, A. de, en B. Schouten, 2003, De weging van het Onderzoek gezinsvorming (OG) 2003, CBS-rapport 2710-03-TMO (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen).

Nieuwenbroek, N.J., 1999, General regression estimator in Bascula 3.0: theoretical background, CBS-rapport 7142-97-RSM (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen).

Särndal, C.E., Swensson, B. and J.H. Wretman, 1992, *Model assisted survey sampling* (John Wiley & Sons, New York).

Schmeets, H., Vis, R. en G. Snijkers, 2003, Projectplan onderzoek gezinsvorming jonge allochtonen, CBS-rapport H3671-03-SOO-intern (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen).

Schouten, B., 2004, De weging van het Onderzoek gezinsvorming jonge allochtonen (OGJA) 2004, CBS-rapport 1646-04-TMO (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen).

Noot in de tekst

¹⁾ Wald's χ^2 is een toetsingsgrootte voor de nulhypothese dat de variabele geen bijdrage levert in het model en de Omnibus χ^2 is dit voor het model als geheel. Beide hebben een χ^2 -verdeling. Nagelkerke's R^2 is een maat voor dat deel van de variantie dat verklaard wordt door het model.

12. *Heeft telefonische enquêtering van jonge allochtonen een toekomst?*

Slechts een kwart van de jonge allochtonen is thuis telefonisch te bereiken. De helft van de jonge allochtonen heeft een vaste telefoon en van hen heeft de helft bovendien een geheim nummer. Het betekent dat maar zeer weinig jonge allochtonen met een telefonische enquête kan worden bereikt, want het CBS maakt doorgaans geen gebruik van mobiele telefoonnummers voor enquêteonderzoek.

1. *Inleiding*

Telefonische enquêtering is veel goedkoper dan enquêtering aan de deur. Echter, leek telefonische enquêtering eind jaren tachtig nog de toekomst, de laatste tien jaar is het bezit van vaste telefoons met een geregistreerd nummer gestaag afgenomen. Op dit moment is nog ongeveer 70 procent van de Nederlanders op deze manier bereikbaar. Het percentage allochtonen, en zeker jonge allochtonen in de grote steden, met een vaste telefoon en een vermelding in het telefoonboek is veel lager. In dit hoofdstuk zal de vraag worden beantwoord of het gezien de slechte telefonische bereikbaarheid wel zinvol is om jonge allochtonen telefonisch te enquêteren.

2. *Telefoonbezit onder jonge Marokkanen en Turken*

De aanvullende vragen in het *Onderzoek gezinsvorming jonge allochtonen* (OGJA) 2004 zijn gebruikt om inzicht te krijgen in het telefoonbezit onder Marokkanen en Turken van 18–27 jaar. Het ging om het bezit van vaste en mobiele telefoons en het hebben van een geheim nummer. In het OGJA zijn 2 144 adressen bezocht, waarvan 55 adressen kaderfouten bleken te zijn. Het gaat dan om personen die zijn verhuisd naar het buitenland of naar een instelling of tehuis binnen Nederland. Van de overige 2 089 personen deden er 991 mee aan de enquête. Voor de analyse van telefoonbezit konden 985 respondenten worden gebruikt. Aangezien we alleen antwoorden hebben van de respondenten in het onderzoek, is enige voorzichtigheid geboden. De weging met het OGJA-weegmodel (zie hoofdstuk 11 en Schouten, 2004) had weliswaar niet veel invloed op het telefoonbezit. We moeten echter wel veronderstellen dat de personen met een telefoon die meegedaan hebben aan het onderzoek een goede afspiegeling zijn van alle in het onderzoek benaderde telefoonbezitters.

2.1 Het bezit van vaste en mobiele telefoons

Het OGJA bevatte de volgende vragen over telefoonbezit:

1. Heeft u een vaste telefoonaansluiting?
2. Zo ja, heeft u een geheim nummer?
3. Heeft u een mobiele telefoon?
4. Zo ja, heeft u een abonnement of een *pre-paid* kaart?

Naast de antwoorden van respondenten op deze vragen is er ook een indicator die aangeeft of vooraf een telefoonnummer kon worden gekoppeld. Deze indicator is voor de hele steekproef beschikbaar en is het resultaat van koppelingen aan commerciële bestanden met telefoonnummers van Cendris (dochteronderneming van TPG Post) en SNT (ICT-onderneming). Het CBS koopt standaard voor haar enquêtes de vaste telefoonnummers die in de bestanden van Cendris voorkomen. Dit levert voor steekproeven uit de hele Nederlandse bevolking rond de 60 procent op aan nummers van vaste telefoons. Het restant biedt het CBS in sommige gevallen dan aan SNT aan die tegen een vast bedrag per adres handmatig telefoonnummers probeert te koppelen. Dit levert voor steekproeven uit de hele Nederlandse bevolking nog eens 10 procent op. Dat betekent dat voor steekproeven uit de Nederlandse bevolking voor 30 procent van de adressen geen vast nummer gekocht kan worden.

In tabel 12.1 zijn het bezit van vaste en mobiele telefoons tegen elkaar afgezet. Ongeveer 51 procent heeft een vaste telefoon en ongeveer 95 procent heeft een mobiele telefoon. Van de mobiele telefoons bleek 52 procent abonnement en 48 procent *pre-paid*. Slechts één procent heeft geen mobiele én geen vaste telefoon. In staat 12.2 is te zien dat slechts 27 procent van de ondervraagde personen zegt een vaste telefoon te hebben waarvan het nummer niet geheim is. Dit betekent dat bijna de helft van alle vaste telefoons wel geheim is, een opvallend hoog percentage.

Staat 12.1
Het bezit van vaste en mobiele telefoons in het OGJA

	Vaste telefoon	Geen vaste telefoon	Totaal
	%		
Mobiel	47	48	95
Geen mobiel	4	1	5
Totaal	51	49	100

Het bezit van vaste telefoons is in staat 12.2 ook afgezet tegen de beschikbaarheid van een gekoppeld telefoonnummer. De resultaten zijn opnieuw opvallend. Bij slechts 17 procent van de respondenten werd een vast telefoonnummer gevonden. Daarnaast gaf ongeveer 15 procent aan een niet geheim nummer te hebben, terwijl geen nummer is gekoppeld. Dat houdt in dat bij meer dan de

helft van de personen met een naar eigen zeggen geregistreerd nummer het nummer niet daadwerkelijk beschikbaar was in commerciële telefoonbestanden. Het omgekeerde komt ook voor. Bij 4 procent van de personen werd een telefoonnummer gevonden in die bestanden, terwijl de respondent aangaf niet over een vaste telefoon te beschikken. Kortom, het percentage adressen met een beschikbaar telefoonnummer is erg klein en als we de onderzoekspersonen moeten geloven, is een deel van de nummers ten onrechte gekoppeld.

Staat 12.2
Het bezit van vaste telefoons en de resultaten van de koppeling vooraf

	Vaste telefoon?			Totaal
	Ja, maar geheim	Ja, niet geheim	Nee	
	%			
Koppeling?				
Nee	23	15	45	83
Ja	1	12	4	17
Totaal	24	27	49	100

Staat 12.3 geeft de percentages respondenten die met verschillende vormen van telefonische enquêtering bereikbaar zijn. Als we alleen vooraf gekoppelde vaste telefoons gebruiken, dan volgde al uit staat 12.2 dat slechts 12 procent bereikbaar is. We kunnen het koppelingsprobleem omzeilen door willekeurige nummers te genereren en te bellen, het zogenoemde *random digit dialing* (RDD). Bij het toepassen van RDD voor vaste en mobiele telefoons, is bijna iedereen (99 procent) te bereiken. Er blijft dus slechts 1 procent niet-bereikbare personen over. Echter, bij gebruik van RDD is vooraf geen enkele informatie beschikbaar over het huishouden afgezien van de woonplaats. Voor een specifieke doelpopulatie als die van het OGJA is RDD geen alternatief omdat dan telkens eerst vastgesteld moet worden of de persoon aan de telefoon tot de doelgroep van jonge allochtonen behoort. Het aantal nummers dat dan een ongeschikt huishouden oplevert, is dan veel te groot.

Staat 12.3
De bereikbaarheid van respondenten in het OGJA met verschillende vormen van telefonische enquêtering

	Percentage bereikbaar
	%
Vorm van enquêtering	
Alleen vaste, gekoppelde telefoons	12
Random digit dialing van vaste telefoons	51
Random digit dialing van mobiele telefoons	95
Random digit dialing van alle telefoons	99

2.2 Wel of geen vaste telefoon?

Binnen de groep jonge Marokkanen en Turken bestaan verschillen in het bezit van vaste telefoons en geheime nummers. Die verschillen treden op naar stedelijkheid, naar grootte van de woongemeente, percentage allochtonen per postcodegebied, landsdeel, geslacht, leeftijd, burgerlijke staat, herkomstgroep en -generatie, positie in het huishouden en type huishouden. Voor de verklaring van deze verschillen gebruiken we twee technieken, logistische regressie en classificatiebomen.

Voordat deze technieken zijn toegepast, is eerst gekeken naar de eendimensionale samenhang tussen de variabelen en het bezit van vaste telefoons. De samenhang is het grootst voor de huishoudenkenmerken en de stedelijkheid van de woonomgeving. Huishoudens met kinderen hebben vaker een vaste telefoon. Personen met een 'overige' positie in het huishouden, een categorie die relatief veel voorkomt onder jonge allochtonen, hebben juist vaak geen vaste telefoon. Het gaat hier bijvoorbeeld om inwonende broers, zusters en ooms. In zeer stedelijke gebieden is het percentage personen met vaste telefoons lager dan in de minder stedelijke gebieden. Tot slot, eerste generatie allochtonen zijn vaker niet aangesloten op een vaste telefoonlijn dan tweede generatie allochtonen. Dit geldt zowel voor Marokkanen als Turken.

Staat 12.4 toont de resultaten van de logistische regressie van de indicator voor het wel of niet hebben van een vaste telefoon op een aantal achtergrondkenmerken. In totaal zijn vier variabelen in het uiteindelijke model meegenomen, te weten positie in het huishouden (deel van een echtpaar, deel van een samenwonend paar, éénouder, kind, overig), grootte van de gemeente (vijf klassen), wel of geen kinderen in het huishouden en herkomst (eerste generatie Marokkaan, eerste generatie Turk, tweede generatie Marokkaan, tweede generatie Turk).

Positie in het huishouden is als eerste toegevoegd, vervolgens gemeentegrootte, wel of geen kinderen in het huishouden en herkomst. Per model is Nagelkerke's pseudo R^2 , de Omnibus χ^2 en het aantal vrijheidsgraden (df) gegeven. Wald χ^2 per variabele en de bijbehorende overschrijdingskans zijn ook telkens gegeven.

De positie in het huishouden geeft de sterkste verklaring van alle variabelen. De grootte van de woongemeente is vergelijkbaar met de stedelijkheid maar geeft een grotere verklaarde variantie. Toevoeging van de grootte van de woongemeente verhoogt de verklaarde variantie van 5,7 procent naar 8,1 procent. De variabelen wel of geen kinderen in het huishouden en herkomst geven nog enige aanvullende verklaring. Met 10,2 procent is de verklarende kracht van het uiteindelijke model bescheiden (*staat 12.4*). Dit betekent dat er wel verschillen zijn tussen groepen personen, maar deze verschillen zijn niet erg groot.

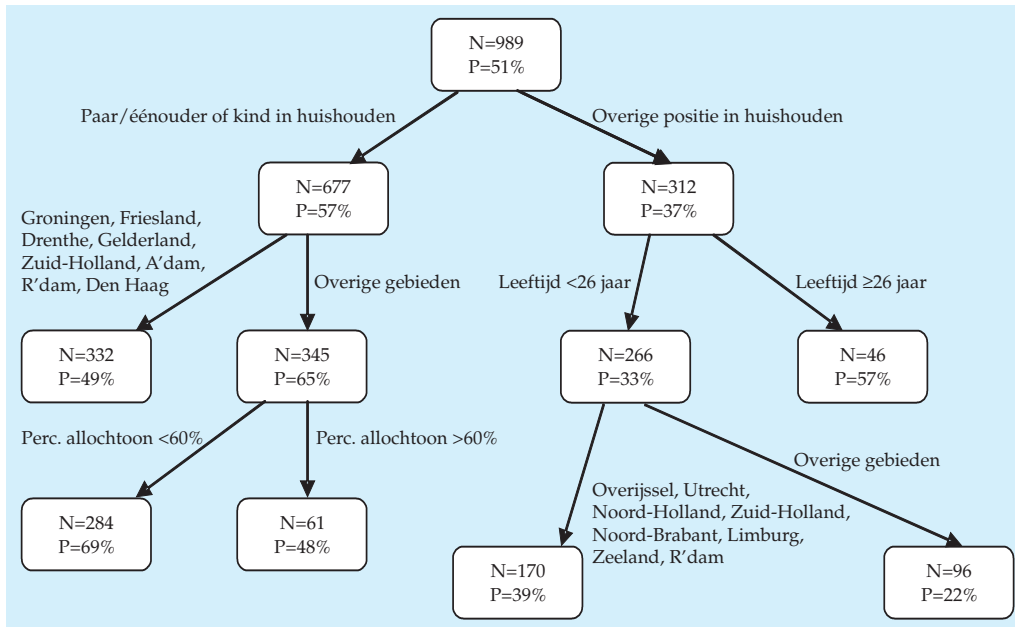
Staat 12.4**Logistische regressie van het wel of niet hebben van een vaste telefoon op de vier achtergrondkenmerken**

	Wald Chi ²			
	Positie	+ gemeente	+ kinderen	+ herkomst
Positie	42	41	46	45
Gemeente		18	19	17
Kinderen			8	9
Herkomst				9
	%			
R ² (Nagelkerke)	5,7	8,1	9,1	10,2
Omnibus Chi ² (df)	44 (3)	62 (7)	70 (8)	79 (11)

Tevens is getracht om het vaste telefoonbezit te verklaren met classificatiebomen. Deze techniek splitst herhaaldelijk een populatie met beschikbare achtergrondkenmerken in twee deelpopulaties volgens de zogenoemde Gini-maat voor heterogeniteit. Telkens wordt de splitsing gekozen met de grootste bijbehorende Gini-maat, dat is de splitsing die zo homogeen mogelijke deelpopulaties geeft, dat wil zeggen de groepen die homogeen zijn in het bezit van vaste telefoons. Classificatiebomen geven inzicht in de multicollineariteit van achtergrondkenmerken, ofwel de samenhang tussen de achtergrondkenmerken waarmee je een kenmerk probeert te verklaren. We voeren deze techniek daarom als aanvulling uit op de logistische regressie (*figuur 12.1*).

We zien in *figuur 12.1* opnieuw dat de positie in het huishouden zorgt voor de grootste heterogeniteit in het bezit van vaste telefoons. De personen met een overige positie in het huishouden hebben een opmerkelijk lager percentage vaste telefoons (37 procent) dan de paren, éénouders en kinderen (57 procent). Het hoogste percentage (69 procent) vaste telefoons vinden we onder personen die behoren tot de kern van het huishouden of kind in het huishouden zijn, die niet wonen in het noorden, in Gelderland of de randstad en in een postcodegebied met een percentage allochtonen dat kleiner is dan 60 procent. Het laagste percentage, 22 procent, wordt aangetroffen bij personen met een overige positie in het huishouden, die jonger zijn dan 26 jaar en die in het noorden, Flevoland, Gelderland, Amsterdam, Den Haag of Utrecht-stad wonen. De regionale splitsingen die de classificatieboom geeft lijken enigszins arbitrair.

12.1 Classificatieboom voor het wel of niet hebben van een vaste telefoon

Toelichting: In de boom zijn de variabelen aangegeven waarmee de splitsingen zijn uitgevoerd. In de knoop van de boom is het aantal respondenten en het percentage respondenten met een vaste telefoon afgebeeld.

2.2 Wel of niet een geheim nummer?

Van de 989 respondenten hebben 499 personen een vaste telefoon. Ongeveer de helft van hen heeft een geheim nummer. Net als bij het bezit van een vaste telefoon is geprobeerd verschillende groepen te identificeren met een hoger of lager percentage geheime nummers. De samenhang tussen achtergrondkenmerken en het hebben van een geheim nummer blijkt alleen duidelijk aanwezig voor regionale kenmerken. Huishoudens met kinderen en vrouwen hebben iets vaker een geheim nummer, jongere respondenten hebben juist iets minder vaak een geheim nummer. Alleen de regionale kenmerken zijn gerelateerd aan het geheime nummer.

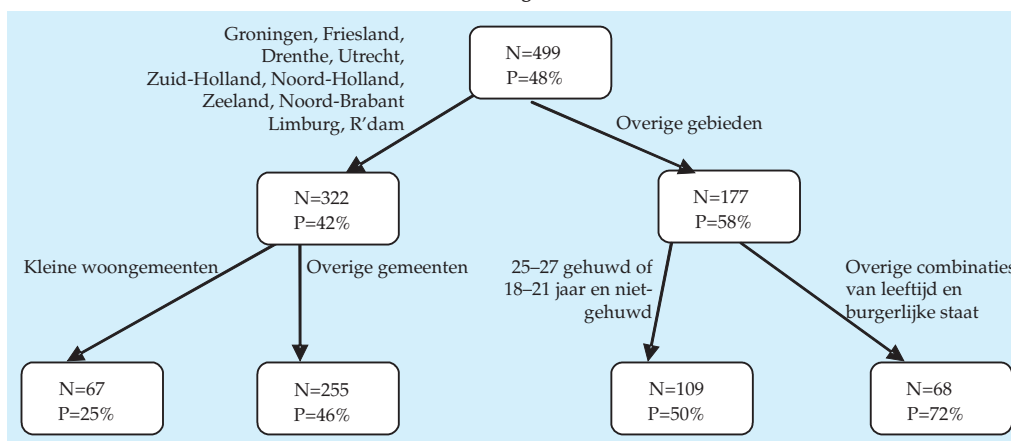
Logistische regressie geeft een model met slechts twee variabelen, namelijk de grootte van de woongemeente en de leeftijd van de respondent. De verklaarde variantie van het model is 6,3 procent (Nagelkerke's pseudo). Dat is erg laag, zelfs als de geringe omvang van de groep respondenten met een vaste telefoon in ogenschouw wordt genomen.

In figuur 12.2 is de classificatieboom afgebeeld van het hebben van een geheim nummer. We zien hier dat een regionale splitsing voor de sterkste scheiding in geheime nummers zorgt. Het laagste percentage geheime nummers (25 procent)

wordt gevonden in de kleine gemeenten in de regio's Groningen, Friesland, Drenthe, Utrecht, Zuid-Holland (inclusief Rotterdam maar exclusief Den Haag), Noord-Holland (exclusief Amsterdam), Zeeland, Noord-Brabant en Limburg. Het hoogste percentage (72 procent) is te vinden in de overige regio's, te weten Overijssel, Gelderland, Flevoland en de steden Amsterdam en Den Haag, en voor de combinaties van burgerlijke staat en leeftijd anders dan 25–27 jaar en gehuwd dan wel 18–21 jaar en ongehuwd. Een kruising van leeftijd en burgerlijke staat is als aparte variabele in de logistische regressie en classificatie opgenomen omdat deze variabelen sterk samenhangen. Er zijn bijvoorbeeld geen gescheiden of verweduwde respondenten van 20 jaar of jonger.

12.2 Classificatieboom voor het wel of niet hebben van een geheim nummer

Toelichting: In de boom zijn de variabelen aangegeven waarmee de splitsingen zijn uitgevoerd. In elke knoop van de boom is het aantal respondenten en het percentage respondenten met een vaste telefoon afgebeeld.

2.3 Bezit van een mobiele telefoon

Onderzocht is ook wat de verschillen zijn in het bezit van mobiele telefoons. De beschikbare kenmerken zijn echter niet gerelateerd aan het mobiele telefoonbezit. Het bezit van mobiele telefoons is dus homogeen binnen de groep. Daarom is dit aspect van telefoonbezit niet verder onderzocht.

3. Conclusie

Relatief weinig jonge Marokkanen en Turken zijn bereikbaar via een vaste telefoon. Zelfs als we alle nummers vooraf ter beschikking zouden hebben, kunnen we hoogstens de helft van deze groep bereiken. Ongeveer de helft van de personen die wel een vaste telefoon hebben, heeft naar eigen zeggen een geheim num-

mer. In een telefonische enquête van het CBS met gekoppelde telefoonnummers zullen we dus nog hoogstens een kwart van de jonge allochtonen terugvinden. Er blijkt dat een zeer laag percentage vaste telefoonnummers daadwerkelijk is gekoppeld: 12 procent. Voor het OGJA was het lage percentage geen probleem, omdat dit onderzoek aan de deur plaatsvond. Als het onderzoek telefonisch was geweest, had slechts een fractie van de steekproef bereikt kunnen worden. Voor de jonge Marokkanen en Turken is telefonische enquêtering via vaste telefoons dus geen geschikt instrument.

Het geringe aantal succesvol gekoppelde telefoonnummers kan mogelijk verklaard worden door het relatief hoge aantal personen dat inwonend familielid is en dus geen lid is van de kern van het huishouden of een kind. Hun achternamen wijken mogelijk af van die van de personen waarop het telefoonnummer geregistreerd is. Het kan ook zijn dat deze groep relatief vaak verhuist.

Binnen de groep jonge Marokkanen en Turken bestond weinig verschil in het bezit van vaste telefoons en geheime nummers. Er zijn enige verschillen naar regio en type huishouden. Vooral voor geheime nummers is de groep homogeen.

Tegenover het lage percentage vaste telefoons staat een zeer hoog percentage mobiele telefoons van rond de 95. Het merendeel van de jonge allochtonen is dus wel mobiel bereikbaar. Enquêteren via mobiele telefoon heeft zodoende wel een toekomst voor deze groep.

Literatuur

Schouten, J.G., 2004, Weging van het Onderzoek gezinsvorming jonge allochtonen (OGJA) 2004, CBS-rapport 1646-04-TMO (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen).

13. *Paneluitval in de Enquête beroepsbevolking*

Voor de Enquête beroepsbevolking worden mensen in totaal vijfmaal benaderd. De eerste keer gebeurt dat face to face, daarna nog viermaal telefonisch. Van alle mensen die de eerste keer meedoen, blijft in de laatste peiling maar tweederde over. Deze paneluitval is selectief: vooral niet-westerse allochtonen doen slecht mee aan het onderzoek. Zij willen na de eerste peiling vaak niet opnieuw benaderd worden en responderen slechter bij vervolgpeilingen. Deze verschillen in paneldeelname worden niet verklaard door de specifieke samenstelling van de groep allochtone respondenten. Ook als gecorrigeerd wordt voor verschillen in opleidingsniveau, woonplaats en arbeidspositie blijven de verschillen in paneldeelname tussen niet-westerse allochtonen en autochtonen bestaan.

1. *Inleiding*

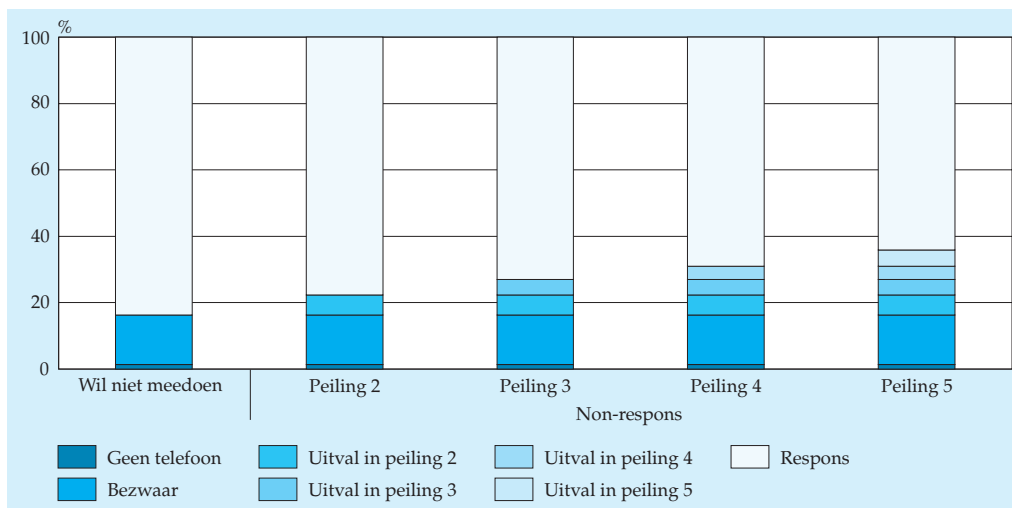
In dit hoofdstuk wordt nagegaan hoe groot de paneluitval is en hoe selectief de paneluitval is naar samenstelling van de groepen die deelnemen aan het onderzoek. Voor het onderzoek zijn de peilingen van de *Enquête beroepsbevolking* longitudinaal gekoppeld. Van elke respondent uit de eerste peiling is de informatie uit de vervolgpeilingen toegevoegd. Op deze manier kan vastgesteld worden of iemand in een vervolgpeiling heeft gerespondeerd. De data hebben betrekking op alle respondenten die in de periode januari 2002–december 2003 voor het eerst zijn benaderd. De laatste peiling was dan in de periode januari 2003–december 2004. Voor de analyse zijn alleen de mensen geselecteerd in de leeftijd 15–63 jaar ten tijde van de eerste peiling. 64-jarigen jaar zijn buiten beschouwing gelaten, want het panel is zo opgezet dat mensen niet meer benaderd worden als zij 65 jaar zijn.

2. *Kenmerken paneluitval*

De *Enquête beroepsbevolking* (EBB) is een enquête onder huishoudens. De enquête wordt gebruikt om cijfers over de werkzame en werkloze beroepsbevolking te maken. De EBB is een roterend panel. De eerste waarneming is *face to face*, daarna worden de huishoudens om de drie maanden telefonisch benaderd. In totaal doen huishoudens in een jaar tijd dus vijf keer mee. Aan het einde van het eerste interview wordt gevraagd of het CBS ze voor het vervolgonderzoek nog een keer mag bellen.

Een substantieel deel van de respondenten, 15 procent, wil niet opnieuw telefonisch benaderd worden. Bij elke vervolgpeiling valt ca. 5 procent van de respondenten uit. Uiteindelijk blijft na een jaar, na de vijfde peiling, 64 procent van de oorspronkelijke respons over.

13.1 Paneluitval EBB, 2002–2004

Jongeren en ouderen vallen relatief vaak uit. Van de 20–24-jarigen blijft slechts 54 procent over in de laatste peiling. Bij hen is vooral de uitval tijdens het panel hoog (*staat 13.1*). Dertig procent valt uit doordat zij telefonisch niet bereikt worden of deelname weigeren. Ook is de uitval hoog onder personen van 25–29 jaar (44 procent) en onder ouderen (43 procent). Veel ouderen willen niet telefonisch benaderd worden. Een reden kan zijn dat zij denken dat in hun situatie geen wijziging zal optreden en dat het geen zin heeft hen nogmaals te benaderen.

De paneldeelname van allochtonen, in het bijzonder niet-westerse allochtonen, is slecht. Veertig procent van de Turken en Marokkanen doet niet mee aan het vervolgonderzoek, twee keer zoveel als gemiddeld. Bovendien blijken zij aanzienlijk vaker niet te responderen bij herbenadering. Het gevolg is dat slechts een kwart van de Marokkanen en een derde van de Turken overblijft in de laatste peiling. Ook lager opgeleiden en eenpersoonshuishoudens laten het vaak afweten in de vervolgpeilingen. Van de respondenten met basisonderwijs respondeert de helft in de laatste peiling. Hoger opgeleide respondenten geven wel iets vaker aan dat ze geen bezwaar hebben opnieuw benaderd te worden.

Eenpersoonshuishoudens doen minder vaak mee en responderen bovendien slechter. Waarschijnlijk zijn zij vaker niet thuis. Het gevolg is dat slechts de helft van alle eenpersoonshuishoudens in alle vijf peilingen meedoen. Voor alleenstaande ouders is een vergelijkbaar beeld zichtbaar (*staat 13.2*).

Staat 13.1
Uitval naar leeftijd, herkomstgroepering en opleidingsniveau

	Bezwaar/geen telefoon	Non-respons peiling 2	Non-respons peilingen 3-5	Geen uitval	Totaal
	%				
Totaal	16	6	14	64	100
<i>Leeftijd</i>					
15-19 jaar	17	6	15	63	100
20-24 jaar	16	9	21	54	100
25-29 jaar	14	9	20	58	100
30-34 jaar	13	7	15	64	100
35-39 jaar	14	6	13	68	100
40-44 jaar	15	5	11	69	100
45-49 jaar	15	5	11	69	100
50-54 jaar	17	4	11	67	100
55-59 jaar	21	5	11	63	100
60-64 jaar	27	5	11	57	100
<i>Herkomstgroepering</i>					
Autochtonen	15	5	13	66	100
Westerse allochtonen	17	8	15	60	100
Turken	40	12	17	32	100
Marokkanen	40	15	20	25	100
Surinamers	23	11	19	47	100
Antillianen / Arubanen	24	11	19	46	100
Overig niet-westerse landen	34	11	16	39	100
Onbekend	38	25	13	25	100
<i>Opleidingsniveau</i>					
Basisonderwijs	28	8	13	50	100
Vmbo	20	6	12	61	100
Havo/vwo/mbo	15	6	13	66	100
Hbo	12	6	14	67	100
Wo	13	7	15	66	100

Paneluitval is ten slotte afhankelijk van de arbeidspositie. Mensen met vast werk doen vaker mee aan het telefonische vervolgonderzoek, zelfstandigen en mensen die geen werk willen vanwege vervroegde uittreding, ziekte of arbeidsongeschiktheid, zijn daar minder vaak toe bereid. Werklozen vallen weliswaar minder uit, maar hun respons is aanzienlijk lager. Uiteindelijk blijft slechts 60 procent van de werklozen tot en met de laatste peiling meedoen. Ook werknemers zonder vast werk vallen vaker uit dan gemiddeld.

De regionale verschillen in paneluitval zijn groot. Het aantal respondenten dat bezwaar heeft tegen deelname aan het panel varieert van bijna 40 procent in de Achterhoek tot 6 procent in het COROP-gebied Zuidwest Drenthe. Ook bestaan er grote verschillen in responsuitval tijdens het panel. De uitval is het grootst in randstedelijke gebieden als Den Haag en Amsterdam (ca. 25 procent). De uitval is het laagst in de Achterhoek (11 procent).

Staat 13.2
Uitval naar arbeidspositie en huishoudensamenstelling

	Bezwaar/geen telefoon	Non-respons peiling 2	Non-respons peilingen 3-5	Geen uitval	Totaal
	%				
Totaal	16	6	14	64	100
<i>Arbeidspositie</i>					
Vast werk	13	6	14	67	100
Zelfstandige	19	6	13	62	100
Geen vast werk	16	8	17	59	100
Werkloos	14	9	18	60	100
Wil werk	17	7	15	60	100
Wil geen werk					
i.v.m. huishouden	21	5	10	64	100
i.v.m. opleiding	17	7	16	60	100
i.v.m. VUT	27	5	10	58	100
i.v.m. arbeidsongeschiktheid	28	7	12	53	100
Wil geen werk andere reden	22	5	12	61	100
Wil geen werk overig	19	4	16	60	100
<i>Huishoudensamenstelling</i>					
Eenpersoonshuishouden	20	10	18	52	100
Alleenstaande ouder met kinderen	21	8	17	55	100
Alleenstaande ouder met kinderen en anderen	22	20	21	37	100
Alleenstaand met anderen	21	11	23	46	100
Paar	17	6	14	64	100
Paar met kinderen	15	5	12	69	100
Paar met kinderen en anderen	23	8	18	51	100
Paar met anderen	18	8	17	57	100

3. Paneluitval bij allochtonen

Om te onderzoeken of herkomst de paneluitval kan verklaren, is een logistische regressieanalyse uitgevoerd. Twee oorzaken van paneluitval worden geanalyseerd. Personen kunnen het, ten eerste, niet op prijs stellen dat ze herbenaderd worden. Zij kunnen, ten tweede, niet responderen bij vervolgpelingen, terwijl zij geen bezwaar hadden tegen herbenadering. Eerst wordt vastgesteld wat personen motiveert om mee te doen aan het panel. Vervolgens wordt van de personen die meedoen vastgesteld welke factoren verklaren dat zij daadwerkelijk responderen.

3.1 Meedoen aan het telefonische panel

Regio (COROP-gebied) is de belangrijkste factor die de paneldeelname verklaart (staat 13.3). Blijkbaar is er een zeer grote variatie in de werving van res-

pondenten door de interviewers. Herkomst is de tweede belangrijke factor. De lagere paneldeelname van allochtonen wordt niet verklaard door het feit dat zij vaker in een stedelijk gebied wonen. Toevoeging van stedelijkheid levert nauwelijks een beter model op. Dat doen ook toevoeging van leeftijd, arbeidspositie en opleidingsniveau niet; het verschil in paneldeelname tussen niet-westerse allochtonen en autochtonen blijft bestaan.

Deelname aan het panel wordt, behalve door regio en herkomst, ook bepaald door opleidingsniveau en arbeidspositie. Zo willen laagopgeleiden minder vaak meedoen, hoogopgeleiden juist vaker. Verder geven werknemers en personen die werk willen relatief vaak aan mee te willen doen. Stedelijkheid, huishoudensamenstelling en geslacht spelen nauwelijks een rol.

Staat 13.3

Multipel logistische regressie: bereidheid mee te doen aan panel op herkomst, stedelijkheid, leeftijd, geslacht, opleidingsniveau en arbeidspositie, geneste modellen (1–8)

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7	Model 8
<i>Wald Chi²</i>								
COROP	3 855	3 979	3 966	4 078	4 076	4 072	4 079	4 082
Herkomst		2 038	2 073	1 380	1 434	1 589	1 561	1 549
Stedelijkheid			156	131	101	100	120	119
Opleidingsniveau				1 669	1 025	953	949	948
Arbidspositie					1 559	736	745	768
Leeftijd						431	359	341
Huishoudensamenstelling							322	324
Geslacht								24
R ² (Nagelkerke)	4,2%	6,2%	6,4%	8,1%	9,7%	10,1%	10,5%	10,5%
EXP(B) (w-alloch)		0,83	0,81	0,81	0,82	0,81	0,82	0,82
EXP(B) (nw-alloch)		0,34	0,33	0,40	0,38	0,36	0,36	0,36

3.2 Responskans telefonische waarneming

Niet-westerse allochtonen responderen slechter bij het telefonische panel. Leeftijd en huishoudensamenstelling zijn hiervoor de belangrijkste verklarende variabelen, gevolgd door herkomst. Jongeren tot 25 jaar en eenpersoonshuishoudens responderen slechter, ouderen boven de 45 jaar en paren met kinderen beter. Deze verschillen worden voor slechts een klein deel veroorzaakt door stedelijkheid, leeftijd en opleidingsniveau. Als daarvoor gecorrigeerd responderen niet-westerse allochtonen nog altijd half zo vaak als autochtonen. Arbeidspositie, regio en geslacht zijn in dit verband minder van belang (*staat 13.4*).

Staat 13.4

Multipale logistische regressie: respons laatste peiling gegeven bereidheid mee te doen aan panel op herkomst, stedelijkheid, leeftijd, geslacht, opleidingsniveau en arbeidspositie, geneste modellen (1–8)

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7	Model 8
<i>Wald Chi²</i>								
Herkomst	1 663	1 158	991	1 008	842	812	786	785
Stedelijkheid		708	576	280	260	264	144	144
Leeftijd			1 856	1 640	1 776	1 680	1 680	1 682
Huishoudensamenstelling				1 149	1 167	1 098	1 098	1 100
Opleidingsniveau					289	274	271	269
Arbeidspositie						113	111	108
COROP							178	178
Geslacht								2
R ² (Nagelkerke)	1,8%	2,6%	4,7%	6,0%	6,3%	6,5%	6,7%	6,7%
EXP(B) (w-alloch)	0,73	0,77	0,76	0,77	0,77	0,77	0,77	0,77
EXP(B) (nw-allocht)	0,36	0,41	0,44	0,43	0,46	0,47	0,47	0,47

4. Conclusies en aanbevelingen

Paneluitval is selectief. Vooral allochtonen doen nauwelijks mee aan het panel. Zij hebben vaak bezwaar om opnieuw benaderd te worden en responderen slecht bij vervolgpeilingen. Dit wordt niet verklaard door de specifieke samenstelling van de groep allochtonen. Als gecorrigeerd wordt voor verschillen in opleidingsniveau, regionale spreiding of arbeidspositie blijven de verschillen in paneldeelname bestaan. Mogelijk zijn ook taalproblemen groter bij een telefonisch interview dan bij het *face to face* interview. Een betere werving na afloop van de eerste *face to face* peiling kan een oplossing zijn om meer allochtonen in de vervolgpeilingen te krijgen.

Verder geven ouderen vaak aan niet mee te willen doen aan de vervolgpeilingen. Zij hebben waarschijnlijk geen werk of willen geen werk, en denken dat in die situatie voorlopig geen verandering zal komen. Herbenadering achten zij daarom niet zinvol. Vanwege de representativiteit van het panel is het wel essentieel dat zij meedoen. De werving zou op dit punt beter moeten. Een aanvullende maatregel zou kunnen zijn om vragen toe te voegen die voor deze groep wel relevant zijn.

Tot slot blijkt dat regionale verschillen in de bereidheid om mee te doen aan het panel groot zijn. Mogelijk dat dit te maken heeft met de werving van respondenten; sommige interviewers werven beter dan andere. Nadere wervingsinstructie voor de interviewers en het monitoren van de voortgang kunnen hier belangrijke instrumenten zijn.

14. *Culturele opvattingen van Marokkaanse en Turkse jongeren*

Autochtone jongeren zijn over de rolverdeling binnen het huishouden sterker geëmancipeerd dan Marokkaanse en vooral Turkse jongeren. Bovendien zijn Marokkaanse jongeren moderner over de plaats van de vrouw in het gezin en in de maatschappij dan Turkse.

1. *Achtergrond*

Elke vijf jaar wordt het *Onderzoek gezinsvorming* (OG) uitgevoerd. De informatie van het OG vormt mede de basis voor de nationale prognoses over de bevolking en huishoudens in toekomstige jaren. Het meest recente onderzoek is in 2003 gehouden. Om meer zicht te krijgen op de achtergronden van de relatievorming van jonge allochtonen is de opzet van het OG gewijzigd en uitgebreid met een onderzoek onder jonge Turken en Marokkanen. In het *Onderzoek gezinsvorming jonge allochtonen* staan de achtergronden van de (te verwachten) relatievorming van jonge allochtonen centraal. Op één onderdeel van deze achtergronden wordt in dit hoofdstuk ingegaan: de culturele opvattingen. Aan de orde zal komen hoe jonge, voornamelijk in Nederland geboren, jonge Turken en Marokkanen denken over de rolverdeling van mannen en vrouwen in een gezin, de positie van de vrouw in de maatschappij en de oriëntatie op het gezin. Daarmee krijgen we een antwoord op de vraag of jonge allochtonen traditioneel zijn of modern en in welke mate hun opvattingen verschillen van autochtone jongeren.

2. *Onderzoeksvragen*

De culturele opvattingen vormen een onderdeel van de sociaal-culturele integratie van allochtonen. Daarnaast zijn de sociale contacten met autochtonen, de beheersing en gebruik van de Nederlandse taal en de oriëntatie op de eigen groep voor deze integratie van belang. Vooral Turken en Marokkanen worden getypeerd als tamelijk op zichzelf staande gemeenschappen, die weinig informele contacten hebben met autochtonen. Opvattingen van Turken en Marokkanen zijn traditioneler en minder geëmancipeerd dan die van de jonge autochtonen. Zij hechten sterker aan de rolverdeling tussen mannen en vrouwen in de maatschappij, hebben duidelijke opvattingen over de plaats van de vrouw binnen het eigen huishouden en zijn sterker georiënteerd op het gezin (Dagevos en Schellingerhout, 2003). Op basis van deze resultaten is te ver-

wachten dat de culturele opvattingen van jonge, voornamelijk in Nederland geboren, Turken en Marokkanen traditioneler zijn dan van jonge autochtonen. Of er daarnaast ook verschillen in culturele opvattingen zijn tussen de Turken en Marokkanen, is niet bekend. Wel wordt gewezen op de grote verscheidenheid in moderne opvattingen binnen de Turkse en Marokkaanse gemeenschap (Dagevos en Schellingerhout, 2003). Zo zijn hoogopgeleiden moderner dan laagopgeleiden, en zijn jongeren moderner dan ouderen. Tussen mannen en vrouwen zijn de verschillen echter veel minder geprononceerd. Bij opvattingen over de rolverdeling tussen mannen en vrouwen tonen vooral Marokkaanse vrouwen zich iets geëmancipeerder dan mannen. Maar of dergelijke verschillen naar opleidingsniveau en sekse ook gelden voor de Turken en Marokkanen van 18 tot 28 jaar, is niet bekend.

In dit hoofdstuk zal een antwoord gegeven worden op de volgende vragen:

1. In welke mate worden traditionele opvattingen over de verdeling van de taken binnen een huishouden onderschreven door jonge Turken en Marokkanen? Hoe groot zijn de verschillen met de autochtonen? En zijn – binnen de drie onderscheiden groepen – vrouwen minder traditioneel dan mannen?
2. Hoe denken jonge Turken en Marokkanen over de positie van de vrouw in de maatschappij? In welk opzicht verschillen ze van autochtone jongeren? En zijn vrouwen op dit punt geëmancipeerder dan mannen?
3. Hoe sterk zijn jonge Turken en Marokkanen georiënteerd op het gezin? Wat zijn de verschillen met de autochtonen? En zijn vrouwen meer gericht op het gezin dan mannen?

3. *Data en methode*

Het *Onderzoek gezinsvorming jonge allochtonen* (OGJA) is gehouden van januari tot en met april 2004. In totaal hebben 991 Turkse en Marokkaanse jongeren aan het onderzoek meegedaan. Zij kregen vijftien stellingen voorgelegd over drie thema's: de rolverdeling van mannen en vrouwen in een gezin, de positie van de vrouw in de maatschappij en de oriëntatie op het gezin.

De stellingen zijn deels ontleend aan het onderzoek *Sociale positie en voorzieningengebruik van allochtonen* (SPVA) en het *Onderzoek gezinsvorming* (OG). Daarbij zijn inzichten gebruikt uit het OG1998 (De Jong en Steenhuis, 2000) en het SPVA1998 (Uunk, 2001). De vragenlijst die voor het OG in 1998 en 2003 is gebruikt, is op enkele punten aangepast (Schmeets, 2003). Per thema zijn minstens drie stellingen opgenomen die, gelet op de verwachte correlatie, een bepaalde betrouwbaarheid garanderen.

De stellingen staan vermeld in staat 14.1. Een aantal stellingen komt uit het OG2003. Door uit het OG2003 de groep jongeren van 18 tot 28 jaar te selecteren die autochtoon zijn, is een vergelijking met de jonge Turken en Marokkanen te maken. Dit betreft 1 354 jonge autochtonen, 692 mannen en 662 vrouwen.

Staat 14.1
Culturele opvattingen: 15 stellingen

A. Rolverdeling van mannen en vrouwen in gezin

- A1. Een vrouw is geschikter om kleine kinderen op te voeden dan een man¹⁾.
- A2. In een gezin zou de man kostwinner moeten zijn en zou de vrouw voor huishouden en kinderen moeten zorgen¹⁾.
- A3. De man kan het beste de verantwoordelijkheid over het geld hebben.
- A4. Buitenshuis werken van vrouwen met kleine kinderen die nog niet naar de basisschool gaan, kan niet samengaan¹⁾.
- A5. Partners moeten ernaar streven om zoveel mogelijk samen te doen¹⁾.

B. Rol van vrouwen in de maatschappij

- B1. Het is vanzelfsprekend dat je kinderen wil¹⁾.
- B2. Ook als een jonge vrouw kinderen heeft, is het goed dat zij een eigen inkomen verdient¹⁾.
- B3. Het is voor jongens belangrijker dan voor meisjes dat zij later hun eigen inkomen kunnen verdienen.
- B4. Als je kinderen hebt, moet je veel vrijheid inleveren¹⁾.
- B5. Een opleiding is voor jongens belangrijker dan voor meisjes.
- B6. Een vrouw moet stoppen met werken als ze een kind krijgt.
- B7. Ook zonder kinderen kan een vrouw gelukkig zijn.

C. Oriëntaties op het gezin

- C1. De beste gezinsvorm is nog altijd: twee getrouwde ouders met kinderen.
- C2. Als ouders bejaard zijn, moeten ze bij hun kinderen kunnen inwonen.
- C3. Het huwelijk is niet meer dan een zakelijk contract¹⁾.

---

¹⁾ Ook opgenomen in het OG2003.

Met schaalanalyse is nagegaan of deze dimensies aangetroffen worden bij deze jonge Turken en Marokkanen. Dit blijkt maar ten dele het geval te zijn. Weliswaar is er een samenhang tussen de antwoorden op alle vijftien vragen, de clustering binnen de drie onderdelen komt evenwel minder goed naar voren. Dit geldt bijvoorbeeld voor de uitspraak 'partners moeten ernaar streven om zoveel mogelijk samen te doen'. Het geldt ook voor de stellingen 'als je kinderen hebt, moet je veel vrijheid inleveren' en 'het huwelijk is niet meer dan een zakelijk contract'. Daarnaast past de stelling A4 (buitenshuis werken van vrouwen met kinderen) beter bij het thema 'Rol van vrouwen in de maatschappij' dan bij de 'Rolverdeling van vrouwen en mannen in het gezin'.

4. Culturele opvattingen

4.1 Rolverdeling van vrouwen en mannen in het gezin

Allochtonen vinden vaker dan autochtonen dat de vrouw geschikter is voor de opvoeding van kinderen dan de man. Een ruime meerderheid van de jonge Turken (62 procent) onderschrijft deze stelling. Marokkanen zijn verdeeld: de helft vindt dat beiden, man en vrouw, de betere opvoeders zijn. Bij de jonge autochtonen is nog maar een derde deel overtuigd dat de vrouw geschikter is om de kinderen op te voeden dan de man (*staat 14.2*).

Staat 14.2

Culturele opvattingen van Turken, Marokkanen en autochtonen naar geslacht, 18–27 jaar

	Mannen			Vrouwen		
	Turkije	Marokko	Autochtoon	Turkije	Marokko	Autochtoon
<i>% mee eens</i>						
Rolverdeling van mannen en vrouwen in gezin						
Een vrouw is geschikter om kleine kinderen op te voeden dan een man	72	64	49	52	41	26
In een gezin zou de man kostwinner moeten zijn en zou de vrouw voor huishouden en kinderen moeten zorgen	28	25	18	16	6	12
Buitenshuis werken van vrouwen met kleine kinderen kan niet samengaan	25	26	25	17	14	16
Partners moeten ernaar streven om zoveel mogelijk samen te doen	95	90	66	95	95	62
De man kan het beste de verantwoordelijkheid over het geld hebben	26	24		8	6	
Rol van vrouwen in de maatschappij						
Het is vanzelfsprekend dat je kinderen wilt	68	64	25	56	40	14
Ook als een jonge vrouw kinderen heeft, is het goed dat zij een eigen inkomen verdient	78	81	75	92	96	79
Als je kinderen hebt moet je veel vrijheid inleveren	87	85	85	79	76	80
Het is voor jongens belangrijker dan voor meisjes dat zij later hun eigen inkomen kunnen verdienen	43	40		22	16	
Een opleiding is voor jongens belangrijker dan voor meisjes	7	4		4	1	
Een vrouw moet stoppen met werken als ze een kind krijgt	36	30		12	8	
Ook zonder kinderen kan een vrouw gelukkig zijn	78	83		78	86	
Oriëntaties op het gezin						
Het huwelijk is niet meer dan een zakelijk contract	11	13	17	11	4	16
De beste gezinsvorm is nog altijd: twee getrouwde ouders met kinderen	86	87		76	77	
Als ouders bejaard zijn, moeten ze bij hun kinderen kunnen inwonen	70	76		52	63	

Dat 'de man in een gezin de kostwinner moet zijn en de vrouw voor huishouden en kinderen zorgt' vinden vooral de Turkse jongeren: 28 procent van de mannen en 16 procent van de vrouwen is het met de stelling eens. Onder de Marokkaanse jongeren valt op dat een kwart van de mannen hiervan overtuigd is, terwijl van de vrouwen maar 6 procent dit vindt. De autochtone mannen zijn met 18 procent op dit punt het minst traditioneel. Opvallend is dat meer autochtone dan Marokkaanse vrouwen deze uitspraak onderschrijven. Blijkbaar vindt een overgrote meerderheid van zowel allochtonen als autochtonen dat een strikte taakverdeling ongewenst is. Dit spoort met een 94 procent instemming met de uitspraak 'Partners moeten ernaar streven om zoveel mogelijk samen te doen'. De autochtonen zijn hiervan minder overtuigd; 64

procent is het eens met de stelling. Turkse mannen en vrouwen vinden in dezelfde mate dat partners zoveel mogelijk samen moeten aanpakken, terwijl iets meer Marokkaanse vrouwen dan mannen deze mening zijn toegedaan. Eén op de vijf allochtonen vindt dat vrouwen met kleine kinderen die nog niet naar de school gaan niet buitenshuis kunnen gaan werken. Een kwart van de Turkse en Marokkaanse mannen vindt dat een moeder met kleine kinderen niet mag werken. Allochtone vrouwen staan wat positiever tegenover de combinatie van werken en opvoeden. Van de Turkse vrouwen stemt 17 procent in met deze stelling en van de Marokkaanse vrouwen 14 procent. Autochtonen denken overigens niet anders over dit onderwerp dan allochtonen: een op de vier mannen en een op de zeven vrouwen stemt in met de stelling dat buitenshuis werken en kleine kinderen opvoeden niet kunnen samengaan. Over de financiën dient de man te beslissen, vindt 16 procent van de allochtonen. Ook nu weer blijkt dat mannen van Turkse en Marokkaanse afkomst de uitspraak 'De man kan het beste de verantwoordelijkheid over het geld hebben' meer ondersteunen dan vrouwen.

4.2 Rol van vrouwen in de maatschappij

Hoe zien de allochtone jongeren de plaats van de vrouw in de maatschappij? Meer dan de helft van de geïnterviewden onderschrijft de uitspraak 'Het is vanzelfsprekend dat je kinderen wilt'. Twee van de drie mannen vinden dit en van de vrouwen is bijna de helft het met deze stelling eens. Verder blijkt dat meer Turkse dan Marokkaanse jongeren het met de stelling eens zijn. Autochtonen denken daar anders over. Slechts een kleine minderheid vindt kinderen vanzelfsprekend: 25 procent van de mannen en 14 procent van de vrouwen.

Als er kinderen zijn, betekent dat niet dat de vrouw geen eigen inkomen meer mag verdienen. Liefst 87 procent van de allochtonen is het eens met de uitspraak 'Ook als een jonge vrouw kinderen heeft, is het goed dat zij een eigen inkomen verdient'. Van de vrouwen vindt 93 procent dat het opvoeden van kinderen gecombineerd kan worden met een baan, van de mannen vindt bijna 80 procent dit. Bovendien zijn iets meer Marokkaanse dan Turkse jongeren deze mening toegedaan. Opvallend is dat van de autochtonen deze opvatting minder breed gedragen wordt: van de mannen is 75 procent het eens met de stelling, van de vrouwen 79 procent.

Slechts enkele allochtone jongeren vinden dat een opleiding voor jongens belangrijker is dan voor meisjes (stelling B5). Ook op dit punt tonen mannen en Turken zich minder geëmancipeerd dan vrouwen en Marokkanen. Dit patroon wordt bevestigd door de antwoorden op de stelling dat een vrouw moet stoppen met werken als ze een kind krijgt (stelling B6). Van de Turkse mannen vindt 36 procent dit, van de Marokkaanse mannen 30 procent. Van de Turkse vrouwen is 12 procent en van de Marokkaanse vrouwen 8 procent van mening dat vrouwen niet meer mogen werken zodra ze een kind krijgen. Dit beeld van een minder traditionele opstelling bij vrouwen en Marokkanen treffen we ook aan in de antwoorden op de uitspraak dat het voor jongens belangrijker is dan voor meisjes dat zij later hun eigen inkomen kunnen verdienen (stelling B3).

Over de stelling 'Ook zonder kinderen kan een vrouw gelukkig zijn' verschillen vrouwen en mannen nauwelijks. Wel is er een klein verschil tussen de groeperingen: 85 procent van de Marokkaanse jongeren is het met deze stelling eens tegen 78 procent van de Turkse jongeren. Met de uitspraak 'Als je kinderen hebt moet je veel vrijheid inleveren', zijn acht van de tien jongeren het eens. Mannen vinden vaker dan vrouwen dat kinderen de vrijheid beperken. De verschillen tussen Turken en Marokkanen zijn op dit punt echter niet zo groot. Ook verschillen autochtone jongeren op dit punt nauwelijks van allochtonen.

4.3 Oriëntaties op het gezin

Hoe denken Turkse en Marokkaanse jongeren over inwonende ouders en over het huwelijk? Dienen kinderen volgens hen deel uit te maken van een gezin? Met de uitspraak 'De beste gezinsvorm is nog altijd: twee getrouwde ouders met kinderen', zijn acht van de tien jongeren het eens. Mannen onderschrijven de uitspraak vaker dan vrouwen, maar Turken en Marokkanen verschillen niet op dit punt. Mannen vinden het ook vaker dan vrouwen vanzelfsprekend dat ouders bij hun kinderen kunnen gaan inwonen. Bijna driekwart van de mannen onderschrijft de stelling 'Als ouders bejaard zijn, moeten ze bij hun kinderen kunnen inwonen'. Van de vrouwen is ruim de helft het met deze uitspraak eens. Over de gedachte dat ouders en kinderen samen in één huis een grote familie kunnen vormen, nemen Marokkanen een traditioneler standpunt in dan Turken.

Ten slotte is de stelling 'Het huwelijk is niet meer dan een zakelijk contract' voorgelegd. Eén op de tien jongeren is het met deze uitspraak eens. Onder Turkse jongeren vinden vrouwen en mannen dit in gelijke mate, onder jonge Marokkanen is 13 procent van de mannen en 4 procent van de vrouwen van mening dat het huwelijk louter een zakelijke relatie betreft. Van de autochtonen is een zesde deel het met de stelling eens dat het huwelijk een zakelijk contract is.

5. Conclusies en discussie

Over de verdeling van de taken binnen een huishouden hebben allochtone jongeren meer traditionele opvattingen dan autochtonen. Zo vinden twee van de drie allochtone mannen dat een vrouw geschikter is voor de opvoeding van kleine kinderen dan een man. Van de autochtone mannen is de helft deze mening toegedaan. Bij de vrouwen is het contrast tussen allochtonen en autochtonen over de verdeling van de taken nog scherper. Iets minder dan de helft van de allochtone vrouwen geeft aan dat de opvoeding beter door een vrouw dan door een man kan gebeuren, tegenover een kwart van de autochtone vrouwen. Bij de andere stellingen zijn de verschillen tussen de autochtonen en allochtonen minder geprononceerd.

Naast de verschillen tussen allochtone en autochtone jongeren, is ook gebleken dat Turken sterker traditioneel denken over de rolverdeling in het huishouden dan Marokkanen. Daarnaast zijn – zowel bij Turken als bij Marokkanen – mannen op dit vlak minder geëmancipeerd dan vrouwen. Dit sekseonderscheid in taakopvattingen over rolverdeling van mannen en vrouwen in het gezin treffen we ook aan onder autochtone jongeren. Hiermee is een antwoord gegeven op de eerste onderzoeksvraag.

De tweede onderzoeksvraag heeft betrekking op de gewenste positie van de vrouw in de maatschappij. Op basis van de beschikbare gegevens is geen duidelijke uitspraak te doen over de overeenkomsten en verschillen tussen allochtone en autochtone jongeren. De resultaten van drie vragen die in beide onderzoeken zijn gesteld (B1, B2 en B4) wijzen in verschillende richtingen. Allochtone jongeren vinden in grote meerderheid dat het een goede zaak is als een vrouw met kinderen ook een eigen inkomen verdient. Autochtone jongeren zijn hiervan minder vaak een voorstander. Tegelijkertijd vindt meer dan de helft van de allochtonen het vanzelfsprekend om kinderen te krijgen. Van de autochtonen vindt maar een op de vijf dit. Ook de antwoorden op derde vraag (B4) differentiëren onvoldoende om de vraag te kunnen beantwoorden of allochtone jongeren traditioneler of moderner denken over de rol van de vrouw in de maatschappij dan autochtone jongeren. Meer dan 80 procent van de jongeren, allochtonen en autochtonen, is van mening dat kinderen veel vrijheid kosten. Blijkbaar ziet de jonge allochtoon vooral een toekomst met kinderen, waarbij de vrouw voldoende ruimte moet hebben om te werken. Voor de autochtoon betekent de keuze voor kinderen vaker dat de vrouw haar werk opgeeft. In lijn met de gewenste taakverdeling in het huishouden zijn Turken ook traditioneler dan Marokkanen als het gaat om de positie van de vrouw in de maatschappij. Mannen zijn traditioneler dan vrouwen over de positie van vrouwen in de maatschappij. Dit geldt voor autochtonen, Turken en Marokkanen.

De vraag of het huwelijk vooral een zakelijk contract is, is zowel aan allochtonen als aan autochtonen gesteld. Een groter deel van de autochtonen dan van de allochtonen is deze mening toegedaan. Dit duidt erop dat autochtonen hierover een minder traditionele opvatting hebben. Worden daarnaast de stellingen over de inwonende ouders en de voorkeur voor het gezin in ogen-schouw genomen, dan blijken niet de Turkse maar de Marokkaanse jongeren traditioneler. Wel in overeenstemming met de opvattingen over de positie van de vrouw is dat ook nu weer mannen een traditioneler standpunt innemen dan vrouwen. Daarmee is ook de derde onderzoeksvraag beantwoordt.

Het beeld dat naar voren komt is dat allochtone jongeren minder geëmancipeerd zijn dan autochtone jongeren waar het gaat om de rolverdeling binnen het huishouden. Over de rol van vrouwen in de maatschappij en de oriëntatie op het gezin zijn de verschillen niet zo duidelijk. Op de oorzaken van de verschillen in opvattingen van allochtone en autochtone jongeren kunnen wij hier slechts kort ingaan. Die verschillen kunnen cultuurgebonden zijn, of (deels) een godsdienstige grondslag hebben. Desgevraagd geeft meer dan 90 procent

van de Turkse en Marokkaanse jongeren aan dat ze islamiet zijn, van de autochtone jongeren behoort een meerderheid niet tot een kerkelijke gezindte. Denkbaar is ook dat de meer traditionele opvattingen een basis hebben in sociaal-economische verschillen. Aangezien dergelijke opvattingen mede afhankelijk zijn van het opleidingsniveau – lager opgeleiden zijn traditioneler – zouden opleidingsverschillen tussen allochtonen en autochtonen ook een verklaringsbron kunnen vormen. Ook de meer geëmancipeerde houding van jonge Marokkanen zou op deze manier verklaard kunnen worden. Voor dit laatste is echter geen bewijs gevonden. Indien jonge Marokkanen en Turken niet zouden verschillen qua (voltooide) opleiding, blijven de verschillen tussen Marokkanen en Turken gehandhaafd.

Literatuur

Jong, A., de, en L. Steenhof, 2000, Leefstijl en demografisch gedrag. Maandstatistiek van de Bevolking (8) 3, p. 9–18.

Schmeets, H., 2003, Over het meten van attituden in het OGJA: enkele kanttekeningen en aanbevelingen. Interne CBS-notitie 14 augustus 2003 (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen).

Dagevos, J. en R. Schellingerhout, 2003, Sociaal-culturele integratie: contacten, cultuur en oriëntatie op de eigen groep. In: Dagevos, J., Gijsberts, M. en C. van Praag (red.), Rapportage minderheden 2003. Onderwijs, arbeid en sociaal-culturele integratie (Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag), p. 317–362.

Uunk, W., 2001, The cultural integration of immigrants in the Netherlands: a description and explanation of modern attitudes of Turks, Morroccans, Surinamese, Antilleans and the indigenous population. Paper gepresenteerd op de marktdag sociologie, 18 mei 2001 te Antwerpen.

15. *De demografische levensloop van jonge Turken en Marokkanen*

Vaker dan hun ouders deden, zoeken jonge Turken en Marokkanen hun partner in Nederland. Het percentage in Nederland geboren Turken en Marokkanen dat de partner uit Turkije of Marokko haalt, lag de laatste jaren tussen 50 tot 60 procent.

De meeste Turken en Marokkanen trouwen met iemand met een Turkse of Marokkaanse achtergrond. Ook jonge, ongehuwde Turken en Marokkanen vinden het belangrijk dat hun toekomstige partner een Turkse of Marokkaanse achtergrond heeft. Dat de partner uit het land van herkomst moet komen, lijkt van minder belang. Wel hechten Turken en Marokkanen veel waarde aan het feit dat de toekomstige partner dezelfde geloofsovertuiging heeft.

1. *Inleiding*

In onze samenleving zijn allochtonen een blijvende factor. Een groeiend deel van de bevolking van Nederland is niet in Nederland geboren, of is wel in Nederland geboren maar heeft één of twee ouders die buiten Nederland zijn geboren. Sinds medio jaren negentig is het aantal allochtonen toegenomen van 2,5 miljoen naar ruim drie miljoen in 2005. Zij vormen een vijfde deel van de totale bevolking die in Nederland woont. De helft bestaat uit niet-westerse allochtonen. Vooral deze groep is de afgelopen jaren sterk in aantal gegroeid. Allochtonen worden dan ook steeds meer onderscheiden bij onder andere demografisch onderzoek. Demografisch gedrag van, vooral, niet-westerse allochtonen wijkt af van dat van autochtonen. Vergeleken met autochtonen verlaten niet-westerse allochtonen over het algemeen op jongere leeftijd het ouderlijke huis (Harmsen en Steenhof, 2003), trouwen ze gemiddeld jonger (Alders, 2001), krijgen ze gemiddeld meer kinderen (Alders, 2005) en is de echtscheidingskans groter (Van Huis en Steenhof, 2004).

Over de sociaaldemografische levensloop van jonge allochtonen weten we nog maar weinig. Op basis van nieuwe cijfers uit het *Onderzoek gezinsvorming jonge allochtonen* dat in 2004 is uitgevoerd, kunnen we nagaan (1) hoe de demografische levensloop van jonge Turken en Marokkanen van de tweede generatie eruit ziet en (2) in hoeverre hun levensloop verschilt van die van autochtone leeftijdsgenoten¹⁾. Dat zijn de twee onderzoeksvragen in dit hoofdstuk.

2. Data en methode

Het merendeel van de cijfers over autochtonen in dit hoofdstuk is gebaseerd op het *Onderzoek gezinsvorming 2003* (OG2003) van het CBS. Voor jonge Turken en Marokkanen is de bron het *Onderzoek gezinsvorming jonge allochtonen 2004* (OGJA).

In beide onderzoeken zijn gegevens verzameld over de sociaaldemografische kenmerken van mensen woonachtig in Nederland. Het gaat om huidige gezinsamenstelling en relaties, maar ook om verwachtingen ten aanzien van toekomstige relaties en het krijgen van kinderen.

Doel van de onderzoeken is om informatie te verzamelen over het verloop van de relatie- en gezinsvorming in Nederland en de achtergronden daarvan. Deze informatie vormt een aanvulling op demografische data uit de Gemeentelijke basisadministratie (GBA). De informatie wordt onder meer gebruikt als bouwsteen voor de door het CBS uit te brengen nationale bevolkings- en huishoudensprognoses.

Het *Onderzoek gezinsvorming* wordt sinds 1974 ongeveer om de vijf jaar gehouden. In de periode februari tot en met juni 2003 is het laatste *Onderzoek gezinsvorming* uitgevoerd. Er hebben 3,9 duizend mannen en 4,2 duizend vrouwen van 18–62 jaar meegedaan aan de enquête. Tot nog toe was geen extra aandacht besteed aan allochtone bevolkingsgroepen. Vooral het demografische gedrag van de Turkse en Marokkaanse bevolkingsgroepen trekt de aandacht van onderzoekers en beleidsmakers.

De GBA is de bron om het demografische gedrag van Turken en Marokkanen in kaart te brengen. Over sociaaldemografische aspecten en verwachtingen ontbreekt echter informatie in de GBA. Op grond hiervan is besloten om een vragenlijst te ontwikkelen die goed vergelijkbaar is met die van het OG2003. De vragenlijst is afgenomen onder Turken en Marokkanen van 18–27 jaar die in Nederland zijn geboren (tweede generatie) of voor hun zesde levensjaar naar Nederland zijn gekomen (eerste generatie). In onderzoek wordt deze categorie gezamenlijk aangeduid als de tweede generatie in ruime zin. De keuze voor deze leeftijdscategorie is ingegeven door het feit dat deze groep nu op de leeftijd van gezinsvorming komt en een steeds groter aandeel zal uitmaken van de jongvolwassenen. De keuze voor de tweede generatie in ruime zin heeft te maken met het feit dat verondersteld is dat de meeste ondervraagde personen de Nederlandse taal machtig zijn.

De enquête is afgenomen in de maanden januari tot en met april van 2004. Aan het OGJA hebben 991 personen meegedaan, een respons van 52 procent. In dit hoofdstuk worden ook gegevens gepresenteerd afkomstig uit de GBA. Indien daarbij wordt gesproken over de tweede generatie doelen wij uitsluitend op personen die in Nederland zijn geboren uit één of twee niet in Nederland geboren ouders.

3. Resultaten

Onder de Nederlandse bevolking bevindt zich een groeiende groep niet-westerse allochtonen. Eén op de tien Nederlanders behoort tot deze groep. De vier grootste groepen zijn Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen (inclusief Arubanen). De komende jaren zal het aandeel van deze groepen in de bevolking en dan in het bijzonder de tweede generatie verder toenemen. In het vervolg zal verder worden ingegaan op Turkse en Marokkaanse jongeren, in het bijzonder op de tweede generatie.

De eerste generatie Turken en Marokkanen bestaat uit personen die in Turkije of Marokko zijn geboren (en minstens één niet in Nederland geboren ouder hebben). Dit betekent dat de eerste generatie alleen toeneemt door immigratie en niet door geboorte. Het aantal jongeren van 15–29 jaar neemt vanaf medio jaren negentig sterk af (*staat 15.1*). De verwachting is dat de komende tien jaar de eerste generatie jonge Turken en Marokkanen verder afneemt als gevolg van een daling van de instroom.

De tweede generatie bestaat uit personen die in Nederland zijn geboren uit ouders die in Turkije of Marokko zijn geboren. De tweede generatie neemt toe door geboorte. De omvang van de geboorte is afhankelijk van de omvang van de eerste generatie. Het aantal jongeren van Turkse en Marokkaanse afkomst dat in Nederland is geboren, is het afgelopen decennium sterk toegenomen. Het aantal Turken van 15 tot 30 jaar groeide van 22 duizend in 1996 tot 57 duizend in 2005, het aantal Marokkanen nam toe van 14 duizend tot 46 duizend. Voor de komende tien jaar wordt verwacht dat beide groepen sterk zullen groeien.

Staat 15.1
Aantal Turkse en Marokkaanse jongeren van 15–29 jaar op 1 januari, 1996–2015

Herkomstgroepering	1996	2000	2005	2010	2015
	<i>x 1 000</i>				
Turken					
1e generatie	65	55	42	33	28
2e generatie	22	38	57	78	91
Totaal	88	93	99	111	120
Marokkanen					
1e generatie	56	54	44	29	20
2e generatie	14	27	46	66	81
Totaal	70	80	90	95	101

Bron: CBS, Allochtonenprognose 2004.

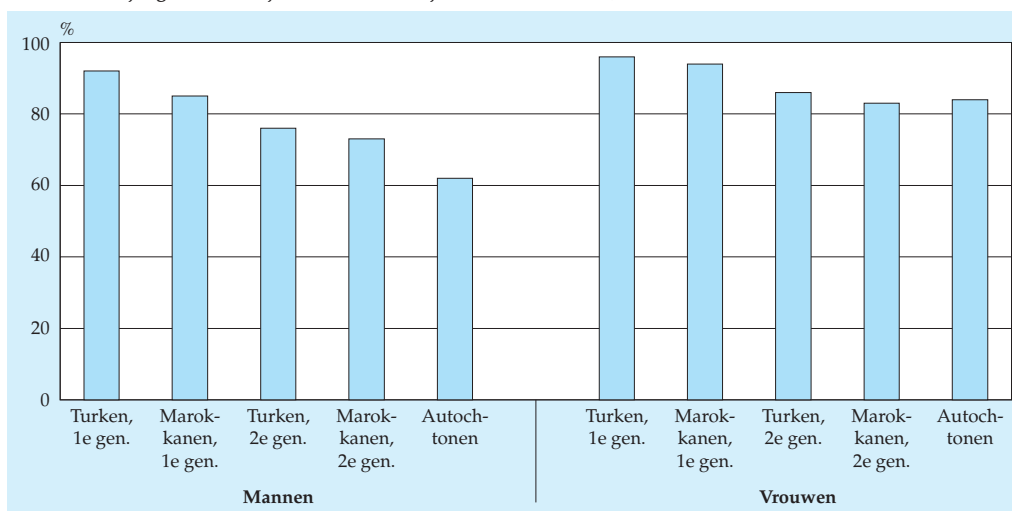
Of jongeren nu direct uit huis gaan trouwen, ongehuwd gaan samenwonen of eerst een periode alleen gaan wonen, de eerste stap naar zelfstandigheid is vaak dat zij het ouderlijk huis verlaten. Bekend is dat vrouwen eerder uit huis gaan dan mannen (De Graaf en Steenhof, 1999) en dat niet-westerse allochtonen eerder het huis uitgaan dan autochtonen (Schapendonk-Maas, 2001). Ook blijkt dat de tweede generatie Turken en Marokkanen iets later uit huis gaat dan de eerste generatie (Alders, 2001).

Jongeren van de eerste generatie wonen op 25-jarige leeftijd veel vaker dan hun leeftijdgenoten van de tweede generatie zelfstandig (grafiek 15.1). Van de eerste generatie Turkse jongens van 25 jaar woont minder dan 10 procent nog thuis, van de tweede generatie woont een kwart nog bij de ouders. Dat de eerste generatie vaker zelfstandig of met een partner woont, is overigens niet uitsluitend een teken dat het uit-huis-gaan steeds meer wordt uitgesteld. De eerste generatie omvat namelijk ook jongeren die als huwelijksmigrant of alleenstaande (ouder) naar Nederland zijn gekomen en hier nooit met hun ouders hebben gewoond.

Zowel eerste als tweede generatie Turkse en Marokkaanse jongens verlaten eerder het ouderlijke huis dan autochtone jongens. Dat geldt niet voor meisjes van de tweede generatie. Het aandeel tweede generatie Turkse en Marokkaanse meisjes dat nog thuis woont als ze 25 jaar oud zijn, is even hoog als dat voor autochtone meisjes.

De behoefte om op eigen benen te staan is afhankelijk van een aantal factoren. Het moment van vertrek kan samenhangen met de situatie thuis, maar praktische mogelijkheden en omstandigheden spelen ook een rol, zoals het volgen van onderwijs.

15.1 Aandeel jongeren van 25 jaar dat het ouderlijk huis heeft verlaten, 1-1-2004

Bron: CBS, Huishoudensstatistiek 2004.

Het blijkt dat er zowel tussen jongens als meisjes als tussen de herkomst-groeperingen grote verschillen zijn naar redenen van uit-huis-gaan. Voor Turkse en Marokkaanse jongens is het vooral de wens om zelfstandig te zijn. Voor autochtone jongens is het volgen van een opleiding het belangrijkste motief. Marokkaanse meisjes, en in het bijzonder Turkse meisjes, noemen relatief vaak 'samenwonen of trouwen' als belangrijkste reden om uit huis te gaan. Ten slotte noemen allochtone jongeren de 'slechte sfeer thuis' vaker dan autochtone jongeren (*staat 15.2*).

Staat 15.2
Belangrijkste reden van jongeren 18–27 jaar waarom zij het ouderlijk huis hebben verlaten

	Mannen			Vrouwen		
	Turken	Marokkanen	Autochtonen	Turken	Marokkanen	Autochtonen
	%					
Wilde zelfstandig zijn	40	53	28	22	30	26
Slechte sfeer thuis	8	12	5	9	11	6
Ouders vonden het verstandig	1	2	0	3	0	0
Trouwen of samenwonen	20	6	24	53	37	33
Werk	1	3	5	1	2	4
Opleiding	22	18	35	8	9	30
Andere redenen	8	6	4	3	11	2
	<i>abs.</i>					
Aantal respondenten	138	105	304	144	149	393

Bron: CBS, OG2003 en OGJA.

De helft van de 18–27-jarigen Marokkaanse jongens die niet meer bij hun ouders woonden op het moment van het onderzoek, is direct na het verlaten van het ouderlijk huis alleen gaan wonen (*staat 15.3*). Turkse jongens trouwden relatief vaak vanuit het ouderlijk huis. Van de autochtone jongens zijn vier van de tien alleen gaan wonen, een kwart ging samenwonen.

Van de Turken en Marokkanen is een aanzienlijk deel gaan wonen bij familie, kennissen of vrienden. Hiervan gaat het merendeel bij familie wonen. Vaak is dat een broer of een zus. 'Samenwonen met familie is relatief goedkoop en de omgeving is vertrouwd' en 'Inwonen bij familie is vaak een eerste stap naar verdere zelfstandigheid' waren antwoorden waarom men bij familie is gaan wonen.

Turkse meisjes vallen, evenals Turkse jongens, op doordat zij relatief vaak trouwen bij het verlaten van het ouderlijk huis. Niet-westerse allochtone meisjes gaan verhoudingsgewijs weinig alleen wonen. Enkele Turkse meisjes gaven aan dat het in hun cultuur niet gebruikelijk is om alleen te gaan wonen. 'Het is prettiger, vertrouwder en veiliger om bij familie te wonen dan alleen'

Staat 15.3
Bestemming van jongeren 18–27 jaar nadat zij het ouderlijk huis hebben verlaten

	Mannen			Vrouwen		
	Turken	Marokkanen	Autochtonen	Turken	Marokkanen	Autochtonen
	%					
Alleen gaan wonen	26	48	39	15	19	27
Met partner gaan samenwonen	29	8	26	53	38	35
Samen met anderen gaan wonen	45	43	35	32	44	38
w.v.						
bij anderen gaan wonen (geen familie)	16	8	.	6	10	.
bij familie of schoonfamilie	29	35	.	26	34	.
	<i>abs.</i>					
Aantal respondenten	137	106	304	142	149	393

Bron: CBS, OG2003 en OGJA.

was een vaak genoemde reden. Een vierde van de autochtone meisjes gaat alleen wonen. Dit heeft vermoedelijk te maken met het feit dat men een studie gaat volgen buiten de woonplaats van de ouders.

De samenstelling van de huishoudens van de 25-jarige Turken en Marokkanen in 2004 wijkt in een aantal opzichten af van die van jonge autochtonen. Van de 25-jarigen, woont nog maar een klein gedeelte van de eerste generatie Turkse en Marokkaanse mannen in het ouderlijk huis vergeleken met de tweede generatie Turken en Marokkanen en hun autochtone leeftijdsgenoten (*staat 15.4*). Vele Turkse jonge mannen wonen (meestal getrouwd) samen met een partner. Marokkaanse mannen wonen relatief vaak alleen of met anderen.

Turkse en Marokkaanse vrouwen van de eerste generatie wonen in het algemeen op deze leeftijd vaak samen met een partner. De tweede generatie Turkse en Marokkaanse vrouwen wijkt in dit opzicht niet veel af van de autochtone vrouwen. Relatief weinig Turkse en Marokkaanse vrouwen wonen alleen. Daarentegen woont een kwart van de autochtone vrouwen op 25-jarige leeftijd (nog) alleen.

Geconcludeerd kan worden dat de tweede generatie langer thuis woont dan de eerste generatie, vaker alleen woont op 25-jarige leeftijd en daardoor later gaat samenwonen of trouwen met een partner. Dit betekent dat het begin van de demografische levensloop van de tweede generatie meer gaat lijken op die van de autochtonen.

Staat 15.4**Jongeren van 25 jaar naar plaats in het huishouden, geslacht en herkomstgroepering, 1 januari 2004**

Herkomstgroepering	Thuis-wonend	Alleenstaand	Woont samen met partner	Eenouder	Met anderen, overig	Totaal (abs.100%)
	%					x 1 000
<i>Mannen</i>						
Turken, 1e generatie	8	17	67	0	8	2
Turken, 2e generatie	24	21	43	0	11	2
Marokkanen, 1e generatie	15	32	37	0	16	2
Marokkanen, 2e generatie	27	33	24	0	17	1
Autochtonen	38	24	34	0	3	75
<i>Vrouwen</i>						
Turken, 1e generatie	4	7	80	5	3	2
Turken, 2e generatie	14	13	59	7	7	1
Marokkanen, 1e generatie	6	10	72	5	7	2
Marokkanen, 2e generatie	17	19	47	7	11	1
Autochtonen	16	23	56	2	3	72

Bron: CBS, Huishoudensstatistiek 2004.

Jonge Turken, Marokkanen en autochtonen vinden hun partner relatief vaak in uitgaansgelegenheden of op vakantie (*staat 15.5*). Dit geldt zeker voor de autochtone jongeren. Bijna de helft heeft zo de huidige partner ontmoet. Opgemerkt moet worden dat Turken en Marokkanen vaak op vakantie gaan in het land van herkomst.

Staat 15.5**Ontmoetingsplaats van partners van 18-27 jaar**

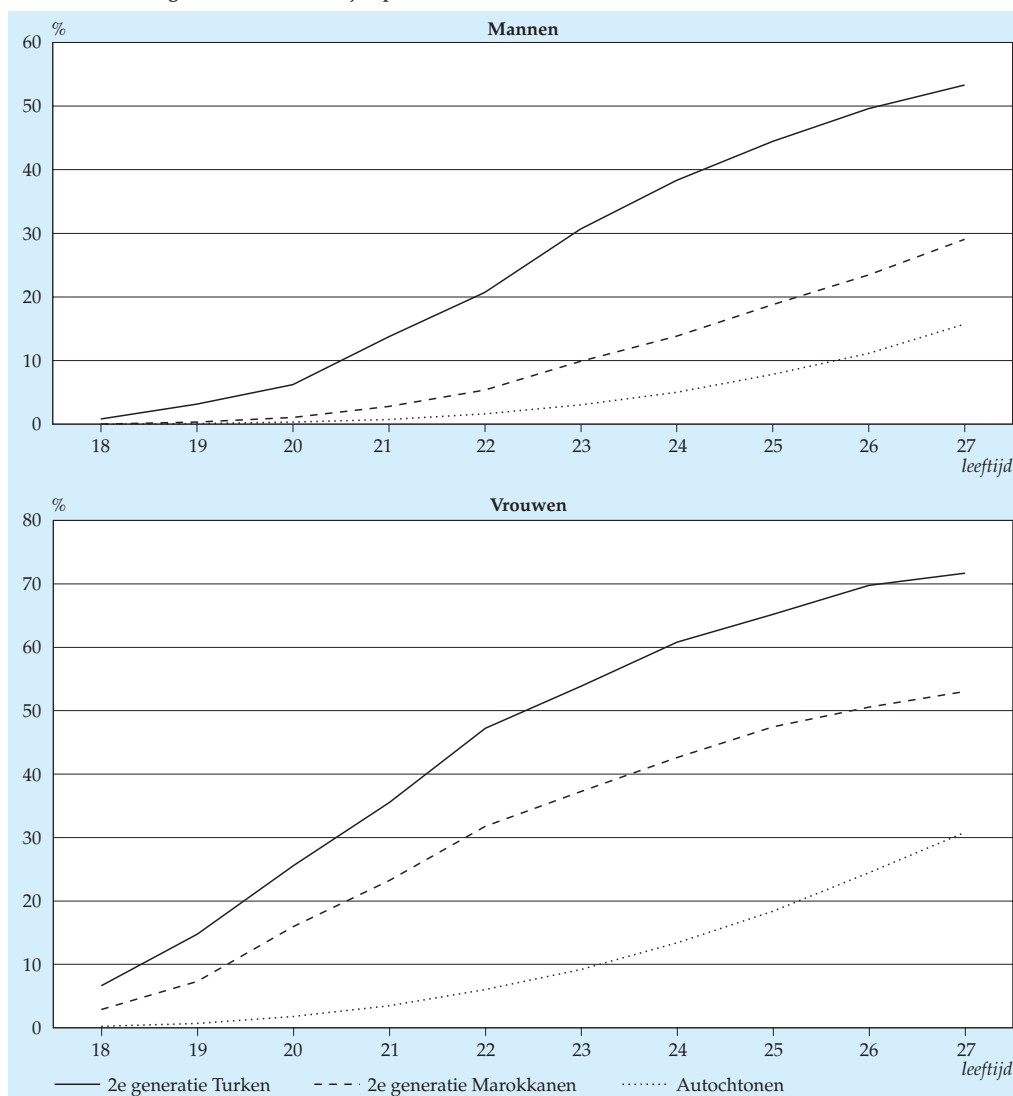
	Turken	Marokkanen	Autochtonen
	%		
Tijdens uitgaan, vakantie of recreatie	31	23	45
Bij vrienden, kennissen of burens	17	21	14
Op het werk	7	6	10
Op een vereniging (sport, hobby, kerk, enz.)	1	2	11
Tijdens een opleiding of op school	20	13	11
Via familie	13	15	2
Via een relatiebureau of contactadvertentie	0	0	0
Via internet	3	2	3
Via bemiddeling ouders/uithuwelijken	2	1	0
Ergens anders	7	17	4
	<i>abs.</i>		
Aantal respondenten	258	170	729

Bron: CBS, OG2003 en OGJA.

Turken en Marokkanen leren hun partner ook vaak kennen bij familie. Dit komt praktisch niet voor onder autochtonen. Een op de vijf Turken heeft zijn of haar partner op school ontmoet. Uit het gegeven dat bijna alle Turken en Marokkanen een partner zoeken uit het land van herkomst of één die geboren is in Nederland maar van Turkse of Marokkaanse afkomst is, kan worden geconcludeerd dat zij vaak hun partner vinden binnen de eigen kring.

Turkse vrouwen van de tweede generatie trouwen op jongere leeftijd dan Marokkaanse vrouwen (grafiek 15.2). Tevens is het zo dat de tweede generatie Turken en Marokkanen, zowel mannen als vrouwen, weer op jongere leeftijd

15.2 Aandeel ooit-gehuwden naar leeftijd op 1-1-2004

Bron: CBS, Huishoudensstatistiek 2004.

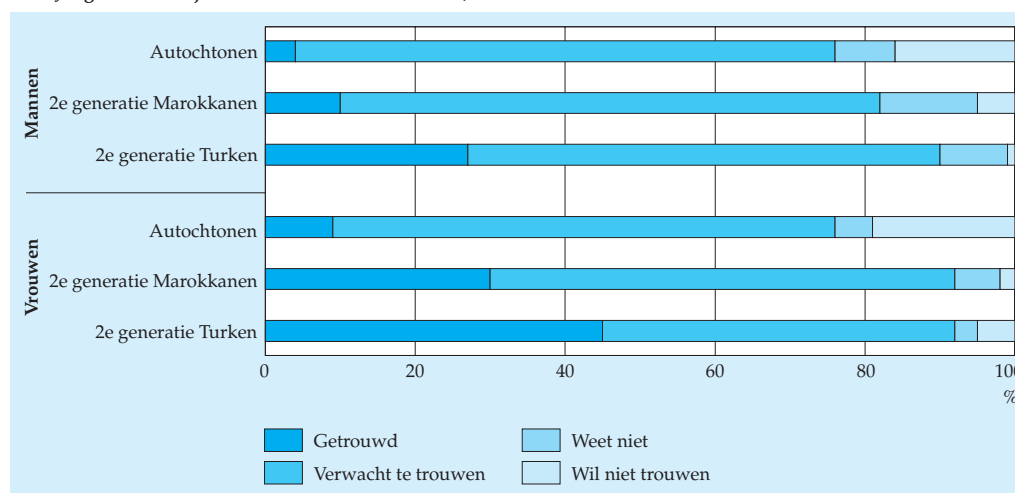

trouwen dan hun autochtone leeftijdgenoten. Van de 27-jarige Turkse vrouwen is 70 procent getrouwd of getrouwd geweest, van de autochtone vrouwen is dat 30 procent. Op hogere leeftijden zijn de verschillen tussen allochtonen en autochtonen veel kleiner.

Opvallend is dat Marokkaanse mannen van de tweede generatie vrij laat in het huwelijksbootje stappen. Op 27-jarige leeftijd is slechts een derde getrouwd of getrouwd geweest.

Men kan zich afvragen of het huwelijk door de tweede generatie Turken en Marokkanen nog wel door de overgrote meerderheid wordt geambieerd. In *grafiek 15.3* is vermeld hoe hoog het aandeel 18–27-jarigen is dat uiteindelijk denkt te trouwen.

15.3 Jongeren (18–27 jaar) die verwachten te trouwen, 2004

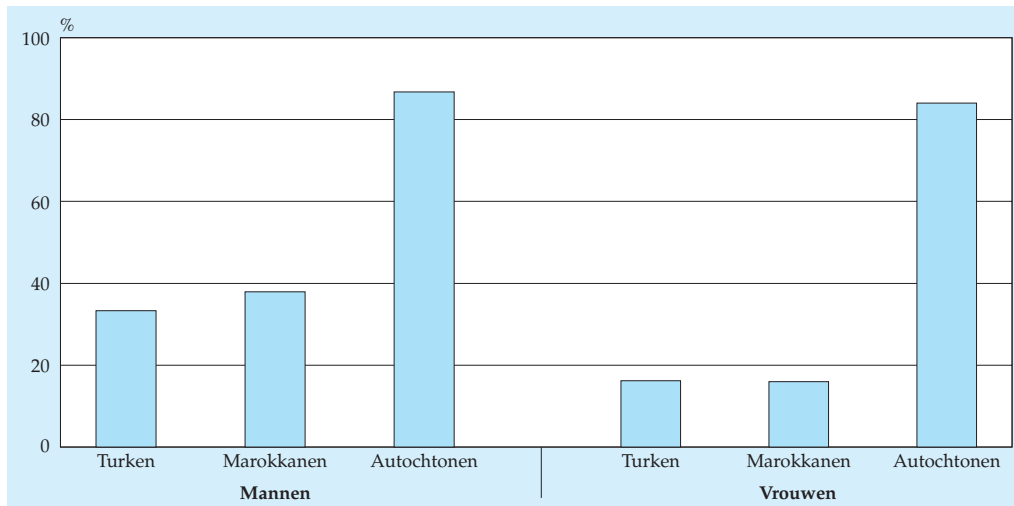
Bron: CBS, OG2003 en OGJA.

Dit aandeel is onder Turken en Marokkanen hoger dan onder autochtonen. Ongeveer 90 procent van de jonge Turken en Marokkanen is getrouwd of verwacht te trouwen. Alleen onder Marokkaanse mannen ligt dit aandeel lager. Van autochtone jongeren verwacht driekwart te trouwen. Autochtone jongeren kiezen meer voor ongehuwd samenwonen dan Turkse en Marokkaanse jongeren (*grafiek 15.4*).

Van de Turkse en Marokkaanse meisjes die denken te trouwen verwacht één op de zes voor het huwelijk ongehuwd te gaan samenwonen. Jongens zijn op dit gebied wat moderner dan meisjes. Van de autochtonen die verwachten te trouwen denkt ruim 80 procent voor het huwelijk te gaan samenwonen.

Het traditionele systeem van partnerkeuze in Turkse en Marokkaanse kring verandert, zo is uit onderzoek bekend. Bijna alle ouders van de huidige tweede generatie Turken en Marokkanen zijn nog door tussenkomst van de ouders getrouwd. De huidige jongerengeneratie krijgt meer ruimte om zelf een keuze te maken (Hooghiemstra, 2003).

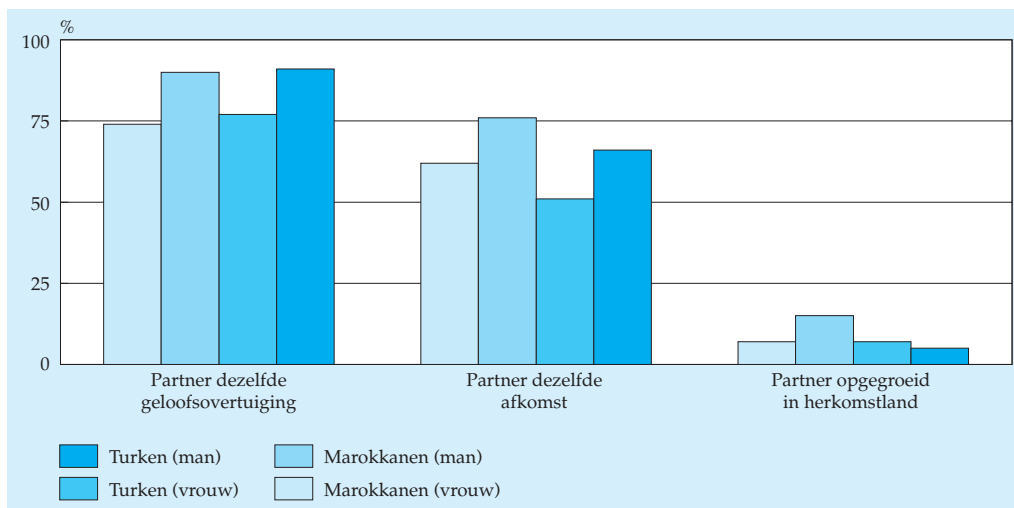
15.4 Aandeel jongeren dat verwacht samen te wonen voor het huwelijk

Bron: CBS, Onderzoeken Gezinsvorming (OG2003 en OGJA).

Onderzoek wijst uit dat veel islamitische jongeren het belangrijk vinden dat hun huwelijkspartner dezelfde religieuze overtuiging heeft (Phalet, e.a. 2000). Dat de toekomstige partner dezelfde geloofsovertuiging heeft, vinden jonge Turken en Marokkanen zonder relatie belangrijker dan zijn of haar etniciteit, zo blijkt uit ons onderzoek. Driekwart van de jongvolwassen mannen en 90 procent van de vrouwen hecht er belang aan dat een toekomstige partner dezelfde geloofsovertuiging heeft (grafiek 15.5). Dat de partner dezelfde afkomst heeft, vinden jongeren minder belangrijk. Op dit punt zijn Turkse en Marokkaanse jongeren niet anders dan hun ouders (Distelbrink en Hooghiemstra,

15.5 Meninge van jonge Turken en Marokkanen over hun aanstaande bruid, 2004

Bron: CBS, Onderzoek Gezinsvorming (OGJA).

2005). De praktijk is overigens dat veel jongeren uiteindelijk toch kiezen voor een partner uit de eigen groepering. Opvallend is dat slechts een kleine minderheid van de jongeren een voorkeur heeft voor een huwelijkspartner die in het land van herkomst is opgegroeid. Turkse vrouwen hechten nog het meest aan een partner die is opgegroeid in Turkije.

Hooghiemstra signaleerde in haar onderzoek naar gezinsvorming bij Marokkanen en Turken dat van de reeds gehuwden van de tweede generatie in 2000 60 tot 70 procent getrouwd was met een partner uit het herkomstland (Hooghiemstra, 2003). Het aandeel huwelijken met gezinsvormers bleek overigens door de jaren heen te dalen. Cijfers die betrekking hebben op de periode 1999–2001 laten zien dat van de rond de eeuwwisseling gesloten huwelijken in Turkse en Marokkaanse kring tussen de 50 en 60 procent een huwelijk betrof met een gezinsvormer. De tweede generatie huwt iets minder vaak met een gezinsvormer dan de eerste generatie. Het aandeel huwelijken met een partner uit het herkomstland blijkt niet zonder meer te dalen van jaar tot jaar (*staat 15.6*). Hierop vormen de tweede generatie Marokkaanse vrouwen met een afname van 58 naar 50 procent een duidelijke uitzondering.

Staat 15.6
Aandeel personen dat trouwt met een partner overgekomen uit hetzelfde herkomstland

Herkomstgroepering	1999	2000	2001
	%		
<i>Mannen</i>			
Turken			
1e generatie	64	68	69
2e generatie	59	61	56
Marokkanen			
1e generatie	68	67	67
2e generatie	51	52	52
<i>Vrouwen</i>			
Turken			
1e generatie	66	63	64
2e generatie	60	65	61
Marokkanen			
1e generatie	66	61	62
2e generatie	58	56	50

Bron: CBS, Bevolkingsstatistieken.

Het al genoemde onderzoek van Hooghiemstra wees uit dat meisjes onder meer voor een partner uit het herkomstland kiezen omdat zij hun seksegenoten in Nederland te weinig geëmancipeerd vinden. Bij jongens ligt het juist andersom; zij vinden meisjes in Nederland soms te vrij of te modern. De partnerkeuze van Turkse en Marokkaanse jongeren wordt voorts in belangrijke mate begrensd door de regels ten aanzien van de omgang met de andere sekse en de sterke gebondenheid van jongeren aan de (wensen van) de familie (Hooghiemstra 2003 en Hooghiemstra 2004).

Van alle Turkse en Marokkaanse mannen en vrouwen die in het jaar 2001 in het huwelijksbootje stapten, was al met al slechts een minderheid van de tweede generatie. De tweede generatie begint recent pas op de leeftijd van gezinsvorming te komen. In *staat 15.7* is weergegeven op wie de keuze van huwendens van de tweede generatie viel.

Staat 15.7
Huwelijkspartners gehuwd in het jaar 2001 naar herkomstgroepering (stand 1-1-2004)

Tweede generatie	Gehuwd met				Totaal
	autochtoon	1e generatie herkomstgenoot	2e generatie herkomstgenoot	overig allochtoon	
	%				abs.
<i>Mannen</i>					
Turken	6	63	28	3	737
Marokkanen	11	63	21	5	244
<i>Vrouwen</i>					
Turken	3	74	19	4	1 070
Marokkanen	7	79	10	4	505

Bron: CBS, Bevolkingsstatistieken.

Zes van de tien Turkse en Marokkaanse jongens van de tweede generatie trouwden met een niet in Nederland geboren herkomstgenoot, zo is uit de cijfers op te maken. Voor meisjes ligt dit rond de 75 procent. Dit kan een huwelijk betreffen met een eerste generatie migrant, die al in Nederland woonde voor het huwelijk, of een gezinsvormer, die speciaal voor het huwelijk naar Nederland kwam. Hiernaar is in deze cijfers geen onderscheid gemaakt. Het aandeel huwelijkspartners van autochtone afkomst waarmee Turken en Marokkanen trouwen is maar een fractie. Turkse en Marokkaanse ouders voelen er niet veel voor dat hun kind met een autochtone partner trouwt. Ruim een derde van de Turken vindt dit heel vervelend, voor de Marokkanen geldt dit bijna voor de helft (Odé, 2005).

In 2003 zijn ruim tweeduizend Turken van de eerste generatie en 0,7 duizend Turken van de tweede generatie vertrokken uit Nederland. De meeste van hen gaan waarschijnlijk terug naar het land waar hun ouders zijn geboren. Daalde de emigratie naar Turkije nog in de jaren negentig, sinds begin deze eeuw stijgt de emigratie. Met Marokkanen gaat het net zo. In 2003 hebben 1,6 duizend Marokkanen van de eerste generatie en 0,8 duizend Marokkanen van de tweede generatie het land verlaten. De emigratie naar Marokko laat ook de laatste jaren een lichte stijging zien.

Om te weten te komen of jonge Turken en Marokkanen emigratieplannen hebben, is hen in het OGJA gevraagd of zij van plan zijn zich in de toekomst voor goed in het herkomstland te vestigen. Het blijkt dat tien procent van de

Staat 15.8
Jongeren van 18–27 jaar naar wel of niet emigreren

	Turken	Marokkanen
	%	
Zou u zelf nog eens voorgoed naar land van herkomst willen gaan?		
Ja	17	7
w.v.		
Ziet u mogelijkheden dit te realiseren?		
Ja	10	5
Nee	6	2
Weet niet	1	0
Nee	66	74
Nog nooit over nagedacht	17	18
	<i>abs.</i>	
Aantal respondenten	483	470

Bron: CBS, OGJA.

Turkse jongeren en vijf procent van de Marokkaanse jongeren mogelijkheden ziet om dit te doen (*staat 15.8*).

De overgrote meerderheid van de jongeren wil of denkt die stap niet te nemen. Eén op de zes jongeren heeft overigens nog niet over deze vraag nagedacht.

‘Het bevalt goed in Nederland’. Dit wordt door bijna de helft van de jonge Turken en Marokkanen genoemd om zich niet in het land van herkomst te vestigen maar voorgoed in Nederland te blijven (*staat 15.9*). Ook worden ‘werk’, ‘familie’ en ‘geen binding met het herkomstland’ relatief vaak genoemd als reden om hier

Staat 15.9
Redenen waarom jongeren van 18–27 jaar niet emigreren naar land van herkomst

	Turken	Marokkanen
	%	
Werk	22	24
Studie	10	12
Familie	21	19
Het bevalt hier goed	48	44
Geen geld	5	5
Politieke situatie in herkomstland	6	3
Geen toekomst in herkomstland	30	31
Geen binding met herkomstland	23	34
Overige redenen	9	8
	<i>abs.</i>	
Aantal respondenten	348	360

Bron: CBS, OGJA.

N.B. Respondenten konden meerdere redenen noemen. Daarom tellen de percentages op tot boven de 100.

te blijven. Een derde van de Marokkaanse jongeren en een vijfde van de Turkse jongeren wil in Nederland blijven omdat zij geen binding hebben met Marokko en Turkije, of de cultuur in het land van herkomst hen weinig zegt. 'Cultuur en samenleving zijn heel anders', zegt een van de jongeren: 'ik ben hier opgegroeid en voel me thuis'. 'Nederland voelt als mijn land' is een andere, treffende uitspraak.

Geconcludeerd kan worden dat drie van de vier jonge Marokkanen en twee van de drie Turken geen plannen heeft om zich te vestigen in het land van herkomst.

4. *Conclusies*

Op dit moment vormt de tweede generatie Turken en Marokkanen al een meerderheid binnen de totale groep Turken en Marokkanen van 15–29 jaar. Voor de komende jaren wordt verwacht dat de tweede generatie sterk zal groeien en de eerste generatie zal afnemen.

De tweede generatie Turken en Marokkanen zal dus steeds meer het beeld gaan bepalen. Het verschil in leeftijd waarop jong volwassenen uit huis gaan en met een partner gaan trouwen tussen Turken en Marokkanen ten opzichte van autochtonen zal daarmee afnemen. Opvallend is dat Turkse en Marokkaanse jongeren in vergelijking tot autochtonen vaker met familieleden zoals broers en zussen wonen. Het ongehuwd samenwonen zal voor beide groepen de komende jaren nog relatief weinig voorkomen. Van de tweede generatie Turken en Marokkanen huwt een grote meerderheid een gezinsvormer of er wordt getrouwd met een partner van eigen herkomst die in Nederland woont. Autochtone partners zijn nauwelijks in beeld als serieuze huwelijkskandidaten. Rond de eeuwwisseling heeft ongeveer 50 tot 60 procent van de in Nederland geboren Turken en Marokkanen de partner uit Turkije of Marokko laten overkomen. Van de jonge Turken en Marokkanen die de komende jaren in het huwelijksbootje zullen stappen, geeft slechts één op de tien aan het belangrijk te vinden dat de partner in Turkije of Marokko is opgegroeid. Of zij daadwerkelijk een in Nederland opgegroeide partner zullen trouwen, of zullen kiezen voor een partner uit Turkije of Marokko, zullen we pas over een aantal jaren weten. Wel kan worden geconstateerd dat steeds minder jongeren hun partner uit Turkije of Marokko halen. Men hecht wel veel waarde aan het feit dat de toekomstige partner van Islamitische afkomst is. Bijna acht op de tien mannen en zelfs negen op de tien vrouwen vindt dit (zeer) belangrijk.

Jonge Turken en Marokkanen hebben het goed naar hun zin in Nederland. Maar weinigen hebben concrete emigratieplannen. Werk, familie en onvoldoende binding met het herkomstland noemen zij vaak als reden om hier te blijven.

Literatuur

Alders, M., 2001, Relatie en gezinsvorming van allochtonen. *Maandstatistiek van de Bevolking* 49 (11), p. 16–21 (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen).

Alders, M., 2005, Allochtonenprognose 2004–2050: belangrijkste uitkomsten. *Bevolkingstrends* 53 (1), p. 32–41.

Distelbrink, M. en E. Hooghiemstra, 2005, Signalement 3. Allochtone gezinnen. *Feiten en cijfers* (NGR, Den Haag).

Graaf, A. de en L. Steenhof, 1999, Relatie- en gezinsvorming van generaties 1945–1979: uitkomsten van het Onderzoek gezinsvorming 1998. *Maandstatistiek van de Bevolking* 47 (12), p. 21–37 (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen).

Harmsen, C. en L. Steenhof, 2003, Demografische levensloop van jongeren na het uit huis gaan. *Bevolkingstrends* 51 (3), p. 38–44.

Hooghiemstra, E., 2003, Trouwen over de grens: achtergronden van partnerkeuze van Turken en Marokkanen in Nederland (Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag).

Hooghiemstra, E., 2004, De dynamiek en complexiteit van het kiezen van een partner over de grens. In: *Bevolking en Gezin* 33 (2), p. 79–102.

Huis, M. van en L. Steenhof, 2004, Echtscheidingskansen van allochtonen met of zonder kinderen. *Bevolkingstrends* 52 (1), p. 30–33.

Odé, A., 2005, De sociale integratie van allochtonen in Nederland. In: *Jaarboek minderheden 2005*, p. 73–96 (Bohn Stafleu Van Loghum/SDU, Houten/'s-Gravenhage).

Phalet, K., Lotringen, C. van, en H. Entzinger, 2000, Islam in de multiculturele samenleving. *Opvattingen van jongeren in Rotterdam* (Universiteit van Utrecht/Ercomer, Utrecht).

Schapendonk-Maas, H., 2001, Niet-westerse allochtonen eerder uit huis dan autochtonen. *Maandstatistiek van de Bevolking* 49 (4), p. 21–22 (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen).

Noot in de tekst

¹⁾ Tweede generatie: in Nederland geboren of voor het zesde levensjaar naar Nederland geëmigreerd.

16. *De leefsituatie van allochtonen*

Allochtonen voelen zich gemiddeld gezonder dan autochtonen. Tegelijkertijd zijn allochtonen gemiddeld ook jonger dan autochtonen. Worden de cijfers over de ervaren gezondheid gecorrigeerd voor de verschillen in de leeftijdsopbouw van de diverse herkomstgroepen, dan zijn allochtonen niet meer gezonder.

1. *Inleiding*

In de voorgaande hoofdstukken is ingegaan op diverse aspecten van enquêteonderzoek onder allochtonen, zoals het ontwikkelen van een benaderingsstrategie, de organisatie van het veldwerk, de respons en de verwerking van de gegevens. Voorts is onderzocht hoe jonge Turken en Marokkanen de taakverdeling binnen het huishouden zien, hoe zij denken over de positie van de vrouw in de maatschappij en de oriëntatie op het gezin. In dit hoofdstuk komen diverse aspecten van de leefsituatie van allochtonen aan de orde. Op de volgende vragen wordt een antwoord gegeven:

1. Hoe gelukkig en tevreden zijn autochtonen en allochtonen? Verschillen de eerste en tweede generatie, uitgesplitst naar westerse en niet-westerse allochtonen in hun geluk en tevredenheid?
2. Hoe ervaren autochtonen en allochtonen hun gezondheid en veiligheid? Verschillen de eerste en tweede generatie, uitgesplitst naar westerse en niet-westerse allochtonen in hun gezondheid en veiligheid?
3. Verschillen autochtonen en allochtonen in contacten met familie en vrienden, activiteiten in verenigingsverband, en computerbezit? Verschillen de eerste en tweede generatie, uitgesplitst naar westerse en niet-westerse allochtonen in deze aspecten?

Herkomstgroepen verschillen in leeftijdsopbouw. Autochtonen zijn gemiddeld 44 jaar. Eerste generatie westerse allochtonen zijn gemiddeld 47 jaar, eerste generatie niet-westerse allochtonen gemiddeld 38 jaar. Bij de tweede generatie is de leeftijdsdiscrepancie tussen het westerse (gemiddelde leeftijd 42 jaar) en het niet-westerse deel (21 jaar) groter. Een niet voor leeftijd gecorrigeerde beschrijving van de leefsituatie van tweede generatie westerse en niet-westerse allochtonen impliceert dat de enquêtescores van een groep 12-plussers van gemiddeld 21 jaar vergeleken worden met die van een groep 12-plussers die gemiddeld de 40 al is gepasseerd. We denken dan herkomsteffecten van de leefsituatie op het spoor te zijn, maar moeten ons goed realiseren dat de statistiek vervuild is met leeftijds- en generatie-effecten.

Leefsituatieaspecten zijn sterk leeftijdsgebonden. Om de leefsituatie van de autochtonen en allochtone bevolkingsgroepen op een zinvolle manier te ver-

gelijken, zijn de onderzoeksgegevens voor verschillen in de leeftijdsamenstelling van de diverse herkomstgroepen gecorrigeerd.

2. *Onderzoek en gegevens*

Het *Permanent onderzoek leefsituatie* (POLS) is een belangrijke informatiebron voor de beschrijving van de leefsituatie. Door de grote omvang van dit onderzoek zijn daarin ook voldoende allochtonen vertegenwoordigd. In dit hoofdstuk wordt gebruik gemaakt van de meest recente POLS-gegevens van 2004, waaraan 21 706 personen hebben meegedaan. De POLS-enquête bestaat uit twee blokken. Het eerste blok bevat de zogenoemde basisvragen. Deze basisvragen betreffen sociaaldemografische en sociaal-economische kenmerken, zoals opleiding en arbeidsmarktpositie. Daarnaast is in de basisenquête een dertigtal kernvragen opgenomen die verband houden met de onderwerpen uit het tweede blok. In dit tweede blok zijn specifieke, onderwerpgerichte vragen opgenomen over thema's als gezondheid, rechtsbescherming, milieu en maatschappelijke participatie. Het blok met basisvragen is voorgelegd aan alle respondenten die deel uitmaken van de geïntegreerde statistieken (de basissteekproef). Het blok met vervolgvragen bestaat in feite uit meerdere vervolgenquêtes, elk met een specifiek onderwerp.

3. *Gelukkig en tevreden*

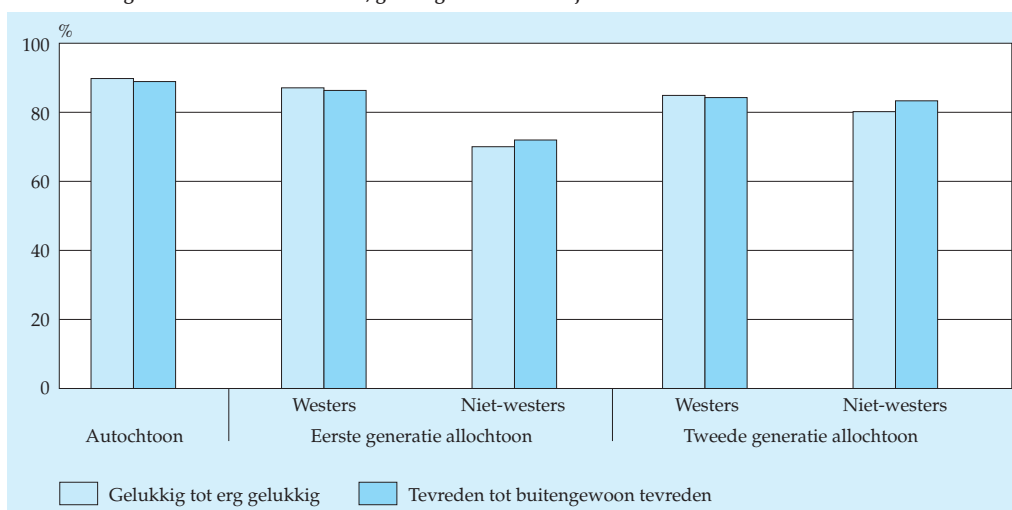
Over het algemeen zijn de inwoners van Nederland content met het leven dat ze leiden. Negen op de tien autochtonen van 12 jaar en ouder omschrijven zichzelf als gelukkig tot erg gelukkig. Een op de tien is niet zo gelukkig tot ongelukkig. De westerse allochtonen en de tweede generatie niet-westerse allochtonen zijn iets minder gelukkig. De eerste generatie niet-westerse allochtonen springt er in negatieve zin uit. Van hen voelt 29 procent zich minder gelukkig tot ongelukkig.

Dit beeld verandert niet als we rekening houden met de leeftijdsverschillen. Ook dan tonen de in het buitenland geboren niet-westerse allochtonen zich beduidend minder gelukkig dan de andere groepen (zie grafiek 16.1). Van hen zijn Turken het minst gelukkig, Surinamers zijn het gelukkigst. Leeftijdscorrectie zorgt er wel voor dat het aandeel dat zich (erg) gelukkig voelt bij tweede generatie niet-westerse allochtonen zakt van 85 procent naar 80 procent. Ook van de tweede generatie zijn de Turken het minst gelukkig.

Tevredenheid is een ander aspect dat de kwaliteit van het leven indiceert. 89 procent van de autochtonen is, na leeftijdscorrectie, (buitengewoon) tevreden met het eigen leven. De eerste generatie westerse allochtonen volgt met 86 procent, de tweede generatie westerse allochtonen met 84 procent en niet-westerse allochtonen met 83 procent. Het minst tevreden toont zich de eerste generatie niet-westerse allochtonen: 72 procent is tevreden tot buitengewoon

tevreden. De eerste- en tweede generatie Turken zijn het minst tevreden (scores van 64 procent, respectievelijk 78 procent).

16.1 Gelukkig en tevreden naar herkomst, gecorrigeerd voor leeftijd

4. Gezondheid en veiligheid

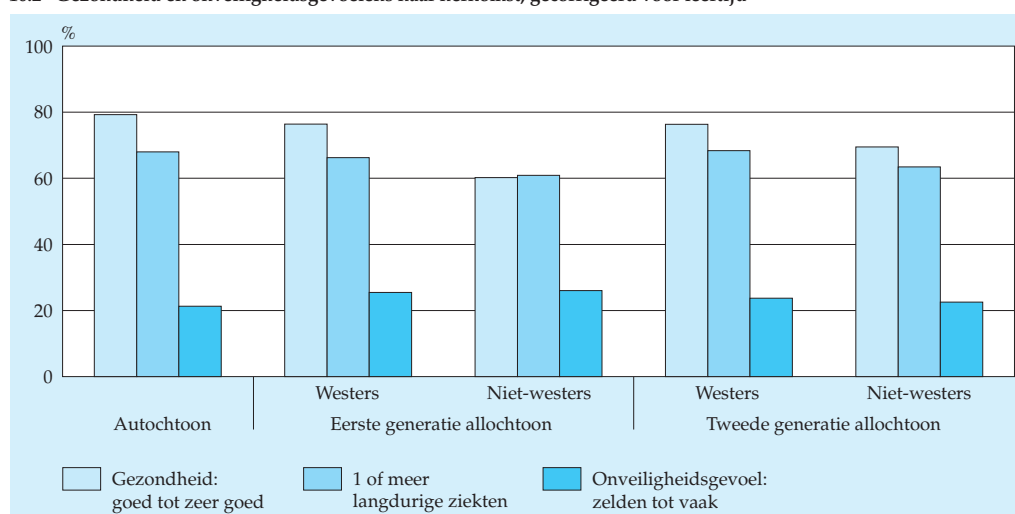
Ook op het terrein van de ervaren gezondheid verschillen allochtonen en autochtonen. Van de autochtonen vindt 79 procent zijn of haar gezondheidstoestand goed tot zeer goed, twee op de drie autochtonen geven aan dat ze geen langdurige aandoening of ziekte hebben. Van de jongere groep tweede generatie niet-westerse allochtonen is de gezondheid beter: 85 procent ervaart de gezondheid als goed tot zeer goed en 80 procent heeft geen langdurige ziekte. De reden voor de gunstiger gezondheidspositie is dat de tweede generatie niet-westerse allochtonen gemiddeld jonger is. Gecorrigeerd voor leeftijd is de ervaren gezondheid met 69 procent slechter dan van autochtonen (zie grafiek 16.2). Na correctie voor leeftijd blijkt ook dat een groter deel van de niet-westerse tweede generatie een langdurige ziekte heeft dan de autochtonen (scores 37 procent en 32 procent).

De eerste generatie niet-westerse allochtonen heeft, na leeftijdscorrectie, de slechtste gezondheid. Vier op de tien hebben een langdurige ziekte en beschrijven hun gezondheid van 'gaat wel' tot 'zeer slecht'. Van de Turken voelt meer dan de helft zich ongezond, van de Marokkanen is iets minder dan de helft ongezond en heeft een langdurige ziekte. De gezondheid van de overige in het buitenland geboren niet-westerse allochtonen is beter.

Van de 12-plussers voelt 22 procent zich wel eens onveilig, van wie 3 procent vaak, 14 procent soms en 6 procent zelden. Het meest onveilig voelen zich de allochtonen. De percentages lopen op van 24 (westers, tweede generatie), 25 (westers, eerste generatie), 26 (niet-westers, tweede generatie) tot 27 (niet-wes-

ters, eerste generatie). Na correctie voor leeftijd dalen de percentages bij de niet-westerse allochtonen naar 26 (eerste generatie) en 23 (tweede generatie). Groter zijn de verschillen tussen de diverse niet-westerse groepen. Van de eerste generatie voelen vooral Turken zich vaker onveilig dan de andere groepen. Bij de tweede generatie valt op dat slechts een op de tien Marokkanen zich onveilig voelt, en een op de zes Turken. Onveiligheid manifesteert zich bij ruim een kwart van de Surinamers, Antillianen en de overige niet-westerse allochtonen.

16.2 Gezondheid en onveiligheidsgevoelens naar herkomst, gecorrigeerd voor leeftijd

5. Contacten, activiteiten en computerbezit

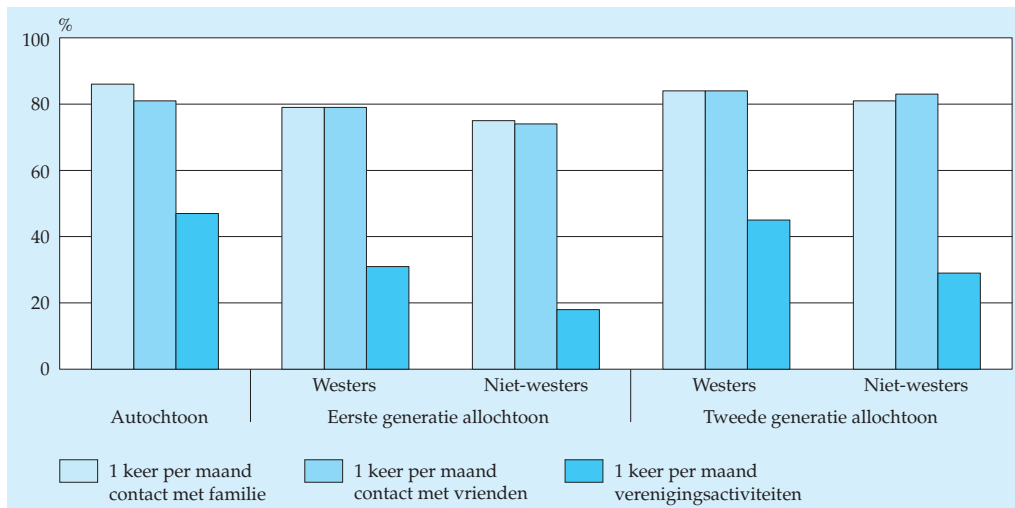
Contacten in de vrije tijd dragen ook bij aan de tevredenheid over het leven. Van de 12-plussers heeft 85 procent minstens een keer per week contact met de familie. De overige 15 procent communiceert minder frequent met de familie: 11 procent doet dit maandelijks, 2 procent niet maandelijks en 2 procent zelden of nooit. Allochtonen die in het buitenland zijn geboren, hebben minder frequent contact met familie en vrienden dan de tweede generatie en de autochtone bevolking. Van de niet-westerse allochtonen heeft driekwart minstens een keer per week contact met familie. Deze lagere contactfrequentie komt echter geheel op het conto van de groep 'overig niet-westers', waarvan maar iets meer dan de helft wekelijks contact heeft met de familie. Onder Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen varieert het aandeel dat wekelijks contact heeft van 80 tot 90 procent. Het corrigeren voor afwijkingen in de leeftijdsopbouw leidt niet tot andere resultaten (zie grafiek 16.3).

Naast de communicatie met familie, is er ook intensief contact met vrienden. Vier van de vijf personen hebben wekelijks contact, 15 procent maandelijks en de rest minder vaak tot nooit. Ook nu blijkt dat de niet-westerse in het buiten-

land geboren allochtonen iets minder vaak contact hebben. De verschillen tussen de onderscheiden subgroepen zijn nu echter minder groot. De meeste contacten hebben de in Nederland geboren allochtonen, verdeeld over 85 procent bij het westerse en 94 procent bij het niet-westerse deel. Hier speelt de leeftijdsamenstelling van de in Nederland geboren niet-westerse allochtonen een belangrijke rol, want deze groep bestaat vooral uit jongeren. Na leeftijds-correctie slinkt het percentage wekelijkse bellers en bezoekers van 94 naar 83 procent. Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen hebben iets frequenter contact dan de groep 'overig niet-westerse allochtonen'.

Activiteiten in verenigingsverband zijn beduidend minder populair dan die met vrienden of familie. Bijna de helft van de autochtonen doet minstens een keer per maand een activiteit in een vereniging. De autochtonen en de in Nederland geboren westerse allochtonen participeren in gelijke mate in organisaties en verenigingen. Bij de andere allochtone groepen is deze verenigingsdeelname beduidend geringer. Drie op de tien westerse in het buitenland geboren allochtonen zijn maandelijks of vaker actief in verenigingsverband. Bij de niet-westerse in Nederland geboren groep is dit aandeel hoger, maar dit komt omdat deze groep jonger is. Als voor verschillen in leeftijd wordt gecorrigeerd, zakt de participatie naar 29 procent en is er geen onderscheid meer met de eerste generatie westerse allochtonen. Niet-westerse, in het buitenland geboren allochtonen doen het minst in verenigingsverband. Hun participatie is minder dan 20 procent. Vooral de groep 'overig niet-westers' toont zich met 13 procent weinig betrokken bij verenigingen. Bij de andere vier groepen schommelt de maandelijks deelname rond 20 procent.

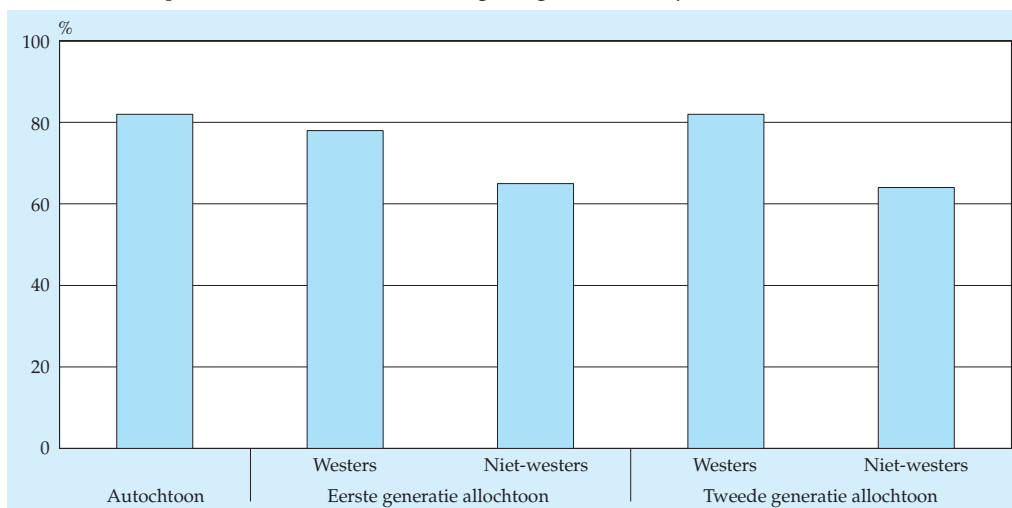
16.3 Contacten naar herkomst, gecorrigeerd voor leeftijd

De komst van moderne consumptiegoederen is ook aan de allochtonen niet voorbij gegaan. In acht op de tien allochtone huishoudens staat inmiddels een computer. Vooral de tweede generatie allochtonen beschikt over een computer thuis: 84 procent van het westerse en 86 procent van het niet-westerse deel. Bij

de eerste generatie kan 75 procent van het westerse deel en 70 procent van het niet-westerse deel thuis met een computer werken. De autochtonen nemen met 81 procent een middenpositie in. Ook deze gegevens worden in sterke mate bepaald door de leeftijdsopbouw. Bij een gelijke leeftijdsopbouw kunnen niet-westerse allochtonen minder vaak thuis e-mailen, surfen of spelletjes doen (zie grafiek 16.4). Daarbij maakt het geen verschil of ze tot de eerste of tweede generatie behoren: circa 65 procent beschikt over een computer thuis. Bij de Marokkanen is het computerbezit het minst doorgedrongen (55 procent), gevolgd door de Turken (59 procent). Bij de andere niet-westerse groepen behoort de computer vaker tot de inventaris van het huishouden. De autochtonen en de eerste generatie westerse allochtonen hebben met een computerbezit van 82 procent de koppositie. Zij onderscheiden zich overigens niet veel van de eerste generatie westerse allochtonen (78 procent).

16.4 Personal computer in huishouden naar herkomst, gecorrigeerd voor leeftijd

6. Conclusie en discussie

In dit hoofdstuk zijn enkele aspecten van de leefsituatie van autochtonen en allochtone groepen gepresenteerd. Bij de interpretatie van de cijfers is aangetoond dat het belangrijk is te corrigeren voor verschillen in de leeftijdsopbouw van de diverse bevolkingsgroepen. De tweede generatie niet-westerse allochtonen is gemiddeld veel jonger dan de overige allochtonen en autochtonen. Door met dit leeftijdsverschil rekening te houden, veranderen de aangetroffen verschillen in de leefsituatie tussen de autochtone en allochtone bevolkingsgroepen. Per saldo verslechtert door het leeftijdseffect de kwaliteit van de leefsituatie van de in Nederland geboren Turken, Marokkanen, Surinamers, Antillianen en overige niet-westerse allochtonen.

De diversiteit in leeftijdsopbouw heeft gevolgen voor vrijwel alle aspecten van de leefsituatie. Bekend is dat jongeren, in vergelijking met ouderen, veel contacten hebben met vrienden, meer tevreden zijn over de vrijetijdsbesteding en de vriendenkring, en minder eenzaam zijn. Verder hebben ze niet zoveel interesse voor politiek, maken ze zich relatief weinig zorgen over het milieu, vinden 'genieten van het leven', 'geld' en 'maatschappelijke zekerheid' erg belangrijk, en zijn erg gelukkig (CBS, 2001).

Het is van belang om zich van deze leeftijdscomponent bewust te zijn. Te overwegen is om zowel de ongecorrigeerde als de voor leeftijd gecorrigeerde gegevens te presenteren. Een andere manier is om de leeftijdscomponent expliciet op te nemen door de leefsituatiekenmerken uit te splitsen naar leeftijdsklassen. Het probleem bij een dergelijke benadering is dat de aantallen waarop de informatie is gebaseerd erg klein worden. Dit geldt vooral voor oudere leeftijdsgroepen van de tweede generatie allochtonen.

Echter, niet alleen verschillen de groepen in leeftijdsopbouw. Zo wonen allochtonen vooral in de grote steden in het westen, zijn de huishoudens groter, hebben ze een lagere opleiding en minder inkomen. Ook hiervoor zou men kunnen corrigeren. In feite is men dan bezig met de interpretatie. Dergelijke exercities zijn zeker noodzakelijk als we niet alleen willen weten hoe autochtonen en allochtonen scoren op leefsituatieaspecten, maar ook willen weten waarom dat zo is.

Literatuur

CBS, 2001, Jeugd 2001. Cijfers en feiten (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen).

17. *Monitoren van de respons van bevolkingsgroepen: de responsmatrix*

Allochtonen in Amsterdam responderen slechter dan allochtonen in Rotterdam, Utrecht en Den Haag. De respons in Utrecht en Den Haag is zelfs relatief hoog voor een zeer sterk verstedelijkt gebied. Een van de drie allochtonen respondeert in Amsterdam. Specifieke groepen allochtonen, zoals eerste generatie en niet-westerse allochtonen van 12-44 jaar, doen nog slechter mee. Dit blijkt uit de eerste resultaten van de responsmatrix, waarvan een prototype gereed is.

1. *Inleiding*

De respons in persoons- en huishoudensenquêtes van het CBS is in 2004 sterk verbeterd. Dit blijkt uit de maandelijkse responsoverzichten van de onderzoeken onder personen en huishoudens. In deze overzichten wordt nog geen onderscheid gemaakt naar deelgroepen respondenten. Om meer zicht te krijgen op de respons van specifieke bevolkingsgroepen, worden de responscijfers uitgesplitst naar enkele beschikbare achtergrondkenmerken. Dit resulteert in de responsmatrix. In deze matrix komen onder andere de responscijfers van verschillende groepen allochtonen tot uiting. Een eerste analyse van de respons van verschillende groepen allochtonen is inmiddels uitgevoerd. Hierbij is nagegaan of er specifieke groepen allochtonen zijn met een bijzonder laag responscijfer.

In dit hoofdstuk wordt eerst het doel en het gebruik van de responsmatrix besproken. Vervolgens wordt ingegaan op de analyse van de respons van allochtonen. Welke groepen allochtonen zijn moeilijke groepen in de waarneming?

2. *Responsmatrix*

In de responsmatrix worden de responscijfers van onderzoeken onder personen en huishoudens uitgesplitst naar een aantal beschikbare achtergrondkenmerken. Naast gangbare uitsplitsingen, zoals naar geslacht, leeftijdsklasse en regio, wordt informatie uit de registers gekoppeld aan de onderzoeksgegevens, bijvoorbeeld het geboorteland van de vader en de moeder. Daarmee kan de herkomst van de persoon in de steekproef worden vastgesteld.

Het doel van de responsmatrix is het monitoren van de respons van specifieke bevolkingsgroepen. Door de responscijfers uit te splitsten naar diverse achtergrondkenmerken, kan worden nagegaan welke specifieke groepen slecht responderen en welke goed.

Van de groepen die slecht meedoen aan het onderzoek, zal worden onderzocht wat de oorzaken zijn van de lage respons: een slechte bereikbaarheid (geen contact), veel weigeringen, taalproblemen of te weinig gelegenheid om in de veldwerkperiode de geselecteerde persoon te interviewen.

Is de oorzaak van de lage respons bekend, dan kan met toegesneden maatregelen worden geprobeerd de respons te verbeteren. Dit kan door een aangepaste benaderingstrategie, zoals het uitbreiden van het aantal contactpogingen, proberen de weigeraar alsnog over te halen om deel te nemen aan het onderzoek, het gebruik van aangepaste, vertaalde vragenlijsten, of het uitbreiden van de veldwerkperiode. Indien dergelijke maatregelen geen of slechts een beperkt effect hebben, is te overwegen om bij de steekproeftrekking rekening te houden met de afwijkende respons. Bepaalde slecht responderende groepen kan men dan bij het trekken van de steekproef oververtegenwoordigen. Daarmee wordt de selectiviteit van bepaalde kenmerken tegengegaan.

Voor de vulling van de responsmatrix wordt aangesloten bij de responsdefinitie die voor de huidige responsoverzichten worden gehanteerd. In de matrix staan verticaal de groepen waarop de responscijfers betrekking hebben, onderscheiden naar onder andere leeftijd, stedelijkheid en herkomst. Horizontaal staan de onderzoeken, zoals het *Permanent onderzoek leefsituatie* (POLS) en de *Enquête beroepsbevolking* (EBB). Zodra duidelijk is hoe de matrix er precies uit komt te zien, worden de gegevens zo klaargezet dat elke maand de tabellen automatisch tot stand komen.

3. Respons van allochtonen

Een prototype van de responsmatrix is ontwikkeld op basis van het POLS 2004. Aan het POLS-bestand zijn gegevens over het geboorteland van de vader en de moeder van de geselecteerde persoon gekoppeld en informatie over de stedelijkheidsgraad van diens huisadres. Op basis van deze gegevens zijn diverse responsmatrices gemaakt. Een eerste analyse van de respons van verschillende groepen allochtonen is inmiddels uitgevoerd.

Voor het bestuderen van de responscijfers van allochtonen is gebruik gemaakt van vier achtergrondvariabelen, te weten herkomst, leeftijd, geslacht en stedelijkheidsgraad. De variabele herkomst is, zoals gebruikelijk is in CBS-onderzoek, ingedeeld in vijf klassen, leeftijd in acht klassen, geslacht in twee klassen en stedelijkheidsgraad in vijf klassen. Op basis van deze variabelen is een aantal responsoverzichten gemaakt, waarbij de variabele herkomst telkens is gecombineerd met één of meer andere variabelen.

In deze overzichten is gezocht naar moeilijke groepen. Moeilijke groepen moeten aan twee eisen voldoen. De eerste eis is dat deze groepen een respons moeten halen van minder dan 30 procent. Deze grens is gebaseerd op ervaringsgegevens. Zo hebben we in hoofdstuk 5 gezien dat 39 procent van de niet-westerse allochtonen in het POLS van 1998 heeft meegedaan. De respons van bepaalde groepen – waaronder de 45–54-jarigen en uitkeringsgerechtigden – ligt in dat onderzoek rond de 30 procent. Ook ander onderzoek, zoals politieke enquêtes,

wordt gekenmerkt door een lage respons die eveneens voor bepaalde groepen rond de 30 procent ligt. Vandaar dat deze enigszins arbitraire grens van 30 procent is gekozen.

De tweede eis is dat het responscijfer op minstens honderd cases gebaseerd moet zijn. Deze grens is ook gehanteerd bij de responscijfers in hoofdstuk 5 en kan beschouwd worden als een uitgangspunt dat bij de presentaties van percentages in de statistische tabellen op basis van persoonsenquêtes veelal wordt gebruikt. Dit zijn voorlopige maatstaven. De gedachte is om met deze uitgangspunten in de responsmatrix te variëren en gradaties van moeilijke naar makkelijke groepen in de waarneming te ontwikkelen. Zo zal ook gekozen worden welke groepen een respons van maximaal 40 procent halen. Ook kan men de grens van honderd cases aanpassen, bijvoorbeeld door een minder conservatieve grens – vijftig in plaats van honderd cases – te gebruiken.

De respons van ruim duizend allochtone en autochtone bevolkingsgroepen is op een rij gezet. Uit dit overzicht blijkt dat geen enkele groep met een respons onder de grens van 30 procent uitkomt. Als de respons lager is dan 30 procent – wat sporadisch voorkomt – is dit gebaseerd op minder dan honderd cases. De massa voor autochtonen is in alle tabellen ruim voldoende. Voor allochtonen is die massa echter een stuk kleiner. Dit komt vooral door de grotere vertegenwoordiging van autochtonen in de Nederlandse bevolking. Daarnaast responderen minder allochtonen.

Bij een verdere uitsplitsing worden de groepen al snel erg klein. Daarom zijn de responsoverzichten nog eens gemaakt voor drie herkomstgroepen, te weten: autochtonen, tweede generatie allochtonen en eerste generatie allochtonen. Dan blijkt dat de meeste cijfers wel voldoen aan de eis van minimaal honderd cases. Toch zijn er nog twee tabellen met een te geringe celvulling. Het betreft een tabel waarin herkomst is gecombineerd met alledrie andere variabelen, en één waarin herkomst is gecombineerd met stedelijkheid en leeftijd.

Ook na bestudering van de aangepaste tabellen is er geen groep met een respons van minder dan 30 procent. Wel vallen enkele zaken op die een nader onderzoek rechtvaardigen. Dat is ten eerste de respons naar stedelijkheidsgraad. Landelijk is de respons in de zeer sterk verstedelijkte gebieden, waaronder Amsterdam, Rotterdam, Utrecht en Den Haag, erg laag in vergelijking tot de respons in de andere gebieden (*staat 17.1*). Deze lage respons is kenmerkend voor alle herkomstgroepen, autochtonen, eerste- en tweede generatie allochtonen. Verder is de respons van eerste generatie allochtonen in alle stedelijkheidsklassen een stuk lager dan de respons van autochtonen en tweede generatie allochtonen. De respons van de eerste generatie allochtonen in de zeer sterk verstedelijkte gebieden is relatief laag (47 procent).

Naar leeftijdscategorie is de respons van de 25–34-jarigen het laagst (*staat 17.2*). Dit patroon is te zien voor zowel autochtonen als allochtonen. Wat opvalt, is de relatief lage respons (48 procent) van de eerste generatie allochtonen binnen deze leeftijdsgroep. Wanneer de variabelen herkomst, stedelijkheid en leeftijd worden gecombineerd, blijkt dat de respons van eerste generatie allochtonen van 25–34 jaar in de zeer sterk verstedelijkte gebieden slechts 37 procent is.

Staat 17.1
Respons naar herkomst en stedelijkheid

	Autochtoon	2e generatie allochtoon	1e generatie allochtoon	Totaal
	%			
Zeer sterk stedelijk	55	52	47	53
Sterk stedelijk	65	61	53	63
Matig stedelijk	67	66	58	66
Weinig stedelijk	68	65	61	68
Niet stedelijk	70	75	66	70
Totaal	66	62	53	64

Bron: POLS 2004.

Staat 17.2
Respons naar herkomst en leeftijdsklasse

	Autochtoon	2e generatie allochtoon	1e generatie allochtoon	Totaal
	%			
12-17 jaar	74	72	69	74
18-24 jaar	64	61	54	63
25-34 jaar	63	54	48	61
35-44 jaar	65	58	53	63
45-54 jaar	65	57	54	63
55-64 jaar	65	61	50	64
65-74 jaar	68	64	54	67
75 jaar en ouder	65	68 ¹⁾	59	65
Totaal	66	61	53	64

¹⁾ Gebaseerd op minder dan 100 cases.

Bron: POLS 2004.

Een overzicht van de respons naar herkomst voor Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht laat zien dat de respons in Amsterdam met 38 procent veel lager is dan in de andere grote steden (*staat 17.3*). Dit patroon geldt voor alle herkomstgroepen. Blijkbaar is het erg moeilijk om in Amsterdam een hoge respons te krijgen. De respons in Utrecht en Den Haag is relatief hoog voor een sterk verstedelijkt gebied.

In de vier geselecteerde grote steden doen allochtonen minder goed mee dan autochtonen. Erg laag (33 procent) is de respons voor zowel de eerste als de tweede generatie allochtonen in Amsterdam. Die benadert de minimumgrens van 30 procent.

Staat 17.3
Respons naar herkomst en woongebied

	Autochtoon	2e generatie allochtoon	1e generatie allochtoon	Totaal
	%			
Amsterdam	41	33	33	38
Den Haag	57	62 ¹⁾	55	57
Rotterdam	53	52	44	50
Utrecht	64	57 ¹⁾	50 ¹⁾	62
Overig	67	64	57	66

¹⁾ Gebaseerd op minder dan 100 cases.

Bron: POLS 2004.

Uitsplitsing van deze laatste groep naar leeftijd levert de eerste moeilijke groep op. Van de tweede generatie allochtonen van 12–44 jaar in Amsterdam respondeert nog 31 procent (gebaseerd op minder dan honderd cases), de respons van de eerste generatie allochtonen (12–44 jaar) is 29 procent. Dit is minder dan de eis van 30 procent respons. Eerste generatie allochtonen van 12–44 jaar in Amsterdam vormen daarmee de eerste moeilijke groep.

De variabele herkomst is tevens ingedeeld in drie alternatieve klassen: autochtonen, westerse en niet-westerse allochtonen. Hiermee komt de tweede moeilijke groep in beeld. Het zijn niet-westerse allochtonen van 12–44 jaar in Amsterdam. Hun respons (27 procent) ligt onder de gestelde grens van 30 procent. De respons van westerse allochtonen van 12–44 jaar in Amsterdam is 36 procent (gebaseerd op minder dan honderd cases).

4. Conclusie

Om meer inzicht te krijgen in de respons van specifieke bevolkingsgroepen, wordt voor de persoons- en huishoudensenquêtes van het CBS een responsmatrix ontwikkeld. In deze matrix worden de responscijfers uitgesplitst naar diverse achtergrondkenmerken zoals geslacht, leeftijdsklasse en herkomst.

De respons van verschillende groepen allochtonen is inmiddels onderzocht. In de gemaakte overzichten valt op dat de celvullingen voor allochtonen vaak gering zijn en, met name bij verdere uitsplitsing, niet aan de honderd-cases-eis voldoen. Dit wordt veroorzaakt door het feit dat de Nederlandse bevolking minder allochtonen telt dan autochtonen en doordat allochtonen minder responderen. Met de geringe celvulling voor allochtone groepen zal rekening moeten worden gehouden bij de ontwikkeling van de responsmatrix. In deze matrix kunnen de responscijfers voor allochtonen niet vergaand worden uitgesplitst, tenzij de matrix voor een langere periode – bijvoorbeeld twee jaar – wordt gemaakt.

De responsoverzichten leren dat een lagere respons dan 30 procent slechts zeer sporadisch voorkomt. De eerste selectie van ruim duizend bevolkingsgroepen kende een hogere respons. Wel bleek de respons in zeer sterk verstedelijkte gebieden laag te zijn in vergelijking tot de respons in andere gebieden. Ook responderen 25–34-jarigen minder dan andere leeftijdsgroepen. Wanneer vervolgens wordt gekeken naar de grote steden Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht, blijkt dat de respons in Amsterdam veel lager is dan in de andere grote steden. De respons in Utrecht en Den Haag is daarentegen relatief hoog. In deze vier grote steden is de respons van allochtonen lager dan de respons van autochtonen. In Amsterdam is de respons van zowel eerste als tweede generatie allochtonen opvallend laag (33 procent). Na uitsplitsing van deze groep naar leeftijd, komt de eerste moeilijke groep in beeld: eerste generatie allochtonen van 12 tot 45 jaar woonachtig in Amsterdam. Deze groep heeft een respons van 29 procent. Ook niet-westerse allochtonen van 12 tot 45 jaar hebben in Amsterdam een respons van minder dan 30 procent (27 procent). Deze groep vormt de tweede moeilijke groep. Nader onderzoek moet uitwijzen op welke wijze de respons van eerste generatie allochtonen en niet-westerse allochtonen van 12 tot 45 jaar in Amsterdam kan worden verbeterd. Hiervoor dienen eerst de redenen van non-respons van deze groepen in kaart te worden gebracht. Ook zal worden nagegaan waarom de respons in Amsterdam veel lager is dan in andere grote steden en of extra maatregelen nodig zijn om de respons in Amsterdam te verhogen (voor alle groepen). Speelt hierbij de bereikbaarheid een nog grotere rol dan in andere gebieden? Indien dit het geval is, is te overwegen om de contactpogingen van de interviewers verder uit te breiden, bijvoorbeeld van zes naar tien. Met dergelijke toegesneden maatregelen voor Amsterdam wordt gestreefd naar een responsstijging voor eerste generatie allochtonen en niet-westerse allochtonen van 12 tot 45 jaar in deze stad. En dat is gunstig voor de selectiviteit en de mogelijke vertekening van de uitkomsten.

18. *Steekproeven voor onderzoek onder allochtonen*

Het trekken van een steekproef is een middel om een deel van de populatie te selecteren zodanig dat de gegevens die hierover worden verzameld iets zeggen over de gehele populatie. Het kansmechanisme waarmee de steekproeven getrokken worden, is vastgelegd in het steekproefontwerp. Er bestaan diverse varianten van steekproefontwerpen. De keuze van de methode voor steekproeftrekking wordt bepaald door veel factoren zoals de gewenste nauwkeurigheid van de te publiceren informatie, het budget en de enquêtecapaciteit. Voor persoons- en huishoudensenquêtes gebruikt het CBS tweetrapssteekproeven. In de eerste trap worden primaire eenheden (meestal gemeenten) geselecteerd en voor elke geselecteerde primaire eenheid wordt het aantal te trekken secundaire eenheden (adressen of personen) vastgesteld. In de tweede trap worden binnen de gekozen primaire eenheden daadwerkelijk adressen- of personensteekproeven getrokken met omvang en zoals vastgesteld in de eerste trap.

1. *Het trekken van steekproeven*

Steekproeven voor onderzoek onder allochtonen komen op dezelfde wijze tot stand als steekproeven uit andere bevolkingsgroepen. Eerst wordt de populatie vastgesteld en vervolgens het steekproefkader waaruit de steekproef getrokken wordt. Het CBS rekent tot de populatie van allochtonen alle inwoners van Nederland met een ouder die in het buitenland is geboren (zie hoofdstuk 2). De allochtonen worden verder onderverdeeld naar herkomstgroepering. In eerste instantie telt het geboorteland van de persoon, is dat Nederland dan telt het geboorteland van de moeder, is dat ook Nederland dan telt het geboorteland van de vader.

Bij het trekken van steekproeven uit de bevolking gebruikt het CBS steekproefkaders van personen en van adressen. Deze steekproefkaders worden opgebouwd op basis van persoons- en adresgegevens afkomstig uit de Gemeentelijke basisadministratie (GBA) waarin de gemeentelijke bevolkingsadministratie is opgenomen. Jaarlijks worden nieuwe steekproefkaders aangemaakt, die geen overlap hebben met de steekproefkaders uit voorafgaande jaren. De steekproefkaders worden voortdurend geactualiseerd op basis van verhuis- en overlijdensberichten van de gemeenten. Steekproeven waar de persoon de trekkingseenheid is, worden getrokken uit het steekproefkader van personen. Op basis van de persoonsgegevens kunnen allochtonen worden onderscheiden. Een alternatief voor het steekproefkader van personen is het adressensteekproefkader, dat gebruikt wordt voor steekproeven waar huishoudens worden waargenomen. Dit kader bevat ook gegevens omtrent het aantal postale afgiftepunten afkomstig uit het GBR (Geografisch basisregister). Meerdere afgifte-

punten op een adres kan duiden op meerdere huishoudens op een adres. Hiermee wordt rekening gehouden bij het trekken van steekproeven uit dit steekproefkader.

Of een steekproefonderzoek onder de bevolking wordt opgezet als een personensteekproef of een adressensteekproef hangt af van verschillende zaken. Belangrijke punten zijn de kosten, de nauwkeurigheid, de enquêtebelasting en wat de eenheid is waarover gerapporteerd gaat worden. Bij omvangrijke vragenlijsten die specifiek op de persoon gericht zijn, wordt doorgaans voor een personensteekproef gekozen. Bij onderzoek met kortere vragenlijsten is het vaak efficiënt van een adressensteekproef uit te gaan. Een voorbeeld hiervan is de *Enquête beroepsbevolking* (EBB). De keuze bij de EBB om van een adressensteekproef uit te gaan is overigens ook op andere gronden gemaakt, zoals Europese verplichtingen om over alle personen op een adres informatie te verzamelen. Bij specifiek op allochtonen gericht onderzoek wordt meestal gebruik gemaakt van personensteekproeven.

Statistische uitkomsten met betrekking tot de allochtone bevolking kunnen worden afgeleid uit onderzoeken die gericht zijn op de totale bevolking zoals de EBB en *Permanent onderzoek levenssituatie* (POLS) die beide door het CBS worden uitgevoerd. Hierbij doet zich een aantal problemen voor. In dergelijke onderzoeken is het aantal allochtonen in de steekproef in vergelijking tot de autochtonen relatief klein, vooral bij uitsplitsingen naar allochtone subgroepen zoals Turken, Marokkanen en Surinamers. Bovendien is het veldwerk minder gericht op het waarnemen van een specifieke, allochtone, deelpopulatie. De benaderingsstrategie kan dan ook minder eenvoudig toegesneden worden op een dergelijke deelpopulatie. Vaak blijft de respons dan ook wat achter bij de respons onder de totale bevolking.

2. Specifieke steekproefontwerpen voor onderzoek onder allochtonen

Het is ook mogelijk speciaal op de allochtone bevolking gericht onderzoek uit te voeren. De steekproefomvang kan dan op het gewenste peil worden gebracht. De interviewers kunnen een specifieke instructie krijgen en geselecteerd worden voor dit werk. Een onderzoek dat zich richt op een speciale groep levert in het algemeen een hogere respons op. Bovendien kan bij het steekproefontwerp rekening worden gehouden met de regionale spreiding van de allochtone bevolking, eventueel ook nog naar herkomstgroepering.

Een probleem bij het trekken van een steekproef voor onderzoek onder allochtonen uit een adressensteekproefkader is de afbakening van adressen met een gemengde bewoning van allochtonen en autochtonen. Dit is een belangrijke afweging geweest om bij de allochtonensteekproeven niet een adressenkader te gebruiken, maar te kiezen voor personensteekproeven. In dit hoofdstuk wordt daarom uitsluitend de personensteekproef behandeld.

Het gebruikelijke steekproefontwerp voor veldwerkonderzoek onder de bevolking is de tweetrapssteekproef. In de eerste trap wordt een steekproef van zogenoemde primaire eenheden getrokken. Gebruikelijk bij het CBS is een steekproef van gemeenten, maar er kan ook worden uitgegaan van andere ruimtelijke eenheden zoals postcodegebieden. Binnen elke getrokken primaire eenheid wordt vervolgens een steekproef van personen, de secundaire eenheden, getrokken. Door uit te gaan van een tweetrapssteekproef, met bijvoorbeeld gemeenten als primaire eenheden, worden er minder reiskosten gemaakt. De interviewers kunnen dan immers vraaggesprekken in een beperkter aantal gemeenten houden.

De primaire eenheden worden getrokken met kansen evenredig aan het aantal personen en binnen elke primaire eenheid wordt een vooraf bepaald aantal personen getrokken. Dit aantal is gelijk voor alle getrokken gemeenten. De insluitkans, dat is de kans dat een persoon getrokken wordt, is daarom voor alle personen gelijk. Deze kans is immers gelijk aan de kans dat de primaire eenheid wordt getrokken maal de kans dat binnen de getrokken primaire eenheid de persoon wordt getrokken. De eerste kans is *evenredig* aan het aantal personen binnen de gemeente terwijl de tweede kans *omgekeerd evenredig* is aan dat aantal personen. Het product van beide kansen is dus constant. Voor de allergrootste gemeenten, waaronder Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht, zou de kans om in de eerste trap getrokken te worden groter dan een kunnen zijn. Deze gemeenten worden niet echt getrokken, maar worden automatisch aan de steekproef toegevoegd. Personen in deze gemeenten worden getrokken met een kans die gelijk is aan de insluitkans die voor de gehele steekproef geldt. Op deze manier ontstaat er een zelfwegende steekproef met een vooraf bepaalde steekproefomvang.

Het steekproefontwerp wordt verder bepaald door de totale steekproefomvang n en het aantal te trekken personen m per getrokken gemeente. Als m klein is, dan wordt het aantal te trekken gemeenten groot met als gevolg hogere reiskosten. Als m groot is dan kan er echter een clustereffect gaan optreden, waardoor de foutenmarges groter worden. Dit is vooral het geval als er een samenhang bestaat tussen de antwoordpatronen van de bewoners van eenzelfde gemeente. De ervaring leert dat bij waarden van m tussen 10 en 20 het clustereffect doorgaans acceptabel is en de reiskosten van de interviewers nog niet te hoog zijn. Het clustereffect hangt overigens ook af van de variabelen die gemeten worden en de reiskosten van de spreiding van het enquêtecorps. Voor telefonische en schriftelijke enquêtes speelt het punt van de reiskosten niet en kan m op 1 worden gesteld waardoor het clustereffect verdwijnt. Voor specifiek onderzoek onder allochtonen heeft de mondelinge benadering echter meestal de voorkeur.

Voor onderzoek onder allochtonen worden speciale steekproefkaders aangemaakt, omdat het gewone personensteekproefkader, een random steekproef uit de GBA van tien procent, te weinig allochtonen bevat. De gemeenten worden nu getrokken met kansen evenredig aan de aantallen allochtonen die tot de onderzoekspopulatie behoren. De omvang van de gemeente wordt bepaald aan de hand van de aantallen allochtonen, waardoor gemeenten met weinig allochtonen een kleine kans krijgen om getrokken te worden.

Als voor een onderzoek onder allochtonen steekproefelementen voor verschillende herkomstgroeperingen getrokken moeten worden, dan kan er besloten worden afzonderlijke steekproeven voor de verschillende herkomstgroeperingen te trekken. Voor elke herkomstgroepering kan dan rekening worden gehouden met specifieke wensen. De allochtone bevolking, in het bijzonder als deze is verdeeld naar herkomstgroepering, is zeer ongelijk verdeeld over de verschillende gemeenten. Gemeenten met zeer weinig potentiële steekproefeenheden worden daarom samengevoegd met andere gemeenten om voldoende eenheden te kunnen leveren. Om een landelijke spreiding van de steekproefeenheden te kunnen garanderen worden de gemeenten gestratificeerd naar regio, zoals provincie of coropgebied (de Nederlandse gemeenten zijn ingedeeld in 40 coropgebieden). Met twee recente voorbeelden wordt deze werkwijze geïllustreerd.

Het eerste voorbeeld betreft het *Onderzoek gezinsvorming jonge allochtonen* (OGJA), waarvoor het veldwerk in de eerste vier maanden van 2004 is uitgevoerd. De steekproef werd getrokken uit Turkse en Marokkaanse jongeren in de leeftijd van 18 tot en met 27 jaar, die in Nederland geboren zijn of voor hun zesde verjaardag naar Nederland gekomen zijn. Er is een steekproef getrokken zonder onderscheid naar herkomst. Bij de eerste trap van de steekproeftrekking zijn de gemeenten gestratificeerd op basis van de coropindeling.

Dit onderzoek had een landelijke dekking. Het OGJA is echter nogal klein. De omvang van de steekproef was bepaald op basis van een aanvankelijk gewenst aantal van minstens 900 gerealiseerde vraaggesprekken. Uitgaande van een respons van 40 procent, was daarvoor was een steekproef van 2 250 te benaderen personen nodig. Bij het controleren van de steekproeftrekking van de eerste trap – de geselecteerde gemeenten – bleek dat in bepaalde kleine gemeenten niet het gewenste aantal van 15 personen uit deze doelgroep zaten. Daarom zijn enkele aan elkaar grenzende gemeenten samengevoegd tot een gemeente.

Uit ervaring is bekend dat meer steekproefpersonen getrokken moeten worden dan daadwerkelijk benaderd kunnen worden. Dit komt doordat tijdens het zogenoemde screeningsproces ongeveer vijf procent van de getrokken steekproefpersonen uitvalt. Het betreft personen die de afgelopen twaalf maanden in een andere CBS-steekproef voorkwamen, personen die tot institutionele bevolking behoren, personen waarvoor de gemeenten geen naw-gegevens leveren of personen die in een gebied wonen waar het CBS geen face-to-face enquêtering verricht. Bij de steekproef voor het OGJA was de uitval bij het screeningsproces groter dan verwacht, waardoor er geen 2 250 te benaderen jonge Turken en Marokkanen overbleven, maar slechts 2 155. De respons viel uiteindelijk mee, waardoor met 991 interviews de gestelde grens van 900 toch nog werd gehaald.

Het tweede voorbeeld is het *Leefsituatieonderzoek allochtone stedelingen* (LAS). Het veldwerk van het LAS is uitgevoerd door bureau Veldkamp van november 2004 tot mei 2005. Het LAS is een samenwerkingsproject van het CBS met het SCP. Het CBS heeft onder andere de steekproef getrokken en de gegevens opgehoofd. Voor dit onderzoek zijn afzonderlijke steekproeven getrokken voor de volgende vijf groepen: Autochtonen, Turken, Marokkanen, Surinamers, en

Antillianen/Arubanen. In totaal zijn 50 grote gemeenten geselecteerd. Hieruit zijn voor elke afzonderlijke groep eerst een aantal gemeenten getrokken. Daarbinnen zijn 1420 autochtonen en van elke allochtone groep 2000 personen geselecteerd. Door deze manier van het samenstellen van de steekproef werden bepaalde allochtone groepen in bepaalde gemeenten wel benaderd en andere niet. Zo gingen bijvoorbeeld in Almelo de interviewers wel op pad om met de Turken een vraaggesprek te voeren, maar niet met de Marokkanen. Een dergelijke opzet is voordelig bij de uitvoering van het veldwerk. Het interviewer-corps wordt immers ingezet in een beperkt aantal gemeenten, waardoor de reiskosten beperkt blijven.

3. *Tot slot*

De huidige manier van het trekken van steekproeven voor onderzoek onder allochtonen is mogelijk omdat het CBS beschikt over steekproefkaders waarbinnen bepaald kan worden wie tot de allochtone bevolking behoort, eventueel nog onderverdeeld naar herkomstgroepering. Het steekproefkader voor personen bevat geen namen en adressen van personen. De namen en adressen van de getrokken personen worden langs elektronische weg opgevraagd bij de gemeenten op basis van een zogenoemde autorisatie van de GBA.

Het gebruik van de GBA biedt veel voordelen. De informatie in de GBA kan vergeleken worden met de antwoorden die de personen tijdens het interview geven. Voorbeelden hiervan zijn geslacht, leeftijd, geboorteland van de persoon zelf en geboorteland van de ouders. Een opmerkelijke discrepantie in het POLS is dat ongeveer een van de tien ondervraagde personen die volgens de GBA-informatie tot – vooral westerse – allochtone bevolking behoren, volgens eigen zeggen autochtoon is. Dit komt vooral doordat gedacht wordt dat beide ouders in Nederland zijn geboren, terwijl dat niet zo is. Blijkbaar komt de perceptie van het begrip ‘allochtoon’ die via enquêtering wordt verkregen bij sommige personen niet overeen met de informatie in de GBA. Er is een aantal mogelijke verklaringen te geven (zie Schmeets, 2001). Een van de zes verklaringen is dat de respondent zich vergist en bijvoorbeeld niet weet dat de ouders tijdens een kortstondig verblijf in een nabij de grensstreek gelegen ziekenhuis geboren is. Het is aannemelijk dat de informatie in de GBA beter past bij de definitie dan die door de respondenten tijdens het interview zelf wordt opgegeven.

Een ander voordeel van de informatie in de GBA is dat deze gebruikt kan worden voor de ophoging van de gegevens (zie hoofdstuk 11). Daarmee wordt de selectiviteit tegengegaan en vermoedelijk ook de vertekening als gevolg van deze selectiviteit. De GBA biedt meer mogelijkheden door het koppelen van registerinformatie. Met deze informatie kunnen aanvullende analyses uitgevoerd worden, waaronder naar de selectiviteit van de respons (zie hoofdstuk 5). Daardoor zijn andere weegmodellen toe te passen.

Inzichten in de selectiviteit zijn niet alleen bruikbaar bij het opstellen van de weegmodellen, maar ook voor het treffen van aanvullende maatregelen om de respons van bepaalde bevolkingsgroepen te verhogen. Geconstateerd is dat het vergroten van het aantal contactpogingen vooral gunstig is voor de respons van allochtonen (zie hoofdstuk 7). De gegevens van de responsmatrix (zie hoofdstuk 17) leren dat van circa 1000 bevolkingsgroepen, de respons bijna altijd hoger is dan 30 procent. Er zijn slechts twee uitzonderingen. Dit betreffen twee groepen in de leeftijd van 12 tot 45 jaar in Amsterdam: de eerste generatie allochtonen en de niet-westerse allochtonen. De ervaring zal moeten uitwijzen of met extra maatregelen – zoals meer contactpogingen – de respons van deze groepen zal toenemen.

Indien, ondanks extra maatregelen, voor bepaalde bevolkingsgroepen te weinig respons wordt behaald, kunnen deze groepen vooraf worden oververtegenwoordigd in de steekproef. Dit wordt in het steekproefontwerp geregeld. Ook is het extra trekken van bepaalde groepen tijdens het monitoren van de respons een manier om meer respons binnen te halen. Het is beter om dergelijke bijtrekkingen te voorkomen omdat de logistiek complexer wordt en de veldwerkperiode doorgaans toeneemt. Een voorbeeld daarvan is het LAS. Door tegenvallende respons van de allochtone moeders met opgroeiende kinderen, is een aanvullende steekproef voor deze groep getrokken. Dit betekent een verlenging van de veldwerkperiode.

Hoewel de uitvoering van het onderzoek daardoor complexer werd, was deze ingreep nodig om specifieke onderzoeksvragen over deze bevolkingsgroep te kunnen beantwoorden. Daarmee is tevens het spanningsveld geschetst bij de beslissing van het nemen van een dergelijke drastische maatregel. Maar dat wisten we al. Enquêteonderzoek, zeker onder lastige groepen in de waarneming zoals allochtonen, gaat gepaard met problemen. En problemen vragen om oplossingen.

Literatuur

Schmeets, H., 2001, Allochtonen in het licht van het RIO, de EBB en het POLS: een vooronderzoek. Intern CBS-rapport 20 juli 2001 (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen).

Aan deze publicatie werkten mee

Redactie:

Dr. H. Schmeets en Dr. R. van der Bie

Namen auteurs:

Problemen en oplossingen bij enquêteonderzoek onder allochtonen:
een overzicht

Dr. H. Schmeets en Dr. R. van der Bie

1. Allochtonen en andere moeilijk waarneembare groepen
Dr. H. Schmeets, Ir. C. Reep en Dr. G. Snijkers
2. Allochtonen: demografische ontwikkelingen nu en in de toekomst
Drs. M. Alders en Drs. A. de Graaf
3. Allochtonen tellen: een kwestie van definiëren
Drs. R. Feskens (CBS, Universiteit Utrecht)
4. Het benaderen van allochtonen in internationaal perspectief
Drs. R. Feskens (CBS, Universiteit Utrecht)
5. De gevolgen van selectieve non-respons onder allochtonen
Dr. H. Schmeets en Dr. J. Michiels
6. De respons en non-respons van allochtone bevolkingsgroepen
Dr. H. Schmeets
7. Slecht bereikbare allochtonen, autochtone weigeraars
Dr. H. Schmeets
8. De ontwikkeling van een benaderingsstrategie
Drs. R. Visschers-Vis
9. Veldwerkevaluatie: interviewers over het interviewen van jonge
allochtonen
Drs. X. Geers en Dr. S. te Riele
10. Effecten van beloningen en dataverzamelingmethoden bij jonge
allochtonen
Dr. J. van den Brakel

11. Weging van het Onderzoek gezinsvorming jonge allochtonen
Dr. B. Schouten
12. Heeft telefonische enquêtering van jonge allochtonen een toekomst?
Dr. B. Schouten
13. Paneluitval in de Enquête beroepsbevolking
Drs. J. van der Valk
14. Culturele opvattingen van Marokkaanse en Turkse jongeren
Dr. H. Schmeets
15. De demografische levensloop van jonge Turken en Marokkanen
Drs. A. de Graaf en Dr. M. Distelbrink (Nederlandse Gezinsraad)
16. De leefsituatie van allochtonen
Dr. H. Schmeets
17. Monitoren van de respons van bevolkingsgroepen: de responsmatrix
Drs. S. Kockelkoren en Dr. H. Schmeets
18. Steekproeven voor onderzoek onder allochtonen
Drs. J. de Ree en Dr. K. van Berkel